

GARIBALDI.

KOSSUTH.

HONVEDVILAG

WASHINGTON.

KUNSAGI és POREMKIN
1. kötet.

RAKÖCZY.

PESTEN
HECKENASZT GUSZTÁV.

Nyomatott Heckenast Gusztávnál. 1868.

ELŐSZÓ.

Oly események, minők 184^{8/9}-ben Magyarországon történtek, máshol az irodalomban is korszakot alkotnak. A kortársak sietnek élményeiket nyilvánosságra bocsátani, kötetekre, könyvtárakra megy az ide vonatkozó művek száma, s ha egyik vagy másik e művek közzül nem üti is meg a szigorú kritika mértékét, az egész rendesen becses anyagot nyújt a később korban élő történetírónak,

A mi szabadságharcunk irodalma eddigelé csekély. A harcz idején fegyvert viseltek a toll emberei, azóta pedig határtalan önkény tartotta nyúg alatt tehetségöket. Egy-két memoire, néhány értekezés, pár anthologia, összesen 40—50 kötet képezi egész 184^{8/9}-ki irodalmunkat. Pedig százakra mehetne e kötetek száma! Hol vannak egyes nagy csaták és hadjáratok kimerítő leírásai, hol a terjedelmes élet- és jellemrajzok, hol a történetírói részletes adatok egyének és események megítéléséhez? Nem tapasztaljuk-e a homályba burkolt epizódok felderítésének nagy hézagát? nem érzi-e minden, ki amaz események élő tanúja és részese volt, hogy e könyvekben távol sincs mindaz előadva, a mit előadni lehetne és kellene? s nem ösztönzi-e a *vágy*, hogy egy-egy képpel vagy adattal járuljon a magyar harcz dicsősége e ragyogó korszakának történelméhez?

Mi alólírottak éreztük e hiányt, minket ösztönzött e vágy, és felrázva emlékezetünket és széttekintve magunk körül, a rendelkezésünkre álló anyagból megindítottuk a jelen vállalatot. Nem lehetett az előttünk fekvő anyag után kezünket ki nem nyújtanunk, nem lehetett a kínálkozó alkalmat elszalasztanunk.

Eleinte csak taláalomra nyúltunk cikkeink között, inkább csak az érdekességet tartottuk szem előtt, s ennél-fogva bevettünk oly műveket is, melyek kívül esnek a komoly történetírás körén, de azért bizvást állíthatjuk, hogy már az első két kötet is, melyet ezennel kibocsátunk, szolgáltat anyagot a történetírónak, kinek csak egy pillantást kell cikkeinkre vetni, hogy a történetit a képzelmitől megkülönböztethesse.

Azonban a most megjelenő két kötet tulajdonkép csak előcsapatja a derékhadnak. Kézirataink közt, melyek egy részét már megismertettük hírlapok útján az olvasó közönséggel, temérdek a becses adat. Azonfelül számítunk kortársaink szíves közremunkálására, és kérjük, ne késsenek saját élményeiket s a kezök ügyébe eső adatokat papírra tenni s bármily alakban és terjedelemben közlés végett (Kunságihoz a „Hon” segédszerkesztőjéhez) beküldeni. Az idő halad, napról napra fogyunk, minden kortársunkkal, minden honvéddel egy élő tanúja és isten tudja: hány becses adata vész el ama fényes korszaknak. Mentsünk meg a mennyit lehet belőle.

Mikor és mily körülmények közt jelenjen meg e gyűjtemény több kötete, az a közönség pártolásától függ. Mi megindítottuk, és folytatása sem rajtunk, sem a közölni valók készletén nem fog múlni. Annyit előre is ígérhetünk, hogy ha e vállalat folytatására pártolásból és elismerésből

buzdítást meríthetünk, igyekezni fogunk feladatunk komolyabb részének mind nagyobb tért nyitni, összeszedjük a szétszórtan megjelenteket, világosságra hozzuk az elrejtetteket, válogatunk, rostálunk, és általános érdekesség mellett a történeti hűség és az adatok belbecse lesz főszempontunk.

Szem előtt tartjuk minden korok és nemzetek szabadság küzdelmeit, ki kell azonban jelentenünk, hogy a súlyt nem az egész világra és nem az elmúlt korokra, hanem egyenesen saját 1848/9-ki szabadságharcunkra fektetjük, s a fennebbi szempont körülbelől csak azon mértékben lesz előttünk irányadó, minőben a jelen két kötetben a magyar honvédségen kívüli események helyet foglalnak. De helytelennek tartottuk volna e vállalatból egy Rákóczyt és egy Garibaldit kizárni, s magok az 1848-ki események képét elég nagyszerűnek tartjuk, hogy ily óriási keret adjunk neki.

És most fogadják tőlünk szívesen bajtársaink, fogadja a közönség és a kritika a Honvédvilág két első kötetét, és részeltessék vállalatunkat buzdításuk, közremunkálásuk, pártolásukban.

Pest, 1868. Február.

A szerkesztők

A kétszázézer.

Az első magyar országos képviselőház súlyos aggodalmak közt ült össze Pesten 1848 júl. 5-én.

Az István nádor által előadott trónbeszéd körülbelől eképen jellemzi az akkori helyzetet:

„Az országnak rendkívüli körülményei tették szükségessé, hogy ez országgyűlés haladék nélkül összehívassék. Horvátországban nyílt lázadás van; az aldunai vidéken fegyveres csoportok zavarták meg az ország békéjét, s a nemzet képviselői gondoskodásának legfőbb tárgya azon eszközök előállítására, mik a béke helyreállítására, az ország egységének és épségének megóvására s a törvények sérthetetlen szentségének oltalmára szükségesek.

Fájdalmas érzéssel s mély nehezteléssel értette meg ő felsége, hogy találkoztak különösen a kapcsolt országokban s Magyarországon aldunai vidékén rossz akaratú lázítók, kik az ország lakosait egymás ellen ingerelték, s arra izgatták, hogy a törvényeknek a törvényes hatalomnak tetteg ellene szegüljenek; sőt némelyek annyira vetemedtek, hogy a tetteges ellenszegülést ő felségének s felséges házának érdekében, Ő felsége vagy királyi háza tudtával s elnézésével törtéteknek hirdették. Az ország lakosainak megnyugtatósára tehát kijelentem, hogy ő felsége el van határozva: magyar királyi koronájának egységét, épségét, minden kül megtámadás és belső szakadás ellen megvédeni, s az általa szentesített törvényeket sértetlenül fenntartani.”

Tehát Horvátországban nyílt lázadás, az aldunai vidéken fegyveres ellenszegülés, hivatkozás az uralkodóház érdekeire, kétértelmű biztatás felülről, — szóval minden meg volt, miből irtózatos polgárháborúnak lehetett, sőt kellett kifejlődni.

Ily körülmények közt nem csoda, ha a kormány komoly rendszabályokról gondoskodni látta múlhatlanul szükségesnek.

Hat héttől a képviselőház összeállése előtt megkezdődött, s általános lelkesültség mellett, a legfényosb sikerrel csakhamar be is fejeztetett azon tíz vagy tizenkét ezer „önkéntes hadi nemzetőr” kiállítására, kik a későbbi honvédség magvát képezték; — de nem volt oly vérmes ember közöttünk, kinek csak eszéágában is megfordult volna, hogy százezrekre menő fegyveres fölkelők, ágyúk, várak, egész fellázított nemzetiségek és évszázadok óta begyakorolt ár-mány ellenében, e néhány ezer ember és a még fel sem szerelt néhány magyar ágyú a hazát megvédeni képes legyen. — Midőn tehát híre futamodott, hogy a kormány nagy mennyiségű pénzt és katonát akar az országgyűléstől kérni, a képviselők körében egyetlen vélemény támadt, s az: o rendkívüli védelmi eszközük megsza-vazása volt.

Ily elővéleménnyel gyűltek a csak egy nappal előbb meg-alakult képviselőház tagjai július 11-én a redout termébe. Az elnöki széket Pázmándy Dénes foglalta el, a jegyzői tollat Lud-wigh János vette kezébe, és hosszan tartó, viharos éljenzés közben a szószekekre lépett Kossuth Lajos pénzügyminiszter; a magas szel-lemű reformátor, kinek reformtörekvései oly erős gyökeret vertek, hogy 20 évvel később elfogadták még azok is, kik a mestert meg-tagadták, a jelenkor Cicerója, kinek egyedüli átka az volt, hogy később Caesarrá kellett lennie.

„Midőn most szószekekre lépek, — monda Kossuth, — hogy Önöket felhívjam: mentsék meg a hazát, e percznek irtózatoss nagy-szerúsége szorítva hat le keblemre. Úgy érzem magamat, mintha isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felkiáltja a halottakat, hogy ha vétkesek vagy gyengék, örök halálba süljedjenek, ha pedig van bennök életerő, örök életre éledjenek.

Uraim! Így áll e perczben a nemzet önök kezében. Isten kezökbe adta a mai hatázzattal a nemzet életét, de kezükbe adta a nemzet halálát is.

Uraim! a haza veszélyben van. A szót elég lenne tán száraz ridegen kimondanom, mert hiszen a homály, a szabadság napjai-

nak felvirultával lehullott a nemzetről, és önök látják miként áll a hon. önök tudják, hogy az országban dispositiójukra levő sor-katonaságon kívül 12 ezer önkéntes honvédsereg állítatott. önök tudják, hogy a törvényhatóságok fel voltak szólítva a nemzetőrségi seregek mobilizációjára, miszerint legyen erő, mely képes legyen megvédeni a hont és megtorlani a bűnt oda lenni a széleken. És e felhívás a nemzetben viszhangra talált. Ha a nemzet nem érezte volna, hogy veszély van, nem talált volna nála viszhangra. Ez maga elég mutatványa annak, hogy a veszélynek érzete közös. De én azért mégis úgy gondolom, hogy köteles vagyok önöknek, uraim 5 nagyobb szerű vonásokban csak, és ezúttal nem minden apró részleteiben, a haza állapotának némi rajzát előterjeszteni.”

És aztán előadja szónok: mint vette át az első magyar felelős miniszterium a kormányt üres pénztárral, fegyver nélkül, honvédelmi erő nélkül, — mint nem értette meg, (mert nem akarta megérteni) a hatalom, jóakarató tanácsát,— mint késett ol a nemzet az igazságosságban, s mint indította aztán késő fellépésével a népvizonyokat bomlásnak. Elmondja, hogy a felföld nyugodt, de az nem a biztosság nyugalma, hanem lehet, hogy hamu alatt lap-pangó tűz; az ország közepén maga az a magyar faj is, mely élet-revalóságát mindennap mutatja, a hosszas szolgaság után még nem tudott megbarátkozni a szabadság eszméjével; Horvátország nyílt pártütésben van, s a hatalom oly bujtogatásokat szitogat, — nem csak elnéz, de szitogat az illírek közt, mely az uralkodó háznak vesztét fogja okozni.

Előadja továbbá Horvátország viszonyait Magyarország irányában.

Bevallja, hogy a miniszterium nem csak, az ősök példáját követve, teljes méltányosságot gyakorolt a horvát testvérek irányában, de a jó viszony fenntartásáért túl ment még a törvényen is.

Az országgyűlés elismerte, hogy a horvátoknak joga van beldolgaikat saját nyelvökon folytatni, a miniszterium tovább ment, s azt határozta, hogy velök magyar nyelven, de a horvát fordítás hozzámelléklésével érintkezik. A horvátok nagy súlyt

helyeznek a báni hatalomra, A múlt országgyűlés a báni hatalmat nemcsak sértetlenül hagyta, de a bánnak egyszersmind befolyást biztosított az ország összes kormányzatába, s meghívta, hogy vegyen részt azon államtanácsban, mely a királyi helytartó körül a nemzet sorsa fölött intézkedik.

És mivel viszonzta Horvátország ez előzékenységet? — A bán makacsul visszautasította a meghívást s pártütésre támaszkodva, kifejezett elszakadás terére állt.

„Nem tagadom, — monda Kossuth — hogy Horvátországnak vannak sok részletes sérelmei, melyek mai napig sincsenek orvosolva, de azokat nem a minisztérium, nem a nemzet okozta. Ezen sérelmek hagyomány gyanánt maradtak reánk a múlt kormánytól, a nemzet pedig azon sérelmeket magáévá tette minden időben és mindent elkövetett orvoslásukért épen úgy, mint saját sérelmei tárgyában. Es az bizonyosan egyike volt annak, miért hogy Jellasichot, mint ő felsége által akkorában kinevezve volt bánt, felszólítottuk, hogy érintkezésbe tegye magát a minisztériummal, hogy rögtön intézkedhessek a sérelmek megszüntetése iránt. De a bán annak, hogy a horvátoknak az 1845-ki tartományi gyűlésből ő felségéhez felterjesztett kívánatokra nézve a minisztérium határozata velők közölhető lelt volna, még csak lehetőségét is pártütéssel vágta el.”

Mindamellett is a minisztérium nem mulasztott el semmit, mit Horvátország és a határszélek megnyugtatására ezélszerűnek vélt.

„B. Hrabovszky főhadi parancsnokot, mint királyi biztost, felhatalmazta arra, hogy a határőrvidékeknek a föld tulajdonát adja meg, mint meg van adva a magyar földön lakó úrbéri jobbágyoknak; hogy a robotokat, melyek ott az álladalom irányában fennállottak, törölje el; hogy az iparnak, kereskedésnek, művészetnek üzésére szabadságot adjon, melylyel eddig nem bírtak; hogy a szabad költözködést mindenkép könnyítse; egyszersmind felhívta arra, hogy a nép maga községenkint vagy kerületenkint önkoréből válasszon embereket, kik ido feljövén, tájékozzák a minisztériumot s tolmácsolják előtte a nép ottani kívánságait arra

a célra, hogy ha volna még valami, mit ezen kívül még számukra jogszerűleg adni lehet, azt a minisztérium nyomban megadhassa. Egyike volt azon vidékek sérelmeinek, hogy a tengeri sóval élő szávai rész a drága istriai sót kénytelen vásárolni s a siciliai sónak behozatala meg nem engedtetik. Fiúmnak ez régi kívánsága volt s az országgyűlés előtt gyakran ismételte. Megengedtük a siciliai só behozatalát és annak árát tetemesen leszállítottuk, szóval egyáltalában semmit el, nem mulasztottunk, mit a kedélyek megnyugtására tennünk lehetett a nemzet szabadsága és jogainak határáig.

Mi tehát, uraim, a horvát pártütést, sem a ministerium, sem a nemzet részéről legkevesebb ok által is provocálnak el nem is ismerjük. Ha egy nép kevesli a szabadságot, melylyel bír, és többnek kivívására ragad fegyvert, kétes játékot űz bár, — mert az ily fegyvernek két éle van, — de tettét meg tudom fogni; ám mikor azt mondja valamely nép: nekem sok a te szabadságod, nekem nem kell, a mit adsz, hanem megyek görbülni a régi absolutismus járma alá, — ezt megfogni nem tudom.

Pedig a dolog körülbelől így áll; mert úgynevezett petitiójukban, melyet a zágrábi conventiculumból ő felségéhez felküldöttek, egyenesen azt kérik, hogy el akarnak Magyarországtól szakadni, nem a végett, hogy önálló és egészen elszakadt független nemzet legyenek, hanem hogy magokat az ausztriai minisztérium alá vessék.

A fejedelem iránt affectált ezen hűség leple alatt reactionalis ármánykodás létezik. Kérdem én: hűség jele-e, nem akarni tartozni a magyar koronához? moly mint symboluma ez ország népeinek, ő felségének és dynastiájának e perczen nemcsak legerősebb támasza de, mondhatom egyedüli biztos támasza? Avagy a hűség jclc-c, nem akarni engedelmeskedni a magyar minisztériumnak, hanem akarni engedelmeskedni az ausztriai minisztériumnak, mely erőtlenségében az aulától veszi parancsait, mely annyi erővel sem bírt, hogy urát királyát ősi várában meg tudta volna védeni, hogy földönfutóvá ne legyen? Kérdem én: nem nagyobb hűség-e, a magyar koronától függni? azon koronától, mely mint symboluma

ezen országnak, azon perczben, midőn a bécsi minisztérium gyáva gyengesége miatt fejedelmünk Ősi várát elhagyja, ne: i élt vissza a perczel arra, hogy elszakítsa a kapcsot, mely közte és az ősi várából kiüzött fejedelem közt van, hanem egy szívvel, lélekkel felkérte a királyt: „jőjj ide közünkbe, támaszkodjál személyesen hűségünkre, mi megvédünk a pokol ellen is.” Vagy nagyobb hűség talán azon bécsi minisztériumtól akarni függni, mely ha volna, — mert most nincs, — és megkérdeztetnék: ki hát tulajdonképen a te urad, kitől veszed a parancsot, a császártól-e? az aulától-e? a bécsi birodalmi országgyűléstől-e? vagy pedig a frankfurti Reichsverwesertől? e kérdésekre nem tudna felelni; ki azt sem tudja, hogy fejedelme alá lesz-e vetve a frankfurti gyűlésnek, és be fog-e olvadni Ausztria a nagy Németországba, vagy a kis Bécs fogja absorbeálni a nagy Németországot? — És ők azt mondják, hogy a hűség érzeténél fogva rebellálnak V. Ferdinánd ellen.

Ezen affectált hűség pusztá ürügy, melylyel más czélok fedeztetnek a vezérek részéről; fedeztetik a reactionalis mozgalom; más részről pedig kapcsolatban van ezen eszme az ausztriai birodalomnak szláv alapra állításával. Azt mondják: Bécsbe fogunk követeket küldeni, csinálni fogunk a szláv elemnek többséget, Ausztria megszűnik német birodalom lenni, s majd a csehek alól a szláv déli birodalom fogja felütni fejét. Ez kétes játék; majd határoz felette alkalmasint Európa; mert ha mi nem bírunk vele, európai kérdéssé válik; — de annyi bizonyos, hogy ezen conibinatio, ha húz valamit maga után, az ausztriai háznak vesztét húzza maga után.

Előre látva a minisztérium, hogy a horvátok István nádornak engedelmeskedni nem fognak, felhívta a királyt, hogy mondja meg nekik nyíltan, félreérthetlenül akarata. És a horvátok azt mondták erre, hogy még ez sem a király akarata, a magyar miniszterek terrorismus által kényszerítették olyannak mondására, mit ő nem értett. Oszlattassék el tehát a kétség más módon! Az uralkodóház egy tagja: János főherczeg Zágrábba rendeltetett. De János főherczeg időközben Reichvenveserré neveztetvén, zá-

grábi útja elmaradt. Jelasich bán pedig azt követelte, hogy ha kiegyenlítést akarunk, Magyarország részéről minden hadi készületek szüntettessenek meg.”

„Mi e követelést, — folytatá Kossuth, — indigno pectore vetettük vissza magunktól a kötelességünknek tartottuk kijelenteni, hogy jöjjön bár a mi jönni akar, a magyar készülni fog, a kormány is készül minden erejével.

Nem volna tanácsos de önök sem fogják kívánni, tábláját mutatnom elő számszerint azon erőnek, mely az erélyes és a ház hálájára érdemes Csányi biztos intézkedése alatt a Dráva partján annyit mutathat, hogy valóban tekintélyes erő és a horvát lázadók, kik rég óta szeretnének speculálni a szép magyar föld kenyerére s borára, e perczig Magyarország földét megtámadni nem merték;, nem is merhették a nélkül, hogy vissza verettek volna mind a mellett, hogy szerkezetöknél fogva a múltból, fegyveresen készen voltak, nekünk pedig még csak készülni kell.”

A szerb lázadás okait hallgatással mellőzi szónok, mert itt a dialektikára nem nyílik többé tér.

„Magyarországban — úgymond Kossuth, — különböző népek laknak, de a ki Magyarország belsejében külön országot akar alkotni, az oly lázító, oly pártütő, kinek statáriummal kell felelni Hanem a polgárvér ontása még a bűnösöknél is nagy dolog; s azért a kormány tekintetbe vette azt, hogy ily izgalmas és lázas korban, mint a melyben most vagyunk, az elcsábított tömegeket a polgárháború minden szerencsétlen iszonyaiba borítani, néhány nagyravágyó bűnösnek vétke miatt, oly cselekvés, melyet, Ha a hazáról elháríthatunk, megérdemeltük Istennek s embernek is helyeslését. Azért, a mi kívánságok itt fenforoghattak, ezen kívánságok teljesítésére nézve intézkedtünk.

Es Rajasics érsek jónak látta Karloviczon egy gyűlést tartani, s ezt a szerb nemzet gyűlésének proclamálni. Es itt a szomszéd Szerviából rablási vágyból betört csoportok segítségével mondták ki, hogy ők nemzet, s hoznak törvényeket, s állítanak patriarchát, állítanak vojvodát. Bonyolódván oda lent a viszonyok királyi biztosok küldettek ki. A szerémi szláv vidékre b. Hra-

bovszky parancsnok, a dunáninnyi vidékre Csernovics Péter temesigróf és főispán, a Bánságba pedig Vukovics Szabbás alispán.

Míg ezeknek működése tartana, mi iparkodtunk seregeinket egybegyűjteni; de seregeket — erről többet itt nem szólhatok — de biztos seregeket, mondom, Magyarországon a mostani körülmények közt, hirtelen összeteremteni nem könnyű dolog. Azért úgy gondolom, hogy az országra nézve igen nagy nyereség lesz már az is, hogy ezen pártütő lázadás, míg minden iszonyaival elvonulna, csak az országot el ne borítsa addig, míg elegendő erők leszünk mint a sas reájok ütni, s őket semmivé tenni.

Az eljárási terv megállapított ottani hadvezérünk által a hely színén, s közöltetett a hadminiszter úrral, ki azt végkép megállapította. Hogy mikép fog és mikép kell egy tábornoknak a harcz mezején eljárni? ugy gondolom az ily strategicus terv nem a nyilvánosság elébe való, mert nem akarjuk, nem akarhatjuk vissza-idézni azon kort, midőn a Magyarország aljáni török táborzás harczai menetelét a bécsi Hofkriegsrath aluszékony pamlagon intézte, s midőn elintézte, már megverettek oda len, és ha meg nem verettek, ez csak azért történt, mert volt egy híres hadvezér, ki a nyert parancsot zsebre tette, és a törököt megverte.

Nem szólok arról, mennyi erőnk s katonánk van, hanem örömmel csak azt mondom, hogy reményemen s bizodalmamon tul fel tudott a magyar lelkesülni. Néhány évek előtt azt mondám: „csak egy pontot adjon az isten, melyre támaszkodva mondhassam, hogy a nemzet fel fog lelkesülni, és nem desperálok jövődjé felett.” Most meghagyta isten érnem e perczet, s im! nem esem kétségbe a nemzet jövődjé felett.”

Az aldunai tartományok állapotára térve, így folytatja Kosuth epochalis beszédét:

„A mint minden nemzettől a világon megkövetelem a magyar irányában azt, hogy beldolgaiba ne avatkozzék, úgy a magyar is kétségtelenül azon tartományok beldolgaiba avatkozni nem akar. Erről tehát nem is szándokom szólni, csak annyit mondok, hogy a Pruth szélén egy hatalmas orosz sereg áll, mely fordulhat jobbra, fordulhat balra, lehet irányunkban barátságos, lehet ellenséges;

de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülni kell. Eddig még nem léptek be Oláhországba. Azonban a minisztérium részéről az orosz követség interpelláltatván, azt felelte: „hogy korán sem a török hatalom elleni barátságtalan indulatból indította oda seregeit, hanem saját tartományai nyugalmának ótalmára.” Egyébiránt kinyilatkoztatja, hogy a magyar nemzettel szomszédságos jó egyetértésben lenni kivan, és Magyarország irányában semmi ellenséges lépést nem fog tenni, mindaddig, míg a magyar nemzet kebelében valamely oly összecsoportozásokat s fegyvergyűjtéseket nem fogna látni, melyek által ő magát fenyegetve érezné. Ez meglehet, uraim f arra vonatkozott, hogy a moldva- és oláhországi viszontagságok s események következtében némely odavaló egyének átmenekültek Erdélybe. Mi kötelességünknek tartottuk kijelenteni, miként a magyar nemzet vendégszerető készséggel tárja ki karjait minden üldözöttnek, minden menekvőnek; hanem azt nem fogja tűrni, hogy ezek visszaéljenek a vendégszeretettel az ország békéjének háborítására.

A bosnyákországi ráják nagyobb számmal fegyveresen költöztek át Horvátországba, azt adván okul, hogy a török hatalom által nyomattak és üldöztek, tehát mint menekvők jöttek át. Nem lehet tagadni, hogy a török adminisztrációnak régi természete szerint, némi zsarolások s elnyomások fordulnak elő; de annyit mondhatok, hogy a porta részéről a keresztyén ráják irányában ellenséges lépés nem határozottatott; s így azok átjövetelét annak kell tulajdonítani, miként csak ürügyül hozták fel állítólagos elnyomatásukat, csak hogy átjöhessenek a zavarban és rablásban osztozhatni.

Vége, uraim! meg kell említenem Ausztria irányábani viszonyainkat.

Én meg tudom fogni, hogy a bécsi falakban létező hatalomnak fáj Magyarország felett nem rendelkezhetni többé. De azért, mert valamely fájdalom természetes, nem minden fájdalom jogszerű; és még kevésbbé következik, hogy valamely fájdalom iránti könyörületességből egy nemzet a maga jogait megnyirbáltatni hajlandó legyen.

Igenis, uraim! megvannak, kétségtelenül megvannak azon mozgalmak, hogy ha egyebet nem, hát legalább a pénz- és hadügyi tárczát ismét a bécsi minisztérium számára visszaszerezni sikerüljön: mert hiszen a többi majd elkövetkezik. A kinek keze egy nemzet zsebében, és kinek kezében egy nemzet fegyvere: az ezzel a nemzettel rendelkezik.

Összeköttetésben látszik nekem lenni ezzel a horvát mozgalom is; mert Jellasich azt nyilatkoztatta, hogy neki nem kell szabadság, hogy neki csak az kell, miként Magyarország had- és pénzügyi tárczája a bécsi minisztériumra bízassék. És a legutóbbi perczekben, június utolsó napjaiban lehullott egyszerre a fátyol, s a bécsi minisztérium jónak látta az ausztriai császár nevében megizenni a magyar királyi minisztériumnak, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutralitást. Ezzel az ausztriai császár a magyar királynak hadat izent.

Lehetnek önök, uraim! a minisztérium iránt ilyen vagy olyan véleménynyel; hanem azt hiszem, hogy annyi honfíúi szíves becsületükre még számíthatunk, hogy ne kelljen hosszasan mutogatnunk, miként az ily inteniókra úgy feleltünk, mint a nemzet becsülete megkívánta. Hanem épen midőn ezen nóta jött, s a miénk ment: ismét jött egy másik, hogy mily rettenetes ember a magyar pénzügyminiszter, hogy Jellasichnak nem akar pénzt adni. Mert természetes, hogy a mint Horvátország nyílt pártütésre lépett, azonnal a zágrábi hadi parancsnokságnak pénzt küldeni megszüntetem; s nem érdemelném, hogy szíjam a levegőt, hanem megérdemelném, hogy szembe pökjön a nemzet, ha ellenségének pénzt adtam volna. Hanem azt mondották: micsoda szörnyű gondolat ez, s a monarchia felforgatására való törekvés; küldünk tehát mi 150,000 frtot, — s küldtek is.

Ezen tett, uraim nagyszerű boszankodásra, nemzeti haragra ébreszthetné e hazát; de ne ébredjenek haragra uraira! mert azon minisztérium, mely ily politikában kereste állását, nincs többé! Az aula elfújta! S én reményelem azt, hogy akármily tagokból álljon is össze az új minisztérium, mely utána következik, az

érezni fogja, hogy, hacsak az ausztriai császár iránt, ki egyszersmind magyar király is, a hűség ösvényéről nem akar lelépni, miszerint a pártütők részére álljon ő is császára ellen, ezen politikát Magyarország irányában nem követheti a nélkül, hogy Magyarországot ne provocalja; oda dobni az ausztriai szövetséget, s másokat keresni, hívebbeket.

Nincsen semmi okom, uraim! neheztelést vagy subsumptiót iegkevésbbé érezni az ausztriai nemzet iránt; neki csak erőt és kalauzt kívának. Mind a kettőnek még eddig hiával volt, a mit mondák, az az ausztriai volt minisztériumot érdeket; a remény-, lem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is, s nem maradand nyom nélkül.

Tehát az ausztriai viszonyok imitt, amott az orosz hadserege — mely még most békeséges, — ott állanak a szerb lázadók, a horvátországi pártütés, a panslavisticus agitátorok s imitt-amott reactionalis mozgalmacskák is, ezek együtt véve képezik azt, minélfogva mondanom kell, hogy a nemzet veszélyben van, vagyis inkább veszélyben lesz, ha a nemzet magát el nem határozta élni.

E szerint, uraim! hol és kiben keresik az országnak biztosítékát, külszövetségekben talán? Nem kicsinylem a külszövetségek fontosságát, sőt azt vélem, hogy kötelességeit mulasztaná a minisztérium, ha e tekintetben is mindent nem tenne, a mit a nemzet biztosítása megkíván.”

Itt előadja szónok, hogy a minisztérium megtette, a mit a külhatalmak felvilágosítására, rokonszenvük kinyerésére czélszerűnek vélt, de egyszersmind int, hogy ezekre ne támaszkodják a nemzet.

„Tehát, — folytatja — a veszély nagy, vagyis inkább nagy lehet, ha elhárítására nem készülünk; minden szövetségi érintkezések mellett itt élni nem fog azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem saját életereje tart fel, hanem csak másoknak gyámolítása.

Én, uraim! ezennel egy nagyszerű határozatra hívom fel önöket.— Felhívom önöket ezen határozatra: mondják ki önök azt, hogy azon rendkívüli körülményeket, melyeknél fogva e hongyülés rendkívülileg is összehivatott, méltó tekintetbe vevék; a nemzet.

el van határozva koronájának, szabadságának, önállásának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni, és hogy e tekintetben oly alkut, a mely a nemzetnek önállását e szabadságát legkevésbé is sérthetné, egyáltalában el nem fogad, hanem minden méltányos kívánatokat akárki irányában is örökké teljesíteni kész, miszerint békét eszközölhessen, ha lehet, — vagy visszaverhesse a harczot, ha kell!! — felhatalmazza a kormányt arra, hogy a szükséghez képest 200,000 fegyverest állíthasson, vagy is a jelen disponibilis haderőt 200,000-re emelhesse, s ezen első perczben 40,000 embert mindjárt kiállíthasson, és a többit a szerint s úgy, mint a szükség fogja kívánni; — 200,000 embernek kiállítása, fegyverrel ellátása s évi tartása 42 millióba kerül, — 40,000 embernek kiállítása pedig 8—10 millióba kerül.

En, uraim! elő fogom e háznak majd a következő napokban terjeszteni, midőn ez indítványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, finanziaális tervemet, most előre kijelentvén, mikép eszem ágában sincs a nemzettől kívánni, hogy 42 milliónyi adót fizessen; hanem úgy gondolom, hogy annyi adót viseljen, amennyit elbír a nemzet. S e részben előlegesen is örömemre válik kijelenteni, miként tervem, melyet előterjesztendők, oly adókulcsot foglal magában, mely azon erdélyi adókulcsal combináltatván, mit Mária Terézia ezelőtt egy századdal megállapított, ennél kevesebb. S ha elfogadtatik, s teszen a ház külön intézkedést, hogy a végrehajtás körében sikertelenül ne enyészszék el a nemzet képviselőinek áldozatkészsége, a nemzet meg fogja azt bírni nagy terheletés nélkül, 8 meg fogja menteni az országot. De a mennyiben a hadi erő kiállítására, mely a körülmények szerint szükséges leend, a kivetendett adók elegendők nem lennének: felhatalmazást fogok kérni arra, hogy hitel nyitassák a kormány számára azon határig, melyet a képviselők kiszabandnak; s azon határig vagy kölcsön, vagy papírpénz kibocsátása, vagy más finanziaális munkálat által segítsen az ország szükségsein.

Uraim! én abban a vélekedésben vagyok, hogy azon határozattól, melyet a ház most indítványomra hozand, e nemzetnek jövődjé függ nemcsak, hanem nagy részben függ azon módtól

is, miszerint a ház e határozatot hozni fogja. És ez az egyik ok, uraim! miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitaközönsébe idomítva látni. Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de ez sejti, érzi a bizalmat, hogy meg tudja, meg akarja, meg fogja magát menteni, akkor a haza megmentésének kérdését soha semmi kérdéstől nem kell felfüggeszteni, Ha mami vagyunk e nemzet miniszterei, holnap mások lehetnek, ez mindegy, a nemzet ezzel a minisztériummal vagy másikkal kell hogy megmentse a hazát; de hogy akár ez a minisztérium, akár ez a másik megmenthesse, a nemzetnek erőt kell teremtenie.

Azért minden balmagyarázatok kikerülése végett egyenesen, ünnepélyesen kérem, hogy midőn azt mondom: adja meg a képviselőház a 200,000 főnyi katonát s az erre szükséges pénzerőnek előteremtését.....”

Itt a nemzet képviselőtestülete nagyszerű kifejezést adott az: általa méltón képviselt nemzet lelkesedésének. Kossuth Lajos még be sem végezte beszédét, midőn Nyári Pál, az akkori oppositio vezére, ki csak egy nappal előbb viharos jelenetet idézett elő ellenzéki felszólalásával, helyéről felemelkedik, példáját valamennyi képviselő követi, és a terem szünni nem akaró tapsoktól viszhangozik és egyetlen szót harsogtat, mellyel a ház a kívánt 200 ezer katonát és annak kiállítására szükséges költséget megadja. Kossuth Lajos pedig meghatottan végzi beszédét eképen:

„Uram! mit mondani akartam, az, hogy ne vegyék e kérést a minisztérium részéről olyannak, mintha maga iránt bizalmat kívánna szavaztatni; —nem! a hazának megmentését akarta megszavaztatni; — meg akartam kérni önöket, uraim, hogy ha van valahol a hazában egy sajtó kebel, mely orvoslásra, ha van egy kívánság, mely kielégítésre vár: szenvedjen még egy kissé e sajtó kebel, s várjon még egy kissé e kívánság, — ne függeszszük fel ezektől azt, hogy megmentünk a hazát. Ezt akartam kérni, de önök felállottak; s én leborulok e nemzet nagysága előtt, s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafűságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni!”

Nem akarom, gyenge tollal e nagyszerű jelenetet leírni. Álljanak itt az öreg Palóczy László szavai, melyeket ez ülés bevégeztével mondott:

„Azok után, mik e mai nagy napon történtek, lelkem felemelkedett a nagy mindenség urához; ő előtte udvarol, mert ő tőle jött a mai nagy nap. Már az, hogy korelnök voltam közöttetek, egyenesen azt mutatja, hogy közöttetek legtávolabb állok bölcsömtől és legközelebb koporsóhoz. De ma felkiáltok és elmondom szent Simeonnal e szavakat: „Uram! bocsásd el a te szolgádat, mert megértem látni a magyar nemzet szabadságának napját.”

Nincs a magyar históriában ily páratlan nap a mely ezzel megmérkőzhetnék. Nem volt ilyen nap még akkor sem, midőn Álmoskal kijöttek eldődeink, s heten összeszövetkezve megvetették — fájdalom! — kilencz századok alatt soha fejlődhetett alkotmányunk alapját, midőn a hét vezérek egy vederbe saját ereikből verőket kieresztették, azon szent fogadással, hogy úgy folyjon el vére, ki az alkotmányhoz hűtelen leszen. Nem volt ilyen nap az 1741. évi sept. 11-ik napja sem, a midőn elődeink Mária Terézia alatt azt kiáltották fel: vérünket és éltünket adjuk, s haljunk meg, ha isten úgy akarja, Mária Teréziáért! Nem volt ily nap mondom, mert a nemzet, mit e mai napon tett, azt jó szívből a maga érdekében, s nem a dynastiaért tette, és a haza meghálálja fiainak nagy tettöket.

Ennek következtében két indítványom van; egyik az, hogy a pénzügyminiszternek a mai napon itt tett kijelentése s indítványa ne csak az országgyűlési iratok közé tétessék, hanem szóról szóra a jegyzőkönyvbe is iktassék be. A második az: hogy mint nemzetképviselő, bár soha nem voltam e nem is leszek a hasztagatásoknak pártolója e barátja, de a mai nap története oly nagy, hogy e mellett bárminő tanácskozás igen kicsinyszerű lenne: ünnepeljük meg e napot, s oszoljunk szét.”

Az öreg Palóczy jól nevezte ezt nagy napnak. Ez teremtette meg azt a sereget, mely alig több mint egy évi fennállása alatt a lelkesedés, bátorság és kitarás csodáit mívelte, és letörölhetlen hetükkal véste nevét a történelem ércztáblájára.

E hadsereg méltó volt lelkesedésben azon képviselőházhoz, mely létrehozta, méltó a nemzethez mely kiteremtette, s méltó amaz izgalmasan szép korhoz, mely eszméjét szülte.

E hadsereg legnagyobb része önkénytesen állott ki; közzé vegyültek időközben mindazon idegenek, kik tért kerestek, hol a szabadságért harcolhassanak, és amaz által becsületet, ezek által szeretetet vívtak ki magoknak széles e világon.

E hadsereg panasz nélkül szenvedte a háború sanyarúságait, vitézül nyerte meg a csatákat, s méltóságosan viselte magát a legyőzöttek irányában. E hadsereg olyan ellenséget semmisített meg, melyet legyőzhetlennek tartott a világ, s egymagára hagyottan is, csak két óriási tábor, s még azonkívül árulás kellett, hogy legyőzessék.

E hadsereg, az 1848-ki magyar honvédség, legyőzetvén myt-hosszá lőn, s mint valami mesét fogják emlegetni késő századok.

Kossuth indulója.

Írta Kunsági.

Fel, fel! vitéz
 Daliák, fel erős magyar nép!
 Harczolni kész
 Legyen, a ki hű s derék!

A csaták istene
 Biztatón néz le rád,
 Szent jogunk ellene
 Futni készül, — fel tehát!
 A ki él, talpra mind!
 Együtt hordánk mi a rabigát,
 Erős karjaink
 Együtt mentsék is meg a hazát.

Csatára! csatára! csatára lelkesen!
 A szent ügyet meg nem dönti senki sem.
 Júnne bár a fél világ
 Eltiporni a magyart.
 Él az úr! kegyelme ád
 Nekünk erőt s diadalt.

Riadót harsog a harsona,
 Pergnek a dobok,
 Lobogónk szépen lobog.
 Seregünk szívó ég,
 Bizonyos diadal a miénk,
 Érted Árpád ősi hona.

Reszkess! a ki ránk
 Hozod nehéz bilincseid,
 Minket égi láng:
 A honszerelmi tűz hevít.

E láng ott lesz velünk,
 Ha megyünk eléd mi,
 Miként a lepke, fogsz
 Te azon elégni.

Riaddt harsog a harsona,
 Pergnek a dobok,
 Lobogónk szépen lobog.
 Seregünk szíve ég.
 Bizonyos diadal a miénk,
 Érted Árpád ősi hona.

Fel, fel, vitéz
 Daliák! fel, erős magyar nép!
 Harcolni kész
 Legyen, a ki hű s derék!

A csaták istene
 Biztatón néz le rád,
 Szent jogunk ellene
 Futni készül, — fel tehát!
 A ki él: talpra mind!
 Együtt hordánk mi a rabigát,
 Erős karjaink
 Együtt mentsék is meg a hazát.

Csatára! csatára! csatára lelkesen!
 A szent ügyet meg nem dönti senki sem.
 Jönne bár a fél világ
 Eltiporni a magyart:
 El az úr! kegyelme ád
 Nekünk erőt s diadalt.

Rákóczy indulója.

Írta: Kunsági.

Harczra, hős magyar fiak!
Kard csörög, kiirt riad,
Ős vezérek lelke éled
Ismerős robaj miatt.

Fel, fel, bátoran a harczmezőre!
Villám a lovunk,
Mennykő a karunk,
Jelszavunk: előre!

Harczra hát! A kiirt riad.
De maradjon, a ki gyáva.
Csak valódi hős fiak,
Csak azok valóik csatába,
Hol Hadúr népe dúl,
S ellenünk porba hull,
Mert szent jog van velünk.

Dobogó paripákat elő!
Ne kíméljük életünk,
Hiszen el majd nemzetünk.
Szeretett vezetőnk tüzelő
Szava, szentírás legyen nekünk.

Hadd csengjen, pengjen kardok éle,
Ontva lángoló vitézi vért.
A győzedelmesek fejére
A dicsőség tűz örök babért.

Dobogó paripákat elő!
Ne kíméljük életünk,
Hiszen él majd nemzetünk.
Szeretett vezetőnk tüzelő
Szava, szentírás legyen nekünk.

Harczra, harczra, harczra hát!
Nézd a vér zászlaját!
ágyúk öble reng, dörögve, —
Kit ne hívna e zaj át!

Fel, fel bátoran, a harcmezőre!
Villám a lovunk,
Mennykő a karunk,
Jelszavunk: előre!
Harczra hát! A kürt riad.
De maradjon a ki gyáva,
Csak valódi hősi had,
Csak az illik a csatába,
Hol Hadúr népe dúl,
S ellenünk porba hull,
Mert szent jog van velünk.

Vilmos huszárok hazajövele.

Herman őrmester előadása nyomán.

1848. október havában 175 Vilmos huszár felmondta az engedelmességet az osztrák császárnak, és haza jött, hogy a magyar király zászlói alatt harcoljon.

Már 1848. előtt biztatták az ezredet, hogy haza hozzák kedves hazánkba, már az indulás napja is meg volt határozva, csak a parancsolatot várták. Hanem az ígélet csak szép szó, s ez az ígélet évek hosszat teljesítetlen maradt.

De 1848-ik évi ápril 15-ikén végre csakugyan elindult az ezred. Az öröm leírhatlan, melyet huszáraink éreztek, hogy 10 év múlva ismét hazajöhetnek, ismét megláthatják a rengeteg koszorúta bérczeket, a búzakalászoktól hullámzó síkokat, a vakmerő ficzkókat, kikből huszár lesz, a nyargalózó csikókat, melyek huszárlónak termettek. Fogalma erről csak annak lehet, a ki hazájától távol volt, és nem volt szabad haza jönnie.

Elindultak, mondók, de hozzá kell tennünk, hogy azért nem hozták őket haza. Az egész csak egy kis szellemi Übungsmarsch volt. Az alezredes első százada Tarnopolban volt a törzsnél, a második Bukovinában. Ez a fél ezred mindennap várta az elindulási parancsot, s ez így tartott egész nyáron.

Egyszerre híre támad, hogy a Würternberg huszárok közül többen szöktek el. — Micsoda! osztrák katonák tömegesen elszökni! — Hiszen szüntelen iskolázták őket, különösen ilyenféle esetekre rögtöni akasztás volt a haditörvényekben írva, és ezeket most mindennap kétszer olvasták fel, mivel egyéb dolog nem volt, csak minden másnap jártatni mentek, mert a főtisztek mind távol voltak csapataiktól, az alezredes 2-ik svadronánál p. o. csupán egy angol születésű főhadnagy maradt, az is csak azért, mert kedvese volt ott helyben.

Az alezredes 2-ik százada tehát Stárásban feküdt, közel az orosz határhoz. Egy ízben parádében kellett kirukkolnia, s azt adták ki parancsolatban, hogy Jellasich hazaáruló. Ő felsége által adatott ki ez a parancs. Egyszer meg, már ősz felé, ismét parádében kirukkolván, este, olyan esős időben, hogy a szakaszokat alig tudták a káplárok összeszedni, ismét kirukkoltatták őket s azt adták ki, hogy Jellasich Magyarország katonai és polgári kormányzója.

Már hiszen megjárta az eféle, mikor a katona még akarát nélküli vak eszköz volt; de 1848-ik évben már nem lehetett orránál fogva húzni még a katonát sem. A huszárok haragudtak, hogy a sarat keresztül czaplattatták velők, s olyan formát kezdtek érezni, hogy a nagyhatalmú bécsi Hofkriegsratli korul aligha baj nincs.

Egyszer csak azt hallják Strárásban, hogy az ezredes első százada Trembovláról elszökött, de felét, minekelőtte az istállóból kimehettek volna, lefegyvereztette Szuván nevezetű tábornok. A szökés két főindítója Belon nevű kassai születésű fiú és Pauker őrmester volt. A lefegyverezettek közül ötöt elfogtak.

Már szentül hitték a stárásiai, hogy a foglyokat isten sem menti meg az akasztófától, s íme csak hallják, hogy Paukeréket kibocsátották a stockházból. Földváry volt az ezredes — az isten áldja meg! — az bocsáttatta ki a foglyokat.

A stárásiai svadronnak ez a dolog szeget ütött fejébe. Különbben sem állott már a rend jó lábón. Több ember kolerában halt meg, mely azon a tájon akkoriban nagyon pusztított; a legények szót nem fogadtak, a botbüntetés úgyszólván egészen megszűnt, a helyett a fogság volt napirenden, de ez csak a többire nézve volt roszabb, minthogy a foglyok lovai másoknak maradtak terhére. Így a felebbvalóknak már alig lehetett kiállani, mert senki sem fogadott szót.

Október 25-én délelőtt szokás szerint jelentéstételre mentek az altisztek a kapitányi lakra; öten voltak, a többi ki beteg, ki fegyházban, egyszóval szanaszét. A kezelő őrmester Tarnopolban volt a törzsnél, előtte való nap küldték oda; ez nő és családos

ember volt. Az öt közt volt egy őrmester, egy erdélyi szász papnak a fia, a magyarnak nagy ellensége; — el lehet gondolni, hogy ez előtt szólni sem volt tanácsos, — különösen ha Kossuthról volt szó, mindig nagyon kikelt ellene. Jól tudták, hogy ezzel nem lehet föltenni, pedig mindig köztük volt.

Az altisztek hiába mentek rapportra, mert a főtiszt nem volt jelen, s épen szétoszló félben voltak, midőn egyszerre csak jön egy ordinancz Tarnopolból s mondja, hogy az első század megszökött, velők ment Sontagh Frigyes hadnagy, pesti születésű, ritka becsületes ember, túlságos vakmerő és bátor, ki azt szokta mondani, hogy a mely golyó számára készült, azt mindenütt megtalálja. Szegényt az aradi várban, mindenétől megfosztva fogságban tartották, később pedig Kufsteinba vitték 18 esztendőre.

De térjünk vissza az ordinanczra. A napos káplár jelenti, hogy a főhadnagy nem jön ide, hanem a kedvese szállásán fogja a rapportot tartani. Ez határozott, hogy, a főhadnaghoz kellett menni rapportra, ki messze lakott és még hozzá sár volt.

Elkezdí az egyik: „bizony a főhadnagy eljöhett volna maga, mi annyian menjünk a dámájához! bizony ez szégyen, mit kívánnak még tőlünk? ez nincs rendén, arra való a kapitány szállása, neki kellett volna ide jönni.” Egyszer azt mondja az őrmester: „halljátok, ha el akartok jönni Magyarországra, én veletek megyek.” Ez olyan volt, mint a villám; mindegyik nagyon megörült rajta, összebeszéltek, hogy este a Hermán János őrmester szállásán összejönnek és tanácskoznak: mikép történjék az elmenetel. Már rapportra sem akartak menni, de Hermán rábeszélte, hogy csak menjenek el, nehogy valamit észre vegyenek.

A mint a főhadnaghoz értek, ez tudtukra adta, hogy az első svadron elszökött, s hogy milyen szégyen az eféle. Hosszú beszédet tartott, melyet azzal fejezett be, hogy ő különben senkit a lova farkánál fogva tartani nem fog.

Azzal haza mentek az altisztek. Este felé Hermannál ismét összejöttek. Öten voltak s elhatározták, hogy mindegyik mondjon egy tervet, s a melyiké legjobb lesz, a mellett maradnak. El is fogadták a Herman tervét és haladék nélkül hozzá is fogtak a ki-

vitelhez. Katonának mi készüllet kell? fél óra alatt lovon ülhet; tehát 26-án este 8 órakor minden ember lovon legyen, és erre mind az öten megesküdték.

„Uram! a mily érzés ez volt, azt leírni nem lehet; azt a szent esküt megszegni a mit én már kilenczszor a zászló alatt megújítottam, ez a zászló pedig a katonának a földi istene, oly szent előtte; süvegelei, a hol látja, ezért kész minden órában az életét feláldozni.” Eképen írja le az összeesküdték egyike akkori érzelmöket.

Az első terv az volt, hogy a legközelebbi úton: Tarnopolon mennek keresztül; a zászló ott volt az óbester lakásán, azt onnan elviszik. Hanem szerencsére később megváltoztatták ezt a tervet. Megesküdték, még pedig ekkor igazán szívből, nem csak szóval, hogy ha valamelyik árulóvá lenne, a melyik észre veszi, rögtön lőjje agyon.

Másnap szokás szerint oskola volt, azt minden Zugsführer vagy szakaszvezető külön tartotta az istálókban, melyek nagy császári istalók voltak. Ez alkalomból mind az öten össze jöttek egy czugnál. Hermán előadta, hogy úgy látszik, hogy az egész felbomlik, ha el nem mennek is, és az ő eljövetelük nem egészen szökés, mert már régen ámitják, csaknem esztendeje, hogy haza viszik: azon felül nemcsak a császárnak, hanem a hazának is hűséget esküdték. „Különben — monda — a ki el nem akar jönni, nem beszélünk rá senkit, sőt figyelmessé teszünk mindenkit, hogy a legsanyarúbb életre számíthat, sőt még fogságra is, mert könnyen megtörténhetnék, hogy elfognak, s akkor fel is akaszthatnak. Hanem a ki itt akar maradni, tartozik megesküdni, mint a öbbü hogy senkinek nem szól, míg el nem mentünk, vagy ha észre veszi egyik a másikról hogy áruló, azonnal agyon lövi; hogyha valamelyik főtiszt az istaló felé közelednék, azt ne engedje, hanem agyon lőjje, ha pedig észrevétlenül bejönne, azonnal megkötözzék, na akármit mondana is azt el ne higyjék, nehogy úgy járjunk mint az óbester első svadrona.”

A megállapodás szerint mikor a huszárok megkapják a lénungot (mert éppen lénung nap volt) azt nem szabad kezükbe venni,

hanem minden Zugsföhrender magához vegye a pénzt, s az úton osztják ki. Erre legnehezebben állta a huszárság; az öreg huszár léonungjától el nem áll; pedig meg kellett lenni, mert különben attól lehetett félni, hogy egyik másik becsíp e akkor aztán semmi sem lesz a dologból. De mind a mellett úgy teyenenek mint a fasszolás napján, korcsmába, utczákon csak úgy járjanak mint máskor, hogy feltűnő ne legyen a dolog.

Mikor ezeket egy czugnál előadták ez altisztek, aztán egyenkint feljárták a többi czugokat is, és óvatosan mindet beavatták a tervbe.

Délre megjött az új kapitány, Ermis nevezetű, délutáni két órára az altiszteket magához hívatta, egy nagy szobában felállította, és hosszú beszédet tartott, hogy ő is mennyire szereti a magyarokat, (rajna vidéki német volt) és mihelyt ő felsége kívánja, azonnal velünk harczol.

A sok beszéd után először is Hermanhoz fordult, hogy adja becsületszavát, hogy az ezredet el nem hagyja ő felsége parancsa nélkül.

Herman sarokba volt szorítva. Óvatossága egy perczre elhagyta, s hamarjában meggondolatlanul azt mondta, hogy a mai világban azt sem tudja már a szegény huszár, hogy kinek higgyen; mindenfelé bomlik, nincs már a régi rend, s több eféle. Hanem kezet nem adott a kapitánynak.

„Uram! — mondja huszárunk, — azon időkben oly nagy katonai subordinatio alatt azt tenni oly valami, mintha a generálist agyon ütöttem volna, mert feljebbvaló előtt nyilvános ellenszegülésnek rögtöni agyonlövés a büntetése.”

A kapitány erre a szokatlan viseletre oly dühbe jött, hogy kardját a földhöz vágta, dühöngött, hogy tüstént Tarnopolba küldi vason; talán a lengyelek felbirtatták, vagy Magyarországból levelet .kapott? Így stockház, meg úgy akasztófa.

A hosszú predikáció alatt Hermánnak ideje volt helyzetét átgondolni, belátta meggondolatlanságát, s a kapitánynak színből kezet adott.

Aztán valami Grojnar nevezetűhez fordult a kapitány, kiről

úgy vélekedtek a többiek, hogy hajlandó lenne az ügyet elárulni. Gojárnár kezét mellére teszi és azt mondja: „Kapitány uram, én megmondom a mi szívémen van.” A kapitány több szóhoz nem hagyta jönni, megverte a vállát, megdicsérte, mondván: gondom lesz önre, — avval tovább ment. Azután sorba ment, és mindenkinek kezet adott. Mikor a szász őrmesterhez jött, az is a mellét verte, és azt mondta: „én hív vagyok a császárhoz.” Ebben nem is kételkedett egy tiszt sem, mert tudták, hogy érez.

Már akkor az egész svadron az udvarban állt, s a lénungot várta. Nagyon lehetett félni, hogy most azokat is kérdőre veszi, s ezek a próbát ki nem állják, — de nem úgy történt. A kapitány parancsot adott ki, hogy ő vette most által a svadront, azután az előtte való kapitány által megspórolt 70 pftot kiosztotta, mi nagyon jól esett, mert mindig attól féltek az összeesküdtek, hogy nem lesz elegendő pénz az útra, holott feltették magokban, hogy az úton mindent megfizetnek, s egy embert sem károsítanak meg.

Ezután a lénungot kiadták, mi könnyű volt, mert mind 10 ftos bankókból állt; már akkor nem volt aprópénz. A szakaszvezetők magokhoz vették a pénzt. Már az nap reggel izentek az összeesküdtek vezetői a nemzetőri kapitánynak — falun lakott, földesúr volt, — hogy valami biztos embert küldene, de a kinek pénze is legyen egypár száz forint, hogy kivezesse őket az országból.

Este a huszárok megabrakoltak, vigyázván, hogy észre ne vegyék a készülődést. Háromnegyed nyolczkor már lovon volt a huszárság, néhányan a kapitányi lakra mentek, ott az éles töltéseket kivették, és kiosztották, kinek mennyi kellett. Volt egy két legény csizma nélkül, azt is vettek tehát ki, de egyebet nem, pedig minden embernek két új mondúrja volt benn, a rajtok levő pedig rongyos volt.

Ekkor érkezett az összeesküdtekhez Zsurmay, ki a Vilmos huszár ezredben régebben 18 évet szolgált, 1846-ban a lengyel forradalom kiütésekor mint hadnagy ment el onnan. Zsurmay ajánlkozott a huszároknak, hogy elmegy velök, csak lovat adjanak alá. A huszárok nagy örömmel fogadták, mert az előbb említett nemzetőr kapitány küldte, de különben is ismerték.

Végre tehát huszáraink elindultak, a rokonszenvező lengyelek őszinte szerencse kívánatai közt. De alig értek ki a városból, egészen más irányt vettek, nem azt, mely hazafelé vitt. Ez Zsurmay terve volt, kit a huszárok vezérökül felkérvén, ő beleegyezett, kimondván azonban, hogy ne higgyenek neki vakon, hanem ha olyant látnának, a mi előttök feltűnik, szólítsák meg érte, vonják kérdőre, és mindig vigyázzanak rá.

Zsurmay terve szerint tehát huszáraink a hosszabb irányban indultak el, és a következés megmutatta, hogy ez így volt jobban, bár sokat szenvedtek miatta, öt ember oda is veszett ez intézkedés következtében, négy a ki ordináncz posztón volt, egy pedig, Hegedűs nevezetű, ki ezt a négyet haza híni ment.

A menekvők százharminczan voltak, és tizenhét vezetőket lovat vittek magokkal, mire legtöbb szükségök lehetett. Az első ötáezió Zsurmay tudtul adta, hogy az ottani földesuraságot akarja meglátogatni, nem bánja, ha néhány ember vele oda elmegy. Annálfogva Hermán hat emberrel elkísérte a kastélyba, mely mintegy negyed órányira feküdt a falutól. Nagyszerű kastély volt az, s ez alkalommal egészen kivilágítva, és benne aok uri vendég, kik a huszárokat, hallván, hogy Magyarországra indultak, nagyon szívesen fogadták. Itt Zsurmay marsrutát kapott, mely szerint minden földesúr tartozott a menekvőknek minden szükségleteket kiszolgáltatni, — számítva arra, hogy Magyarország ezeke.toneg-téritendi. Intézkedés tétetett, hogy minden állomáson gondoskodva legyen rólok a hogy útmutatót adjanak melléjük.

Egyszer éjjél tájban egy halastóhoz értek menekvőink, melynek gátja a sok esőtől s vízáradástól tökéletesen megromlott volt; úgy hogy alig ment át 15 ló: végkép járhatlanná vált. Többen beszakadtak, s bele sülyedtek, mire elhoztak egy kaput, de ez fehérségénél fogva a fekete földön éjszaka nagyon feltűnván, a lovak pedig a sok beleszakadások következtében úgyis meg lévén ijedve, sehogy sem akartak keresztül menni, — tehát egyenkint kellett száz lónál többet kézen keresztül vezetni. Volt pedig e gát legalább 70—80 lépés hosszú, s némely lóval negyedóraig is tartott a vesződés. Az éjjeli őr, ki egy rúddal járt a faluban, rúdját a

lovakon darabokra törte hatalmas ütlegei következtében, a huszárokat pedig össze vissza rángatták és sárba tiporták a lovak.

E küzdelem tovább tartott 3 óránál, úgyannyira, hogy Zsurmay béketűrését vesztvén, nem akarta végét várni, és azt mondta: a ki átjött, jöjjön, a ki pedig túl van a gáton, az maradjon el, s vesszen ott. Böszörményi Dani, volt sárospataki deák, igen jó katona, hozta e nyilatkozatot; — de Herman őt a sor elébe állította, s meghagyta, hogy a melyik indulni akar, löje föbe.

Reggel egy nagy kastélyhoz értek, ebbe bemenvén, fél óráig etettek, mert minden embernek volt zabja, de sok szénát is hozott magával, — a legénység pedig ezalatt pálinkázott. Ezalatt egy fiatal lengyel fiú jött hozzájuk, s arra kérte őket, hogy adjanak neki lovat, mert szeretne velök menni. Úgy is lett, lovat kapott, és eljött Magyarországra.

Innen keresztül kasul mentek, a merre biztosabb volt. Délután mintegy 4 óra tájban mentek el Trembovla mellett; jobbra esett e város egy völgyben, de a huszárok elkerülték. Éjszakára egy nagy faluba értek. A korcsma a falu közepén állott. Ott letelepedtek, de a lovak annyira fáradtak és kiéhezettek voltak már, hogy csak összerogytak; sok ló nem is evett a fáradtság miatt, mert ehhez nem voltak szokva, sőt ekkor már több ki is dült.

A legénység is egészen oda volt már, különösen az álmatlanságot annyira nem bírták, hogy sokan a ló mellett aludtak el. Az ottani földesúr húst főzetett számukra.

Itt Herman élete nagy veszélyben forgott. Egy legénye, ki nappal el akart egy csárdánál maradni, mit azonban Hermán nem engedett meg, haragjában, míg aludt agyon akarta löni, — de néhányan ezt észrevévén, megfogták, s már most őt akarták föbe löni, de ezt meg Herman nem engedte. Nagyon is megbánta szándékát a ficzkó. Büntetésül elkergették ló nélkül.

Még akkor éjszaka tovább mentek. Reggel felé, mikor még sötét és nagyon ködös volt, az arriére gárda jött előre jelenteni, hogy trombita szót hall, mintha utánuk jönnének.

Erre Hermán hat emberrel visszament a dolognak utána járni; Zsurmay pedig azalatt a svadront sorba állította. Mikor

meglátták, hogy csakugyan katonaság megy utánuk, de a köd miatt annak minőségét nem lehetett kivenni, Hermán rajok kiáltott; de azok meg nem álltak, hanem folyvást jöttek szemközt, míg csak lövéssel nem fenyegették. Ekkor Hermánt nevééről szólították, mert megismerte Ráczt, a ki a fél svadronnal utánok jött Trembovlából. Fehér köpönyegben lévén, úgy néztek ki, mint a svaliszérok. Nagyon megörültek a szerencsétlen menekvők egymásnak, csak Zsurmay nem szerette, mondván: „eddig is sok baj volt, most még több lesz.” — Ekkor 7 czugot formáltak és voltak összesen 175-en.

Délután egy városba értek. Hosszú volt az, s a közepén víz folyt. A mint a város végére értek, felszedték előttök a hidat, s a túlparton kaszákkal állták el útjokat. Ez egy orosz papnak volt a műve, mint huszáraink megtudta egy innen velük jött fiatal lengyel úrtól, valami Maklovszky nevezetűtől. Ennek szülei a víz túlsó partján voltak, s nézték, mikor lóra ült, s összetett kezekkel, sírva kérték, hogy ne menjen el, de ez mitsem használt, még csak el sem búcsúzott tőlök. Csatában bátor, jó katona volt; későbbre lengyel légióba állt. A világosi catastrofa után Törökországba ment.

Fel volt tehát a híd szedve. A kaszások ugyan nem sokan voltak, és nem is féltek tőlök vitéz hazánkfiai, könnyen lelőhették volna, mit meg is akartak tenni, de Zsurmay nem engedte, mert minden bajt kerülni akart, s inkább szörnyű nagyot kerületett embereivel. Másnap az országútra értek s 10 óra tájban egy nagy faluba. Vasárnap volt, letelepedtek a kertekben, s neki vetkőztek hogy mindent rendbe hozzanak, a lovakat megpatkolják, — mert volt náluk négy kovács, szerszámmal, és volt minden huszárnál két patkó és 32 szeg. Fő cél volt tehát itt megpiheni, de a pihenés nem soká tartott. A bírónak meghagyták, hogy rendeljen ebédet minden házból; — azonban a bíró nem sokára visszajött azzal a hírrel, hogy az emberek nem akarnak főzni, e azt mondják, hogy a vendégek nem járnak igaz úton, különben bekvártélyoznák magokat, mint szokás. Azonfölül jött oda néhány úr is azon hírrel, hogy a parasztok rász szándékban vannak. A huszárok ettől nem szip-

pentek ugyan meg; sőt elkeseredésökben tán nem is bántak volna már egy kis csetepatét, de Zsurmay nem engedte, mert minden áron kerülni akarta a zűrzavart. Felszedték tehát a sátorfát s tovább mentek. Képzeltük azt az istenhozzádot, melylyel e durva lelkű lakosságtól elbúcsúztak.

Mintegy két óra táján egy kis városba értek, s a piacon frontba állottak. Ide sok úr jött, s meghítták menekülteinket a házakhoz, de nem volt megengedve, mert attól tartottak a vezetők, hogy majd nem tudják összeszedni embereiket. Hamarjában lovakat vasaltak. Egy lengyel úr levette kalapját, s abba a körülállóktól kéregetett pénzt, a mire ugyan a mieinknek nem volt szüksége, de a rokonszenv és jószívűség jól esett nekik, és bátorítólag hatott rajok. Egy darabig zeneszóval is kísérték őket.

A következő éji állomás Colomea mellett volt egy faluban, az uraság udvarában; de nagy vigyázattal kellett oda menni? hogy a falubeliek észre ne vegyék. Azért tehát az egész falut megkerülték, s a kastély hátulsó részén, hol sok gazdasági épületek voltak, egy kapun egy huszár mászott be a földesúri hírt adandó, úgy jöttek azután a sövényt kibontani, mert erre nem szoktak járni. Itt igen szívesen fogadták a huszárokat. Egy fia volt akkor a háziúrnak Magyarországon, a Ferdinánd huszároknál főhadnagy. Ez a hely olyan közel volt a városhoz, hogy meghallották mikor a takarodót verték, s a trombita szót is meghallották. Egy batalion gyalogság és egy divisió lovasság feküdt benne. Az uraság nagyon félt, hogy észreveszik vendégeit, tehát maga kérte, hogy állítsanak ki strázsát vagy 30 embert, fejenkint egy tízest fizetett mindegyiknek, — nem szeretné, úgymond, ha az udvarában fognák el a huszárokat. Ezek megvendégeltetvén, éjfél után tovább mentek.

Azután nagyon lassan haladtak, holmi rősz mellék utakon, a hol vagy hidak nem voltak, vagy ha voltak is, leszakadtak alattuk. Sok posvány volt, s azok miatt is nagyot kellett kerülni.

Későn délután egy nagy faluba értek, hol Zsurmay elment az urasághoz. Soká ott maradván, azt hitték, hogy itt maradnak éjszakára, mert a lovak ismét kidültek s elmaradtak az úton. El

lehet gondolni, mennyire el voltak fáradva, és enni valót itt sem kaptak; mégis mikor Zsurmay visszajött, mindjárt elindította a csapatot. Zúgolódtak, mert lehetlenségnek hitték, hogy lovaik még tovább bírjanak menni. Egyszer csak trappot parancsolt, mi miatt még jobban káromkodtak, hogy már egészen tönkre teszi a lovakat. Ezek az elfáradt 9 kicsigázott lovak, melyekben már élet is alig látszott, elkezdtek kocogni, egyik a másiktól tüzet kapott, 8 egy egész óra járásnyira mentek így a Nyisztra vizig.

Ekkor már egészen este volt, a lovak annyira izzadtak, hogy a,zt hitték a huszárok: ha most vízbe kell menniök, azonnal vége lesz valamennyinek; — de azért mégis csak bele kellett menni a széles sebes vízbe. Hermán és Böszörményi indultak legelőször, mindketten jó úszók. Szerencsésen átúsztattak, egy ember sem veszett bele, sőt annyira megfrissültek a lovak a hideg fürdőtől és ívíb italtól, mintha az nap nem is lettek volna úton. Ekkor elmondta Zsurmay, hogy itt fogták el az első svadront ezelőtt harmadnappal, mivel a vizén nem mertek keresztül úsztatni.

Már egy nagy bajon túl voltak tehát. Még a gránicz volt hátra. Itt a víz mentében haladtak, hogy a lódobogás ne hallásék, mivel köröskörül katonaság feküdt. Egyszer egy rébbe értek, egy nagy széna kazalnál megétettek, ruháikat a víztől kifacsarták s öröket állítottak ki, hogy vetetlenül meg ne támadtassanak. Egy óra múlva aztán tovább mentek.

Ez úton mindenkinek volt elég baja; ha hidra értek, többnyire vagy ember vagy ló beleszakadt. Most már mindig hegyek közt járt az ut, oly mély árkokba néztek le a hidáról, hogy az ember borzadt bele nézni, mégis ritkán történt nagy baj.

Egyszer egy meredek hegy oldalán mentek keresztül, a lovakat eleresztették, úgy jöttek utánuk, mert, ily hegyeken mindig gyalog jártak. Nagyon nyaktörő hely volt az. Legroszabb dolga volt az avangárdának, mert ennek nem volt szabad aludnia, míg az utolja mind aludt a lovon.

Egyszer reggel egy nagy völgyben fekvő faluba értek. A földesúr szívesen látta őket. Egy kertbe telepedtek le, és itt pihentek egész nap, mert legjobb lovaik kidültek, patkóik a görön-

gyös úton lehullván, elmaradtak, körmeik eltöredeztek és így nem bírtak menni, sőt ha lefeküdtek, fel nem tudtak kelni, minek látára sírva fakadt a legkeményebb szívű huszár is, hogy lovát ott kellett hagynia, öt nagy üst mamaligát főztek kukoricza lisztből, egy pár nagy hordó brinzát hoztak, szalonnát, kolbászt, minden ember számára egy füstölt kecske czombot, s több ilyesmit. Alig várták, hogy megosztozhassanak rajta. Mikor a mamaligát meghozták, köpönyeget terítettek le mintegy hetet, — minden ezug számára egyet, a mamaligát elosztották hét egyenlő részre, — 8 a mint e dologban legjobban foglalatoskodnék a sok éhes ember, egyszerre alármát fújnak, a lóra kellett ülni.

Eleinte azt gondolták, hogy csak tréfálnak, de igaz volt az s nem tréfa. Az út egy hegynek nyúlt fel, azon az úton tehát látták a gyalogságot, hogy állította fel magát előttök. Erre mindenki lóra ugrott, a melyiknek köpönyegén volt a mamaliga, gallérjánál fogva azt felkapta, s a drága csemegéből, a ki hamarjában hozzáférhetett, csákóját telényomta, míg szét nem gázolták. Némelyik már lovon ült, s a kecskeczombot úgy szedte fel karddal a földről.

Hanem hiszen neki is mentek volna akkori jó kedvükben akárminek, nemhogy a gyalogság elől kitérjenek, — nem is lett volna Zsurmaynak tanácsos most sokat beszélni, el kellett hallgatnia, de ő csak folytatta útját elől, nem törődve semmivel. Találkoztak egy emberrel, ki azt mondotta, hogy lehetetlen erre menni, mert éhen is meghalnak, falut nem találnak, és a hegyekben elvesznek. A következőzés bebizonyította, hogy nem hiában beszélt.

Vezető mindig volt, utoljára kettő is. Egy délben egy havas tetejére értek; itt találtak egy rózsz pásztor kunyhót és egy boglya szénét, azt megvették, de víz kevés volt, s a lovakat nem tudták megitatni. Valamelyik huszár rá akadt egy verem burgundia répara, és vettek két hordó júhtejet; egyéb nem volt kapható, ezt az egész közt elosztották, minden emberre került egy meszelyes pohárral; a kenyeret burgundia répa pótolta.

Ismét tovább mentek, egy hegyről le, a másakra fel, s ez így tartott késő estig. Lenn széna nem volt, a hegyen pedig vizet nem

leltek, s így becsületesen etetni nem lehetett. Késő este egy nagy hegyről értek le, de csak annyi térség volt, hogy egy kis patak folyhatott, így ismét felfelé kellett menniök egy meredek hegyre. Ekkor már nagyon zúgolódtak, Zsurmay szüntelen elől ment, nem látta hátul a bajt. Minduntalan elmaradt egy ember, ha szólitották csak azzal válaszolt, hogy „akár itt halok meg akár tovább, úgy sem birom sem én sem lovam.”

Már ekkor annyira el voltak széljeledve, hogy az eleje legalább 4 órával előbbre volt mint a hátulja. Senki sem tartott már az elfogattatástól, mert tudták hogy itt senki nem keres huszárt. Ez irtózatos hegységen, mióta isten megteremtette, bizonyára csak most fordult meg ló először.

Egymásután maradoztak el az emberek, némelyik kétségbeestében, meghalni, mások egy egy oázist keresni e rengetegben, hol magok megpihenjenek, lovaik pedig egy kis új erőt szedjenek magokba. A csapatot csak kurjongatás, lövöldözés és nagy tüzek tartották már össze.

Oct. 27-én, irtózatos utazás után végre összeszedőzködtek, a mindent lehetőleg rendbe hozván, elindultak.

Nincs az a toll mely a legénység kimerültségét leírni képes volna, — de nincs az az elme sem, mely azt az örömet elképzelhethné, melyet akkor éreztek, mikor a hegyről leérkezvén, egy embertől oroszul kérdezték az utat, s az magyarul felelt.

Itthon voltak, fél órányira Fajnádtól.

Hogy azután mi történt: úgyis mindenki tudja. Az osztrák Mannszucht alatt nem törpült el honfitársaink lelke, a sanyaruság nem vette el az erőt karjaikból. Vitézül harczoltak a szabadság védelmében, s méltókká tették magokat, hogy a legdicsőbb magyar néven: honvédeknek neveztesselek.

Még sem lesz belőle tekintetes asszony.

Elbeszélés.

Írta: Jókai Mór.

Kondor János uram tisztességes polgár ember volt Debreczen városában; hivatására nézve hentes mester. Ott lakott a Nagy Péterfia-utczán, saját házában; czifra czimere nem volt ugyan, a mi az embereket az utczáról behívogassa; hanem azért rátalált a házára minden ember, a kinek valami igazán jó serpenyőbe való kellett, meg is lehetett azt ismerni arról a nagy bécsi szederfáról, a mi kihajolt a kerítésen át az utczára.

De büszke is volt a maga mesterségére. Nem kellett az ő füstölt sonkáinak, pörkölt szalonna oldalainak auszlágkasztni, nem kellett az ő kolbászait, gömböczeit hírlapokban ajánlgatni, mégis híresek voltak azok messze földön.

Hiszen más országban is össze tudják aprítani a húst, s megint beletölteni valami bőrtokba, de csak nem debreczeni kolbász az azért. Kondor János uram ismerte is mindazokat a mendemondákat, a mik a külföldi hentesműveket gyanúsokká teszik, hogy saját nemzeti kedvenceinket annál kívánatosabbakká varázsolják. Hogyan készül az olasz szalámi kiválólag számárhúsból, azért is olyan átkozott kemény, s azért az olaszok olyan rász katonák, a kik azzal élnek. Hát a német frankfurti virslije? Nem egy embernek elmondta Kondor János uram azt a megtörtént esetet, mikor egy bécsi hentesné, kinek férje frankfurti virsliket készített, kihirdeté, hogy elveszett a kis kutyája, ilyen meg ilyen volt; a ki megtalálja, öt forintot kap; hát délben csak beállít hozzá egy szabólegény, s kérdi tőle: piros szalag volt a kis kutya nyakán ugye? — Az ám. — No hát itt van! szólt a szabólegény, egy kettéharapott virsli-re mutatva, melyből piros szalag-darab

virított elé. Azt a virslit a hentesné férjénél készítették. De épen rémséges eset volt az, a mit a párisi hentes művésztéről tudott előadni Kondor János uram, pedig könyvből olvasta, a melyikben a történet le is volt rajzolva fametszésben, hogy tudniillik ott egy házban egy fürdőmester meg egy hentes laktak együtt; a hentes híres volt kolbászairól és húspástétomairól. míg egyszer kiderült, hogy a fürdőmesterrel egyetértve, a fürdőbe *vetődő* idegeneket szokták lemészárolni, s így a jámbor párisiak éveken át, tudtokon kívül emberevő kannibálok voltak, kik az idegenek húsából lakmároztak. A mit végre az angol kolbászokról hallani, az épen leírhatatlan borzalom; minthogy sertéseiket olyan dolgokkal táplálják, a minőkre mi undorodva gondolunk, annálfogva az azokból készült kolbászban kolbázméreg fejlődik ki, a mitől világít sötétben a hurka, mint egy csomag krajczáros gyufa, s a ki eszik belőle, soha semmi kirurgus meg nem menti életét. Hát még ha a trikhinek is fel lettek volna már fedezve, a miket csak a múlt években találtak fel a németek saját sertéssonkáikban, akkor lett volna csak Kondor János uram nemzeti büszkeségének nagy elégtétele, miután elismert adat, hogy magyar sertésekben sehol sem találtak e rettenetes, leírhatatlan, fonal vékony, németölő fenevadak. Mindezen vádakkal nem illette soha senki a jó debreczeni kolbászt, mert azt mindenki láthatta, hogyan készül? elkezdve a kukoriczának sertés hússá átalakításától, egész annak czitrommal, fokhagymával, vagy majorannával összekevert állapotában bekövetkező behüvelyzetéseig.

Tehát Kondor János uram méltán becsülte azt a mesterséget, a mit űzött. Meg is élt belőle tisztességesen, szerzett is utána, volt mellette jó egészsége, izmos gömbölyű termete, illendő becsülete s házi megelégedése.

Csak egy fogyatkozást érzett: azt, hogy egyetlen gyermeke nem volt fiú. S minthogy nem volt fiú, természetesen leány volt.

Mert ha fiú lett volna, akkor lehetett volna őt fiatal korában mindjárt bevezetni az apja mesterségébe, s időjártával egészen a két kezére lehetne bízni az üzletet, a hogy tett ő vele az apja, avval meg a nagyapja, és így föl, ki tudja hanyadiziglen? Hanem

már ő utána nem következvén más, csak leány, ennek még előbb jövődöbelit kell keresni, a ki hozzávaló legyen, aztán majd időjártával a ház jó hírét a piacon fenntartsa, rámaradván a ház és a vágótőke.

Nem is messze kellett keresgélni. Ott volt a szomszédban özvegy Daczosné asszonyomnak egyetlen fia, Lajoska, két évvel idősebb Sáríká nál; a gyerekek mindig együtt játszottak, nagyon össze voltak szokva, aztán Daczosné asszonyom szintén a hentes mesterséget gyakorolta, a férje halála után özvegy fővel is, de elég tüzesen; remélhető volt, hogy a fiából is életrevaló mesterember lesz időjártával, s a két ház, a két üzlet egy kézben még hatalmasabb hírre kap majd.

Daczosné asszonyomnak is tetszett ez az egyesség. Egymásnak teremtette biz ezeket az Isten.

Hanem azért, hogy Lajoskát hentesnek szánták, felküldték ám az iskolába. Azért, hogy keze után fog élni, a fejének is tanulja hasznát venni. Ími, olvasni, számolni minden tisztességes embernek múlhatatlan tudomány; azután azt sem felesleges tudni, hogy melyik város melyik vármegyében fekszik? hogy ne legyen idegen a saját hazájában; tulajdon nemzete történetét is illő megismernie, hogy tudja meg, kik voltak és mit tettek az őseink? Azután, ha még kedve tartja, egy kis deák szót bevennie sem árt, legalább a tanácsban nem adhatják el diákul; sőt ha egy kis logikára megtanítják, annak is hasznát veheti; no még a physika sem árt meg; de talán még a poézis sem? milyen szép lesz a „Tytire, tu patule recubans sub tegmine fagi” versére vágni a kolbásztöltelék; mint apósa szokta, ki szintén hét iskolát járt végig; csak azért, hogy tudjon valamit, nem hogy azután éljen. Hát a Lajoska is csak hadd koptassa a kollégium padjait, hiszen nem muszáj neki épen megrontania a termetét a tanulással; nem kívánja tőle senki, hogy eminentiát hozzon haza kalkulusában, elég ha tisztességes „primát” szerez; csakhogy épen „szekundába” ne essék. így is végig járhatja a klassisokat, egész fel aphysikáig. Hanem ott azután „megállj! jobbra át!” mert ott már a jus következik, a törvénytudomány, oda már be nem szabad lépned, mert eltörik a lábod.

Kondor János uram kimondhatatlanul gyűlölt minden törvénytudó embert, prókátort, bírót, szenátort. Úgy tudom, hogy egyszer valami baja volt a másik szomszédjával egy bodzafa miatt, a dolog prókátor kezébe került, bíró elé került, kétszáz forintjába került, a min vehetett volna egy egész bodzafa erdőt. Ettől fogva tüzet fújt a prókátorok ellen; pedig nem azok voltak okai a nagy költségnek, hanem az ő saját nyakassága; de már ő azért csak a prókátorokra haragudott.

Úgy történt azonban, hogy az iskolába járó Lajoska nemcsak meglehetősen tanult, hanem kitűnő eszű gyermeknek mutatkozott.

Eleinte tetszett az Kondor uramnak, a míg csak annyiban ment a tréfa, hogy Lajoska aranypapirosba kötött specimenjeit kellett haza hoznia az examenből; s hosszú névnap-i köszöntőit ünnepélyes alkalmakon végig hallgatni könnybe lábadó szemekkel; hanem a mint Lajos kezdett kinőni kabátjaiból s belenőni a diák tudományokba, a mint elkezdtek „humanissime”-nek híni, s a professorai jövedőlgették, hogy ebből nagy ember lesz, hovatovább elégedetlenebb volt az állapotjával jövedőbeli ipa ura.

— De mi a gutának neki úgy erőtetni derekát a nagy tudáskossággal; — zsörtölődött gyakran Daczosné asszonyommal; — minek az egy leendő hentesnek, elég volna neki az is, a mi ráragad, ha mindennap feljár az iskolába. — De éjjel-nappal a könyveket bújni! — Ide áthallik hozzám korán reggel, még én föl se keltem, mikor már ő fújja oda át a szederfa alatt: „vocalem breviant alia subeunte latini.” Hát bánom én, bánja a szomszédasszony, bánja egész Debreczen városa, akár rövidítik, akár nyújtják a maguk magánhangzóit a latinok. Fogadom, hogy azt sem tudja nászasszonyom, hogy mi az a magánhangzó?

Erre azután azt felelte Daczosné asszonyom, hogy de bizony tudja: a „sertvés,” mert az hangzik magában is.

— Jól van. Mássalhangzó meg aztán ugyebár a „harang,” mert ahhoz kell még egy másik, a ki a nyelvét hozzá üsse. De mi a tatárnak azt a gyerekeknek megtanulni? még korán reggel felkelni érte, mikor a gyerek legjobban nőne. A gyermekek legjobban

nőnek a hajnali álom alatt. Majd meglássa nászasszonyom, a Lajos gyerekből nem lesz olyan derék szál ember, mint a megboldogult atyja volt. Még éjszaka is dolgozik; tudom, hogy akkor készíti a hosszú diáriumokat. Látom sokszor tizenegy óráig is a gyertyát az ablakában. Ezt nem engedném meg neki. A gyerekek lótás-futás kell; a természetet kell erősíteni, birkózni, laptázni, fára mászni; az esze magától is megjön, ha megöregszik.

Erre aztán Daczosné asszonyom azt vágta vissza, hogy hagyjon neki békét, hisz a nélkül is annyi nadrágot elnyű az a gyerek, nem győzi foltozással; nincs a nagy erdőn az a szálfa, a melyiknek a tetejéről le ne szedné a rigófészket, laptázni is olyan jól tud, hogy a „iongá”-ban mindig ő a vezér, s közel száz lépésnyiről leüti a verebet, sőt fogadásból a nagytemplom tornyát is keresztül hajította, egy régi kétgarasossal; a mi pedig a birkózást illeti, arra épen nem szükség őt biztatni, mert vasárnaponként olyan ütközeteket játszanak a temetőben, hogy ritka orr, a mely betörtetlen marad; sőt a télen, mikor olyan sok hó volt, Lajoska egy hó várat épített az udvar közepén, e azt harmadmagával a katonaság ellen úgy megvédelmezte, hogy be nem tudták venni, pedig egész bombázást követtek el ellenek hógolyósisokkal. Dejszen Lajoska erős legény lesz; most is elvisz a vállán három magához hasonló fiút, a aztán mikor sertést ölnek, ő is részt vesz a mulatságban, s úgy megfogja a lábát az ártánynak, mint akármelyik legény.

Ezt már örömebb hallotta Kondor uram. Hanem azért csak a mondó volt, hogy még se kellene neki olyan sokat tanulnia, mert még bele szeret a tudományba, s prókátor lesz belőle.

Lajoska azonban évről évre jobban tanult; nem túrt maga előtt a padban senkit, valamennyi iskolatársát mind a háta mögött hagyta. Tanárai folyvást is mondogatták az anyjának, hogy fiából bizony nagy ember lesz. Daczosné asszonyom azzal természetesen odább dicsekedett Kondor uramnak, Kondor uram pedig mozgott miatta nagyon.

— Nagy ember? nagy ember? Mi szükségem van nekem

nagy emberre? Legyen magas ember, legyen széles ember, időjárástól vastag ember; de minek legyen ő nagy ember? Hogy a mestergerendába megüsse a fejét? Nem a gyorsaké a futás. Kicsiny emberek között lakik a boldogság. Én is írtam diák koromban ehriát, engem is megdicsértek érte, examenkor én búcsúztattam el a klassist a konrektortól; azt mondták pap válik belőlem. Ha hallgattam volna rajok, lett volna belőlem egy rász pap, így pedig lett belőlem egy jó hentes, s nagyobb úr vagyok a püspöknél.

— No no, ne mondjon szomszéd uram olyan nagyot; feddés őt szomszédasszonya kegyesen. A püspök úrnál?

— No hát a püspök úrnál! Mert nekem van egy pihenő napom vasárnap; neki meg akkor kell izzadnia. Ha valami szép prédikációt mond, én gyönyörködöm benne, ő pedig törli az izzadságot homlokáról; ha pedig valami régít vesz elő, én alszom el rajta édesden, s neki nem szabad engem felkölteni.

Daczosné asszonyom jól megszidta Kondor uramat az ilyen istentelen beszédekért, s nagy okosan jegyzé meg végül, hogy más útja is van a nagyságnak, mint a papi pálya: lehet az ember például senátor Debreezenben.

— A hányat ismerék, mind az aranyér kínozza, a mája dagadt, a lába köszvényes. A hivatalban petrifikálódik az ember, olyannak való az, a ki két keze munkája után el nem tud élni.

— No — vagy indzsellér.

— Mind időnap előtt megvakul a sok kukucskálásban, görbe hátat kap a mappa rajzolástól, aztán ha kettő szorul egy vármegyébe, az egyiknek okvetlen meg kell enni a másikat, hogy maga megélhessen.

— Vagy hát doktor. . . .

— Az meg épen mindig az életével játszik, minduntalan betegek közt jár, magára is ráragad, elpatkol vele; ha a városban skarlát üt ki, a kabátján haza hordja saját gyermekeire a ragályt, mind elpusztulnak tőle. De isz az én unokáim apja doktor nem lesz.

Már pedig nagyon valószínű volt, hogy ha Isten úgy ren-

delte, hogy Kondor uram valaha unokákat ringasson térdein, azoknak az apja aligha lesz más, mint Daczos Lajos.

A fiú szép férfias alak volt már tizenhat évvel, egész legény; a leány is hozzá illett; két évvel fiatalabb volt nála; a hirtelen növéstől még karcús és vont arcú, de egészséges színű gyermek. S a gyermekek most is nagyon szerették egymást, elébb nyilvánosan, aztán titkolózva.

Egy szép vasárnap délután pedig, mikor elkövetkezett volna az új iskolai tanfolyam kezdete, mely már Lajosra nézve egy lépés volt a kenyéradó tanosztályba; Daczosné asszonyom valami nagy dologra szánta el magát, felöltötte duzmadt újjú selyem reklijét, feltette fejére tornyos főkötőjét, a mire harminczhárom rőf csipkét varrott a debreczeni masamód, s átrántott a szomszéd urához, épen az ebéd utáni álmából rángatta fel azt nagy kegyetlenül, a miért az akként állt boszút, hogy szomszédasszony beszédének bevezetéses teketóriái alatt akkorákat ásított, hogy szomszédasszony csak a tornyos főkötőjének köszönheté, hogy az elnyeletés veszedelmét hideg vérrel kiállotta.

A míg tudniillik nagy feneket kerítve előadá, hogy így Ádámot, amúgy Évát minő czélra alkotá a teremtő? azokról hogy maradt ránk ez a szép világ, abban hányféle emberek laknak, egyik sem olyan mint a másik, és az nagy szerencse, mert ha minden ember egyforma volna, hogy ismerné meg a feleség urát a sokaság között? meg ha minden ember csak egyféle mesterember volna, teszem föl mind szabó volna, ki varrna akkor egymásnak csizmát? És így szükséges, hogy a kinek az Isten egy talentumot adott, használja fel azt az egyet, a kinek pedig tízet adott, használja mind a tízet. . . .

— Au baá-bau! ásított közbe egy cifrát Kondor uram: — mind tudom én azt már a bibliából! — S törülte az álmat szeméből az inge ujjával.

De hirtelen kiment az álom a szeméből egyszerre, a mint Daczosné asszonyom egyszerre a rövidebb végét fogva, kirukkolt szándékával.

— Egy szó, mint azaz: én azért jöttem, hogy megmond-

jam kereken, hogy én bizony Lajoskát nem fogom el az iskolától a vágótoke mellé, hanem tovább tanítatom, hadd legyen végzett ember.

Már erre a szóra aztán egyszerre kiébredt az álmoságból Kondor uram. Fel is ugrott a lóczáról, s elkezdett a szobában végig járkálni, utoljára megállt Daczosné asszonyom előtt s nagyot sóhajtvá ekként szólt:

— Hát aztán miféle szerzetnek akarja kigyelmed kitáncztatni?

Daczosné asszonyom eleinte nagyon szagolgatta a zsoltárjába szorított istenfát és boldogasszony tenyere mentájának jószága leveleit, végre csak nagy kegyesen elrebegé, hogy tán legtisztességesebb lenne rá nézve, ha pap lenne.

— Pap ugye? szólt Kondor uram, nagyot sodorva bajaszán. Hát vegye a krétát szomszéd asszonyom és rója a zsoltár táblájára, a hogy mondom. Lajoska most 16 esztendős, és biennis diák; mikor sexennis diák lesz, akkor lesz hús; akkor elmegy akadémika promócióra; mire visszajön, lesz huszonhárom; akkor kimegy káplánnak: attól hat esztendő alól meg nem szabadul. Akkor az én leányom már huszonhét esztendős lesz, vén leány lesz. Akkor az én Lajos öcsémnek vagy van esze, vagy nincs esze: ha nincs esze, akkor miért nem maradt hentes? ha pedig van esze, bizony nem veszi feleségül egy debreczeni hentes koroskás hajadonát, hanem hogy jobban boldoguljon, körülnéz, hogy melyik esperesnek vannak hozzávaló fiatal csemetéi.

Erre a szóra meg aztán Daczosné asszonyomat fogta elő az érzékenység, sírva fakadt, s azt kívánta, hogy inkább sülyedjen el mind a két ház, a hogy van, mint hogy azok a gyermekek egymáséi ne legyenek. De hát mondjon Kondor uram valami okosabbat.

Kondor uram pedig oda vágta az asztalhoz bagó süvegét s azt mondta, hogy:

— Inkább legyen belőle prókátor; mert azon leghamarább által esik.

Daczosné asszonyom csakhogy meg nem csókolta erre a szóra.

— Hiszen Lajoska maga is az akar lenni! Böffenti ki örömében a titkot.

— Az akar lenni? szolt elbámulva Kondor uram, a azzal fölvette ismét süvegét, belebámult, mintha nem hinné, hogy már az ezentúl az ő fejét körül érje, attól a nagy gondtól mi azt most érte, azután feltette fejére a odaállt az ablakhoz és kinézett az utcára és folyvást csóválta a fejét, mintha az egész utca tele volna pilinczkét játszó gyerekekkel, s ő azokra csóválná a fejét, nehogy beüssék az ablakot a bigefával.

— Hát csak prókátor akar lenni? szolt visszafordulva szomzedasszonyához.

Annak a főkötoje pedig erősen bizonyíts, hogy „az ám.”

— No hát legyen prókátor. — Hanem egyet kikötök. Ne legyen debreczeni prókátor.

— Miért ne?

— Mert nem szeretném, ha vejemet meg leányomat olyan címekkel illetnék fülem hallatára, miket nem szeretek.

— Micsoda címekkel? pattant fel Daczosné asszonyom, ki valami sértést vélt ebben felismerni. Mit ért ez alatt?

— Hát csak azt érteni, hogy nem szeretném, ha abban a városban,” a hol én lakom, leányomat „tekintetes asszonynak” hívnák.

Megegyezett tehát Kondor uram, s bele is nyugodott, hogy bíz az ő jövődöbeli veje ügyvéd fog lenni, s bezárja a hentes boltot.

Lajos ki is tanulta a jogi folyamat szépen, mindig kitűnő volt; aztán felment Nagyváradra, az alispán mellé joggyakornoknak, onnan Pestre jurátusnak; húsz éves korában letette az ügyvédi vizsgát, s azt is dicsőségesen, kezében volt már oklevele; tekintetes úr volt a neve.

Ez történt 48 közepe táján.

A fiát épen haza várták, midőn maga helyett a levele érkezett Kondor uramhoz.

Abban a levélben pedig az volt, hogy Lajos — fölcsapott honvédnek.

Oda a prókátorság, oda a drága testimoniumok, oda a jus és filozófia: kard és puská a fiú kezébe! — De még nem is kard és puská, hanem épen ágyú: — tüzérnek állt be a legény!

No iszen lett erre a szóra sírás rívás odahaza!

Daczosné asszonyom épen nem úgy fogta föl a dolgot, a hogy a költők meg a honatyák szokták versben és ékes beszédekben földicsérni a haza védelmében való meghalásnak mesterségét, hanem azt vette, hogy Lajoska neki egyetlen egy fia: ha azt megölik, aztán itt maradhat fölöle az egész szép világ!

— Katonává lenni! az egyetlen egy fiának! Hiszen ha korhely lett volna, naplopó, csavargó, kártyás, részeges, verekedő, éjszakázó; — ha mindig szekundában lett volna, ha kicsapták volna az iskolából, s így lett volna katonává; de mikor mindig első eminens volt, szelíd volt, jó volt, itthonülő, istenfélő, józan keresztyén életű ifjú! Tükre lehetett volna a többi fiatalságnak. És most fölcsap katonának! Hát azért tanítottam én ki őtet keserves özvegyi keresményemből? azért voltam rá oly büszke, hogy most, mikor már kezében van az ügyvédi oklevele, beálljon közbakancsosnak, a ki maga söpri a kaszárnya udvarát, s viszi a zöldséges kosarat a platzmajorné szakácsnéja után! Hát azért csináltattam én neki huszonnégy fűin inget igazi rumburgi vászonbúí, hogy most a komisz kitilt öltse föl rá, s a szép lakkos ujdont új topánkáját fölcserélje azzal a csúnya fontos talpú bakkancscsal, a mit nem is az ő lábára mérnek. Mennyit fog koplalni, mennyit fog télen fázni, nyáron izzadni, mikor silbakon áll, szegény, szegény egyetlen egy Lajoskám.

Ilyen nótára aztán egész napon el tudott keseregni Daczosné asszonyom, csak az lett légyen, a ki hallgassa.

Kondor uram pedig, már mint afféle férfi, egészen más üvegen keresztül nézte ezt az esetet.

— Lássá kigyelmed, szomszédasszonyom; azt nem úgy kell venni, mint más időben, hogy katonának csak a kicsapott diák való. Most veszedelemben a haza, minden jó vérű fiatal embernek kardot, puskát kell ragadni, hogy az országot védelmezze, mert ha nem védelmezik a fiatalok, majd ide jön az ellenség, s a

kigyelmed menyének szánt Sárikánkat is elviszi, soha nem látja többet. Azért kell épen a tanult fiatalságnak jó példát mutatni, hogy a közrendű ifjak lássák, hogy itt van ám a selyemposztós úrfi is, s együtt szenved a többiekkel a katona élet sanyarúságait, s ha verekedni kell, ő sem tartja bőrét drágábban, mint a másik. Aztán nem is olyan katonák lesznek ám ezek, mint a többi, gyönyörű szép kávészínű attiladolmányt kapnak a kormánytól, piros zsinórral, ezüst makkokra; a csákójuk piros lesz, azon is nemzeti színű rózsza. Gyönyörűség lesz azokat nézni. Aztán ők csak a hazát fogják védelmezni. Nekünk csak egy hazánk van, ha ezt elveszítjük, hova a pokolba megyünk innen? Inkább vesszünk el valamennyien, ifjak, vének, mint hogy nekünk itten rusnya, idegen nép parancsoljon; kigyelmetek aztán, asszonynepek, menjenek majd férjhez a tülök orrú ellenséghez.

— Könnyen beszél kigyelmed; de volna csak megfordítva: a Sárika az én leányom, Lajoska meg a kigyelmed fia; tudom, hogy másképp beszélne.

— No hát cseréljünk: legyen a leányom a szomszédasszonyé, a fia meg az enyim.

Daczosné asszonyom, kapott a szón, s belecsapott Kondor uram tenyerébe, a ki csak akkor vette észre, hogy szaván fogták; de már vissza nem húzhatta.

— Nem bánom. Legyen úgy, monda a szomszédasszony, letörölve könyeit. Én hát viszem Sárikát magamhoz.

— No de én meg aztán ne halljak több sírást Lajoska miatt; mert ahhoz már most csak nekem van jogom.

A szomszédok tehát ilyképen kicserélték gyermekeiket.

Daczosné asszonyomnak természetesen jól esett, hogy özvegysége magányában egy kedves, gondos, szófogadó leány jutott a házához, ki a gazdasszonykodás terhét is levette róla; hanem azért csak nem vehette ő azt olyan könnyen, hogy az a másik gyermek már most a másik ház gondja; s Kondor uram naponkint rajta kapta, hogy már megint ki vannak sírva a szemei.

— No már megint minek rítta agyon magát kigyelmed?

— Hát mikor most láttam azokat az új honvéd katonákat, a

kiket itt keresztül visznek; hozzám is beszállásoltak belőlök hatot. Uram teremtőm, micsoda fiatal nép! mind most szakad el az anyjától. De'iszen beszélhet nekem szomszéd uram arról a cifra kávászínű mundérról, a mit az ország szabója varr számukra; egyik sincs annak egyéb testi ruhája, mint egy vászon lebernyeg. Mind a hatnak ki volt szakadva a könyöke. Ha az én Lajoskám is ilyen rongyosan jár-kel a világban! Egész nap rajok foltoztunk Sáríkával, s verset potyogtak könyeink a rongyos ruhákra. Azok meg egész nap daloltak, mint a kinek legjobb kedve van. De mikor azt a nótát énekelték, a minék az a vége, hogy a szegény katona „csillagot néz vacsorára,” akkor igazán elfácsarodott a szívem, s valamennyi tepertős pogácsám volt a háznál, mind kiosztottam közöttök. Hát az én szegény Lajoskámnak ad-e valaki valamit, ha megéhezik?

— Már megmondtam, hogy Lajoska az én fiam. Ha fázik, az én fiam fázik, ha éhezik, az én fiam éhezik, ha rongyos, az én fiam rongyos. Most azonban se nem éhezik, se nem fázik, se nem rongyos.

— Tán bizony levelet kapott tőle kigyelmed?

— Azt kaptam. Oda lenn van a fiú Bánátban, a római sán-czoknál fekszik. .

— Fekszik? Kiáltá ijedten Daczosné asszonyom.

— No ez csak olyan katonaszó; mikor egész nap állának is valahol, azt mondják, hogy ott feküdtünk. Itt van nálam a levele.

Mert hogy abban történt a megegyezés, hogy Lajos ezentúl az új apjának írja leveleit, az pedig a neki írt leveleket Sáríka által felolvasztatja Daczosnénak, ki — mi tűrés tagadás, bizony az olyan férfi-macsakakarmolást, a mit a tudós emberek egymás között írásnak neveznek, nem igen tudta szemüveg nélkül elolvasni, szemüveggel pedig éppen sehogy sem.

Ebben az egyezkedésben pedig az a kegyes ravasszág volt Kondor uram részéről, hogy ő kigyelme Sáríkával összebeszélvén, Lajos leveleivel akként szedték rá Daczosné asszonyomat, hogy mikor Sáríka valami rosztat talált a levélben, a helyett mindig valami jót olvasott, hogy a szegény anya szívét ne terhelje aggodalom.

Bizony pedig a ravaszság Sáríkára nézve is nagy próba volt, mert a mit a levél fájdalmas részleteiből örvendetesre kellett lefordítania, annak a mérge elébb az ő szívéen ment keresztül.

Hanem meg volt neki mondva apjától, hogy csak tartsa magát: egy hentes leányának nem szükség mindjárt elpityeredni.

Sárika tehát olvasott a levélből fennhangon.

„Sok vidám nap után, melyet vendégszerető atyafiak közt töltöttünk, egészen, megkedveltem a tábori szolgálatot. Ellátásunkról gondoskodva vagyok. Itt kenyeret is csinálnak a kukoriczából, a mi igen jól ízlik a fris sertéspecsenyére, a mi úton útfélen kínálkozik; a jóféle ital folyik mint a tócsa.

E helyett pedig körülbelől ez állt valósággal a levélben:

„A sok sanyarúság után, a mit az ellenségtől elpusztított vidéken, kiálltunk, végtére jutottunk egy olyan tanyára, a hol megélhet az ember. Egy nagy kukoriczaföldön táborozunk, s mindennap sült kukoriczával táplálkozunk, reggel, délben, este. Tegnap pecsenyénk is volt hozzá, egy árokban egy süldőt fedeztünk fel, melyről nem tudni, hogy mikor és minő halállal holt meg? Hanem jó volt; majd talán kenyeret is eszünk mellé holnapután, hogy meg ne ártson; mert a tócsából merített víz egészen hozzá való ital.”

— Jól van! dörmögé helyeslőleg Kondor uram, kinek különösen megtetszett az, a hogy Sárika az árokban talált süldőt úton útfélen kínálkozó pecsenyévé átváltoztatta. Tovább! — Sárika folytatta.

„Az időjárás itt igen jó, folyvást derült, szép napok járnak, úgy hogy a köpönyeget nem is tűrhetjük magunkon; éjjel jó puha vetett ágyban hállok, s addig el sem alszom, míg egyet nem imádkozom az otthon maradottakért.”

— A kegyes jó fiú! sóhajta érzékenyülten Daczosné asszonyom. — Kondor uram pedig erősen kezdett hunyorgatni Sáríkára, s köszörülte a torkát, mintha azt akarná neki mondani, hogy „te! ne igen hajigáld olyan messze a sulykot, mert majd észre veszik!”

Az állt tudniillik a levélben, hogy „már egy hét óta úgy

szakad az eső, mint az özönvíz napjaiban; köpönyegeinket pedig a társzekerekkel az a marha biztos elindította a világ másik vége felé, a nyári köntös lerohad már rólunk, s ugyan jó, hogy éjszákára az ágyú lafétájára fektethetem a fejemet, mert így csak nyakig vagyok a puszta sárban; héj meg is tanultam káromkodni úgy, mint a legkülönb granatéros.”

No az ugyan természetes volt, hogy Sárrika a káromkodást imádkozássá változtatta, mikor Daczosnének olvasta fia leveléből.

Hanem következett az után valami, a hol neki is elmaradt a mást megtréfáló kedve; egyszerre csak összefutottak szemei előtt a betűk, a mint tovább haladt, ajkai összekulcsolódtak a szívfájdalomtól, s akármilyen közel tartotta szemeihez a levelet, még sem tudta élőszóvá változtatni, a mit abban látott; utoljára Kondor uram, látva, hogy Sárrika most mindjárt sírva fakad s elárulja a jámbor csalást, maga vágott közbe:

— No hát nem látod, vagy nem tudod olvasni? „ma éjjel neve napja volt a generálisunknak, nagy muzsikát csináltunk a tiszteletére, gerjesztettünk nagy illuminációt, reggelig tartott a lakzi. Én fújtam a nagy trombitát, a mi annyira megtetszett a generálisomnak, hogy azonnal kinevezett tüzmasternek.” Nohát! Látod, én könyv nélkül tudom, mi van benne. Hát mi baja a szemednek? Tán egy szem porzó pattant bele a levélről?

Az ám! De az a volt levél végén, hogy: az éjjel megtámadtuk Fehértemplomnál az ellenséget, elkeseredett csatánk volt, háromszor ostromoltuk meg a várost, végre elfoglaltuk azt. Az ágyúnál hol én szolgálok, három ember esett el; én helyt álltam emberül.”

A tüzmasterre kinevezetés igaz volt.

Hanem azt szerette volna Daczosné asszonyom megtudni, hogy mi az a tüzmaster?

— No hát az, a ki a tűzre vigyáz, mikor a bográcsban fő a menázs; magyarázá Kondor uram.

— Jaj csak ne rontaná az a fiú mellét azzal a nagy trombitával.

Mert hogy ez ideig még nem tudta meg Daczosné asszonyom, hogy fia épenséggel honvédtüzér lett; no mert ha még azt

is megneszelte volna, hogy az ő fia ágyúk körül jár, azokkal trombitál, akkor lett volna még csak keserves világ!

Utoljára mindent megszokik az ember, még a háborút is.

Csodálatos idők voltak azok! Békés, munkához szokott jámbor polgárok fogták a puskát, a mangalétát, odahagyták műhelyeiket, búcsút vettek családaitól, s elmentek messze földre — embert ölni.

Lassankint még Daczosné asszonyom is hozzá szokott a háborúhoz. Egészen rendén valónak találta, hogy még leendő nászurát is veres pántlikás kalappal lássa végig lovagolni az utcán, mint debreczeni lovas nemzetőrt, s később nagy dolgokat halljon tőle elbeszélgetni, miket az erdélyi hadjáratban megért, mikor Bem apóval körülkerülte a szomszéd testvérházát, s verekedett némettel, muszkával, mőcczal; koplalt szász vendégszeretetet és magyar élelmészeti biztosok gondoskodása alatt; segített városokat felgyújtani, s aludt aztán a leégett romok között; teleszedte kalapját golyózáccsal, a mit mind rá lödöztek el, s eltemette két keresztkomáját, kik mellette estek el a csatán.

És ezeket a történeteket úgy hallgatta Daczosné asszonyom, mint a miknél semmi sem természetesebb a világon. Mellette tépést készített egész nap Sáríkával együtt; ez volt akkor a legáltalánosabb asszonyi mulatság.

Fiától azonban hónapokig nem kapott levelet, még csak hírt is ritkán hoztak róla. Nem igen volt postajárás. Debreczenben magyar kormány székelt, de a Tiszán túl czifra világ volt; mindenfelé portyáztak, verekedtek. Hanem aztán ha egy-egy futár a felső táborból odavetődött, az nem kerülheté el Kondor uram figyelmét, ki mindig a városháza körül leste a napot, s azoktól sok minden új dolgot megtudott Lajoska felől, ki az alvidéki táborból felkerült a felvidékibe.

Lajoska kemény gyerek lett. Senki sem hitte volna róla, hogy prókátorból egyszerre olyan katona váljék, még pedig tüzér. Több csatában kitüntette magát, már hadnagyi rangot is kapott, még pedig érdeme után, nem barátságból.

Kondor uram aztán hordta haza a városházánál elfogott hí-

reket az aggódó anyának, hogyan vonult Lajoska Szélnánál a földalatti úton keresztül az ellenség lába alatt, ágyústól, seregestül hogyan vágatott fel torony irányában a branyiszkói hegyen? hogyan lőtte le — egy hajszál híján — Schlick tábornok fejéről a tollas kalapot a tarczali kápolna mellett? hogy szerezte vissza Kápolnánál az ágyúit, miket már majd elvettek tőle? hogyan lőtt bele Isaszegnél az ellenség löporos szekerébe.

Szegény fiú! ha prókátor marad, annyi pört nem nyert és vesztett volna el egy év alatt, mint a mennyi megnyert és elvesztett ütközetben részt vett, mint katona.

És ezt mind a hárman olyan természetesnek találták: anyja, menyasszonya és leendő apja.

Kondor uramnak különösen az tetszett leginkább az egész állapotban, hogy a leánya ilyenformán csakugyan nem lesz tekintetes asszony. Most minden ember „polgártárs,” „polgártársnő,” nincsenek többé címek. Nem is lesznek ezután. Minden ember azzá lesz, a mivé maga tudta magát megtenni. Az ügyvédet fogják híni ügyvéd úrnak, semmi tekintetes hozzá; a kapitányt kapitány úrnak, minden nagyságolás nélkül. Lajoska természetesen fel fogja vinni kapitányságig, s miért ne lehetne időjártával őrnagy? Az már aztán tisztességes állás. S ha egyszer valakit a kormány kapitánynak, őrnagynak kinevez, azt azután e hivatalától senki sem foszthatja meg többet.

Lehetett-e más hitben valaki?

Csakugyan megérték, hogy Lajoska főhadnagy is lett. Tüzér főhadnagy? Ez már sok! Ezt már saját leveléből tudták meg hozzátartozói. Ugyanabból a levélből azt is megtudták, hogy irt ő már nekik vagy ötven más egyéb levelet is a téli hadjárat alatt; de az egy sem került kézhez, ki tudja, ki csinált belőlök a puskájába fojtást.

Csak már egyszer meg is láthatnák Őt! Milyen szép lehet abban a délczeg egyenruhában. Valami debreczeni diák, ki rajzolni tudott, s most vele együtt szolgált, le is festette őt ily katonás viseletben; az is bele volt a levélbe téve. Rettenetes szép

volt az, mert senki sem ismert rá; hanem azért Sáríka mégis üveg alá tette és koszorút kötött rá örökzöldből.

Végre aztán az a nap is elkövetkezett, melyen újra megláthatták egymást.

Csakhogya az a nap nem tartozott már az örvedetes napok közzé.

A felvidéki sereg vonult Arad felé; szép kis kerülőt tett: Komáromtól Debreczennek. Hanem hát ágyúval kellett maga előtt tisztogatni az utat, nagyon sok útonállóval volt dolga.

Már napok óta vonultak keresztül hadcsapatok, útegek, társzekérvonatok Debreczen főútczáin: a ki mindenkit sorba kérdezett, az Kondor uram volt. Meg is tudta, hogy Lajoska az utóhadnál van; Ő fedezi az egész hadsereg visszavonulását. Bezzeg melege lehet. Mindennap ő fűt a muszkának ágyúval; ő neki meg a muszkák.

Pedig különben is olyan forró napok voltak, hogy forróbbat nem kívánhat magának az olyan ember, a ki a hátán viszi a borjút meg a puskát, meg hatvan ellenség élete kioltására szolgáló töltevényeket. A szegény honvédek meg voltak főve ebben a pogány melegben, mégis csak megmegálltak, szembefordultak és harcoltak az ellenséggel.

A két szomszéd háznál tehát mindennap várták a hazaérkező fiút, s minden trombitaszóra, minden nehéz szekérszörgegre futott az ablakhoz asszony, leány: azt hitték, hogy az ő ágyúi jönnek.

Egyszer aztán haza érkezett, mikor épen nem várták; korán hajnalban, trombitaszó nélkül. Szerencse, hogy Sáríka korán szokott kelni, már akkor meg is volt fészülködve, s kinn osztott a baromfiaknak holmit az udvaron, mikor az ajtón betoppant a régen várt kedves.

Pedig ugyan ezúttal nem volt valami nagyon csinos alakja.

Egy torzonborz katonát látott Sáríka maga felé közeledni, a barna, piros zsinóros honvédhadnagy öltözetben; hanem annak az attilának a színe alig látszott a portól, s a piros zsinór sok helytt le volt szakadozva róla, a hajtóka arany paszomántja fekete

volt már inkább, mint veres, s a két könyöke a vitéz hadfinak eltitkolhatlanul ki volt szakadva, lábaira hosszú, czombig érő lovag csizmák voltak húzva, azok is végig sárral befecskendve. Ki tudja, melyik gázlónál szedte fel még ezt a sarat gazdájuk. A fején volt egy kicsiny sapka, melynek az izzadságtól nem volt színe; s arca fekete volt a napsütéstől és a portól, mint a sátoros cigányé.

Hanem azért, ha olyan piszkos, szurtos volt is az arcz és dolmány: ott ragyogott azért a dolmány mellére tűzve a vitézség érdemjele, mit a hadvezér maga tűzött az ifjú hős keblére, s ott ragyogott ez arczon a büszke öntudat és a szeretet mosolygása.

E mosolygásról ráismert Sárika. Hirtelen eldobta kezéből a szakajtót, s kedvese elé sietett, és nem szólt neki semmit, csak a nyakába borult, átölelte két karjával, megsókolta piros arczát, éa sírt, mint a zápor.

— Isten áldjon Sárikám lelkem; szólt a hadfi gyöngéden, ne érj most hozzám, olyan szennyes, piszkos vagyok.

Bánta is az, csak azért is megölelte, megsókolta még egyszer és még harmadszor. Mit neki az a kis por! Hátha hat láb mély föld fedné kedvese arczát, nem csókolná-e azt a földet?

— Én ilyen szennyesen is rád ismerem; de édesanyánk ne lásson meg így, mert a szíve megszakadna érted. Jer, öltözzél át; ő még alszik; mire fölkel, akkora átjöhetsz hozzá.

— Bizony Sárikám lelkem, tíz nap óta nem volt rajtam tiszta. Málhám ott veszett a vadkerti csatában.

— Boldogságos Isten!

Azzal Sárika átvezette Lajost hajdani tanuló szobájába; hozott neki friss mosdóvizet, tiszta fehérneműt s aztán magára hagyva, sietett Daczosné asszonyomat fölkelteni, ki még akkor hajnali álmát aludta.

Bizony bizony azt a napot, a mi akkor következett, talán jobb lett volna mindnyájunknak egészen el is aludni.

Mire Sárika felköltögette Daczosné asszonyomat, s átkiáltozta a kerítésen édes apját, akkorra már Lajos is elkészült a

magát kicsípéssel odabenn, hajdani kis szobájában, s jött az öregek elé.

Volt aztán öröm és hálálkodás. Senki se vegye rász néven Daczosné asszonyomnak, hogy főköttője megfordítva volt a fejére feltéve, a tarajával hátrafelé, míg Sárka észre nem vette és helyre igazította, de azután meg végkép leesett fejről a nagy ölelkezés miatt.

— Bizony egy, falatot sem hagy kigyelmed nekem a saját fiamból, dörmögé Kondor uram. Mert ne felejtse el, hogy Lajos az én fiam.

— Hiszen majd lehet benne része! nyögdécselő a jó asszony. Majd estig, meg holnap, meg holnapután. Ugye sokáig itt maradsz most, kedves egyetlen egy fiam.

— Egy egész óráig. — Volt rá az igen komoly felelet.

— Oh bizony, te tréfálsz! Egy óráig? No. Ugyan ne bolondozzál velünk.

— Egy óráig maradhatok. Ismétlé Lajos, s arcán nem látszott semmi tréfálási kedv. Egy órára jöttem be a városba, hogy titeket lássalak, megöleljelek. Azután mennem kell vissza ágyúimhoz; ott a helyem.

— De biz innen nem eresztünk! szólt belecsimpajkózva fia karjába a hentesné. Innen ugyan egy tappot sem mégy, a míg ki nem beszéltük magunkat. Majd bizony egy órára jönni haza!

De már Kondor uram is beleavatkozott a dologba.

— Ne izéljen az ilyen izékkal nászasszonyom! Azt maga nem érti. Katonának ott kell lenni, a hol parancsolják. Annak nem parancsol sem apja, sem anyja, csak a generális. Ha menni kell, hát menni kell.

Erre aztán Daczosné asszonyom kötényébe takarta könyező arcát, s azt zokogta, hogy: látszik, hogy nem igazi édes apja kigyelmed.

— Azért sem látszik, tromfolt vissza Kondor uram. Mert én ugyan nem hoztam számára egy tarisznya pityergést, hanem hoztam íme: — azzal kihúzott a ködmene alól egy jó csutorát, tele diószegivel. Gondoltam, hogy a katona-ember szomjas ember, s

nem kívánja, hogy az egerekkel együtt itassák. Sáríka pedig; azonnal lásson a konyhához; ha csak egy óránk van az együttlételre, azt használjuk fel okosan. Már pedig okosabb dolog nincsen annál, mintha az éhes embert tele tál mellé ültetik.

E nagyon gyakorlati felfogása a szülői szeretetnek általános tetszést nyert. Sáríka futott a konyhába s pár pillanat múlva a kellemesen biztató sistergés hangja hirdeté, hogy a jó reggelhez jó kívánsággal készülnek.

Hanem Daczosné asszonyomnak egész kedvét elrontotta az az egy órai szabott idő; nem tudott többé kijönni a zokogásból. Akármit tett vett, csak egyre zokogott mellette. Kondor uram restelte azt nagyon. Miért is széket tolt a terített asztalhoz Lajos számára, tele töltött neki egy poharat s unszolta, hogy üljön le hát és igyék.

Annyi pedig bizonyos, hogy Lajos nem igen mutatta szomjas voltát. Csak félig hagyta tölteni poharát, a többit fölereszté vízzel.

— Józannak kell maradnom, — tűzér vagyok.

S a mint a nagy biztatásra a tele poharat szájához emelte, abban a pillanatban egy ágyúlövés hangzott a távolból.

A lövésre hirtelen felugrott a székről, letette a tele poharat.

— Isten áldjon meg benneteket. Ez lövés volt, nekem már ott kellene lennem.

Azzal hirtelen felcsatolta kardját, mit az imént leoldott derekáról.

— Csak nem akarsz rögtön elmenni? sikolta Daczosné, elállva útját az ajtó előtt. Hol van még az óra?

Lajos nem felelt, csak átölelte gyöngéden édes anyját, s fülébe súgta: „nem sokára visszajövök.”

Azzal kibontakozott az ölelő karok közül, a konyhán keresztül sietve megcsókolta Sáríka homlokát, annak is azt mondta, hogy nem messze megy, majd visszatér, csak készítse el a reggelit; hanem Kondor uramnak, ki őt az utcára kikísérte, azt súgá, hogy jöjjön vele, beszéde lesz hozzá, az úton ráér elmondani.

Kondor uram tehát visszaterelé az asszonyokat az utcaajtó-

hói: „ejh mit! nem szabad katona után könyes szemekkel nézni, mert elfogja az ellenség!” azután sietett Lajost utólráni.

Lajos leendő apósa karjába fogódzva, sietés közben így beszélt hozzá:

— Kedves apám uram, azt a reggelit, a mit Sárrika készít, aligha én fogom elkölteni; hanem hamarább az ellenség. Mi utóhadát képezzük az előre ment tábornak, s hátunkon hozzuk az ellenséget. Ha ez az, ágyúlövés nem csal, azt kell hinnem, hogy előőrseink már találkoztak. Meglehet, hogy nem lesz belőle valami komolyabb verekedés, meglehet, hogy azzá fejlődik. Azt most senki sem tudja. Meglehet, hogy ezek vonulnak vissza. Hanem annyi bizonyos, hogy mi az éjszakát már nem fogjuk itt tölteni. Ha győzünk is, vonulunk odább, s jönnek utánunk az oroszok. Azért viseljék magukat kigyelmetek okosan. Legyen helyén mindenkinek az esze. A ki katona, az verekedni fog tehetsége szerint, a ki pedig nem az, az maradjon vesztég. Ásóval, kapával nem lehet neki rontani az ágyúnak. Ha az ellenség beront utánunk, adni kell neki enni és inni, s majd odább megy. A csatatéren van a ki megfeleljen neki. Csak nem kell az embernek eszét elveszteni. Legyen apám uram nyugodt.

Kondor uram pedig épenséggel nem találta ezt megnyugtatónak.

— De hát lehetséges volna az, hogy a muszka bejöjjön Debreczenbe? Ide Debreczennek a közepébe? Soha sem esett még hasonló szégyen ezen a városon. Hiszen czipóval agyondobáljuk őket.

— Az nem lehet apám uram, mert nagyon sokan vannak. Mi is eleget dobáljuk őket, nem is czipóval, mégis sokan vannak. Csak a mint mondtam. Kigyelmed okos ember. Már most csak térjen vissza, és maradjon a háznál, hogy valami baj ne essék.

— Jobb szeretnék veled menni. (Már ekkor látható volt a magyar tábor.)

— Az nem lehet; forduljon kigyelmed vissza.

— Csak Sárrika ne volna a háznál. Ármányadta kozákjai! Inkább kimegyünk valamennyien a tanyára.

— Ott még nagyobb veszedelemben jutnának.

— Hátha székérre pakolnánk, s mink is a táborral mennénk?

— Hiszen most is az a veszedelmünk, hogy a sok menekvő szekértől nem bírunk mozdulni.

— Hát inkább puskát ragadok én is, anyád is, Sárika is! veszszünk el együtt!

Lajos most katonás állásba tette magát s vezénylő hangon kiáltott az öregre:

— Semmi okoskodás. A mint mondtam, úgy kell tenni. „Jobbra át!” aztán „indulj!”

Az öreg megtanulta nemzetőr korában a subordinációt. Erre a katonás parancsra ijedten szalutérozott, megfordult és haza ment. Hátra sem mert többet nézni leendő veje után.

Hanem az asszonyoknak egy szót sem szólt azokból a szép biztatásokból, a miket Lajostól hallott; inkább azt hazudta nekik, hogy Lajos majd nemsokára visszatér, s ha későn is, de itthon fog ebédelni.

Hanem mikor azt látta, hogy Sárika a konyhában hogy készíti délre a sok szép barátfület, Lajoska hajdani kedvencz eledelet, a köny kicsordult szeméből.

„Szegény leány, kinek a számára sütsz főzész te mostan? Ki fogja a te süteményeidet elkölteni?” sóhajtja magában és iparkodott mosolyogni.

Augusztus másodika volt, forró nyári nap; a mező tele munkásokkal, nem kik az élet számára kötik a kévét, hanem a kik a halál számára aratnak. A magas kukoricza ültetvények között szerzetesét villogtak a lesbe helyezett honvédek szuronyai, kik az oroszokra vártak.

Az orosz sereg előhada, tizenötezer ember, Újvárosnál táborozott; a magyar sereg utóhadának azt kellé feltartóztatni felényi erő ve. A két ellenséges had alig három mértföldnyi síkság által volt elválasztva egymástól. Az ilyen forró időben könnyen megérzi előre az ember, hogy vagy égi vagy földi dörgés, de valami lesz.

Lajosnak elég ideje volt ütegéhez kiballagni, mely egy domb alatt foglalt helyet a balszárnyon, a dombot sűrű kukoricza erdő

lepte, mely még jobban elrejté az ágyúkat az ellenség szeme elől. Ez ütegnek feladata volt rejtekben maradni.

A tüzerek a földön szerte szét letelepedtek, a lovakat beállították egy magas szőlőgarád árkolatába; Lajost az ütegparancsnok rögtön megérkezte után azzal bízta meg, hogy kúszszék fel a dombra és távcsövével kémleljen szét a síkon; s ha valamit vesz észre, nesztelenül térjen vissza és tudósítsa a látottak felől.

Lajosnak a tengeri sorok között csúszva kellett előhadnia a legutolsó kukoricza sorig, 8 ott fekvé maradnia. Távcsvét odahelelyezé egy kupacz tetejére, s úgy feküdt ott mozdulatlanul, figyelve több óra hosszát. Neki egy örökkévalóságnak tetszett ez az idő. Tüzérnek lenni, ágyúdörgést hallani, és nem szólhatni közbe. A síkon folyvást látta a fel feltünedező, majd előre, majd hátra haladó porfellegeket. Azok ott lovascsapatok, a mik egymást üldözik vagy csalogatják.

A magyar hadsereg balszárnyáról négy század huszár vonult nagy csendesén a közalgó porfellegek felé, nem sokára azokból sem látszott egyéb egy távozó poroszlopnál, melyet egy forgószél felkavargatott az égig.

Távol, Fegyvernek felé látszott egy ágyú füstje, s hangzott utána a torpa dobbanás, melyet a földön fekvé még jobban lehetett hallani.

Beletelt félóra, míg a két, egymáshoz közeledő poroszlop öss�szetalálkozott, s a kis porfelleg akkor egymásba kavardott.

Ez nem tartott sokáig; néhány percz múlva a porfelleg ismét kétfelé vált s aztán egyenesen közeledett a magyar tábor felé.

Lajos visszatért az ütegparancsnokhoz, s elmondá neki, mit látott?

„A huszárók nagy számú ellenséges lovasságra bukkantak az újvárosi úton, rövid öss�ütközés után vonulnak visszafelé, az ellenséges lovasság üldözi őket.”

„Jól van: monda az ütegparancsnok. Most adja ön ide a távcsvét s fogja ezt a másik perspektívát addig, míg én visszatérek.”

Az a másik perspektíva egy nagy darab szalámi volt, mely-

bőii addig a parancsnok falatozott, most pedig Lajos látott hozzá. Jól esett neki, ebéd ideje volt, délután két óra felé, s mint tudjuk, még ma nem evett. Biz ennél jobb ebédre várták otthon, hanem hát ez is jó ilyenkor. A közelgő lovasság dübörgése pedig már hallatszott a távolból.

Oh! nincs valami ilyen vérizgató látvány több, mint ez a dübörgés! Ezernyi paripának patkó dobogása a rezgő földön. Az újoncz katonának erre a hangra kapja meg a szívét a láz, kezeit a görcs, szemei előtt elborul a világ, vagy vérbe vagy homályba; ha gyáva hátrafut, ha bátor előre rohan: ez a moraj elveszi józan esztét.

Hanem a vén katona már mindezt föl sem veszi. Az a fiatal ficzók, ki ott az ágyútalpra ülve rakja szájába a szalonnát, falatonkint metélve kenyere hátán, bizony elmondhatja magáról, hogy ő vén katona, mert tizenhat csatában hallotta már azt a paripa dübörgést.

Egyszer aztán az ütegparancsnok is visszajött. Csendesen kiosztá a parancsokat, kartácsra töltetett, a tüzérek ágyúikhoz álltak égő kanócokkal, s mindenki várta nyugodtan a közelgő robajt.

Nem sokára láthatók lettek a huszárok. Rendben közeledtek; nem voltak soraik megbontva. Mind a négy század szakaszonkint vonult vissza.

Hanem mögöttük egy egész ezred orosz lovasság zúdult előre. A Konstantin dzsidás ezred volt az.

A dzsidások egy szakasza sebesen vágatva közeledett a domb felé, mely a rejtett üteget eltakará; ezeknek az a világos szándékuk volt, hogy a négy század huszárt a várostól elvágják.

„Kár, hogy homloksorban közelednek,” szölt Lajos a tűzmeszterhez: „milyen derék volna, ha oldalt kaphatnók őket.”

Ezen a kívánságán is segítve lett, mert mire a dzsidások sebesen közeledtek feléjük, egyszer csak a szölők közzül egy másik rejtett üteg megszöal, s négy ágyúval a lovasok közzé tüzel.

Erre az üldözö szakasz visszahátrál az ezred zöméhez, foly-

vást veretve a szőlőkerti ütegtől, onnan hat fontosokkal lőttek rajok, s minden lövésre felbukott hol egy ló, hol egy lovas.

„Mi az az idvességre!” dörmögé magában Lajos, irigyen nézve, hogy kergeti el a másik üteg kezeügyéből az ellenséget.

Az orosz lovasság azonban erre nem hogy visszavonult volna, hanem kétfelé vált, s egy részével a huszárokat üldözé tovább, másikkal pedig a szőlő kerti üteg ellen fordult.

Most láthatta őket Lajos oldalt fordultan, egészen kapóra.

Az ágyúk hirtelen az előttök elvonuló ellenségre irányoztat-
tak; mint sortűz, úgy hangzott egyszerre valamennyinek a lövése, s a mint a lövés után elkapta a szél a füstöt, a síkon csak egy öszszezavart futó lovas tömeget lehete látni, a az elhagyott téren vergődő lovakat, halállal küzdő lovasokat. Olyan szomorú hang a csatatéren meglőtt lovak nyerítése, a kínlódó hadfiak halálkiáltása. Ki ér rá ezt ilyenkor meghallani?

E csapás után a dzsidás ezred másik fele is megfordult, s összetört szakaszait fedezni indult, mire a huszárok ismét arcczal fordultak elleneik felé, s üldözőkké váltak.

Most kezdett fejlődni az ütközet.

Az orosz lovas osztály mögött lassankint felvonult két gyalog hadosztály, és egy újabb lovas osztály, a lovasok mozgó ütegei megnyiták a tüzelést, a magyar ágyútelepek bátran fogadák el a kínált vitézi próbatételt.

Mert valóban vitézi próbatétele volt ez a magyar tüzérségnek, s ha a győzelem a túlnyomó erőé lett is, de a dicsőség osztályrésze a harcban nekünk maradt.

— Fel a dombra! hangzott a parancsszó. — Most nem rejtekből, hanem szemtől szembe kezdődjék a viadal. Ágyúcső ágyúcső ellen; ember ember ellen. Senki a fejét se kapja félre, mikor a golyó elcsap füle mellett!

S minő elszánt küzdelem! Az ágyúcsövek keresztül tüzesednek a sűrű lövés miatt, a föld köröskörül fel van már szántva körülöttük az ellenség golyóitól; egy-egy tüzér összeroncsolva fekszik már ágyúja mellett, s öltönyébe harap fogaival, hogy nyögésével ne zavarja társai nyugalját.

A tűzér tisztek mind lovaikon ültek, legjobb célzóasztal az ellenségnek.

Lajos szivarra gyújtott, úgy osztá parancsait.

Remekül lőttek a fiúk; ők már négy ágyút összetörtek az ellenség szemközti ütegeből, s az még egyet sem sértett meg az övéik közzül. A muszka tekék vagy fejeik fölött süvöltöztek el, vagy messze előttük csaptak le a földbe. Néha két ember közt úgy vágtak le, hogy mind a kettőt érte a szele.

Ekkor újabb haderő kezdett kibontakozni az orosz harcvezetésen. A megromlott ágyúkat visszavontatták, s a megtizedelt dzsidásokat felváltotta négy szakasz testőr kozák, s két szakasz muzulmán lovas.

A kozákok vezetője fehér arabfaj lovon ült, melynek serénye és farka pirosba játszott; az egész működő hadosztályt pedig egy tábornok vezényelte, kinek almásszürke lova volt, legroszabb szín a rá czéložónak.

Az új orosz ágyútelep közt volt egy haubiczvető, mely eleinte siker nélkül kezdett el játszani a magyar üteg ellen.

Igazán csak játék volt. A tűzerek nevetve nézték, hogy patant el minden haubicz a levegőben, mielőtt a földre leesett volna. Ők csak egy kis gömbölyű fehér felleget láttak belőle, meg a durranását hallották, egyéb kárt nem tett.

Hanem egyszer, mintha a pokol repesztett volna lyukat az égen, hogy minden villámot kiontson rajta, oly csattanással pukkant szét épen Lajos ágyúja fölött az orosz haubicz, s a kábító zuhanatban Lajos azt hitte, az egész világ szakad rá, s mikor felocsúdott, azt látta, hogy a földön fekszik.

Azt nem is kereste, hogy maga meg van-e sebesítve? csak azt, hogy az ágyúja meg van-e még? Az ágyúban nem történt baj, hanem az átkozott haubicz elég sok kárt tett az emberekben; két tűzér sebet kapott, a tűzmester karját elszakítá egy golyóforgács, másik darab Lajos jó hóka lovának a koponyáját zúzta össze, s neki magának a mellét zsúrolta végig egy vasszilánk, letépvé posztóstul az érdemrendet róla, s egy hosszú karczólással hasítva végig a bőrét.

Csak bőr! Ki venné ezt észre? Csak hogy csont nem törött!

— De'jisz, ezt nem adom oda ingyen! monda Lajos; s odarohant az ágyúhoz, megtöltötte golyóra.

Ez a golyó az ellenséges haubiczvetőnek volt szánva. Lajos célbavette az ellenfélt s nyugodtan irányzott felé.

Az orosz hadsorban nagy örömradiál hangzott fel e sikerült lövésre. Maga a tábornok a hadsor elé lovagolt, egész kíséretével s kalapot emelt a győztes ágyú tüzei előtt. Azt hívé, az ellenágyú el van hallgattatva.

A mint az orosz tábornok az ágyú elé lovagolt; Lajos azt monda; „annál jobb, ha te is jösz!” s most már nem az ágyút, de az almásszürkét vette célba.

— Tüzet! vezényel abban a pillanatban, melyben a tábornok kalapját megemelte tüzei előtt, s a dördülés után ott hevert az almásszürke a földön, és alatta az orosz tábornok, ki nem állt lábára többet, mert mind a két lábát elhordta a golyó.

A mint az orosz tábornok elesett, túl az ellen táborában az elszörnyedés zavargó diadala, a magyar csapatok közt pedig a lelkesedés örömkialtása hangzott fel. „Előre! előre!” harsogott végig, mint az erdők sudarain végig zúgó szél az egész balszárnyon; a gyalogság tömegekben indult meg az ellenséges had arcvonalának megostromlására; a huszárok lópatkói alatt ismét remegni kezdett a föld; az ágyúkat előre vontatták. Előre! előre!

Lajos ismét lóra kapott; egy tartalék vezeték lovat adtak alá, abban a perczen az ütegparancsnok sebet kapott, s az egész üteg vezetése Lajosra maradt.

Csak előre!

Az ágyúkat hirtelen felcsatolták talyigájokra, a fogatok egy állóhelyökben megfordulva, rövid kanyarodással előre vágattak az ellenség felé. Eddig nyolczszáz lépésnyiről lövöldöztek egymásra, most Lajos háromszáz lépésnyi távolban állítá fel ágyúit, a onnan nyitá meg a tüzelést. Két ágyú kartácscsal lőtt a tömegek közzé, kettő pedig tele golyókkal rombolta az ellenség üteget.

Hatalmas ágyúzás volt! az ellenség ágyúi egymás után elhallgattak a mieinktől találva; ha a huszárok rohamra indultak.

akkor tömegbe állott az oroszok hada, s ilyenkor utczákat seprtt közöttük a jól irányzott kartács. Az ágyúdörgés, a rohamra hívó dobszó, a buzdító trombitaharsogás, az ádáz ordítás közepett, lőpor füsttől és felvert portól környezve, nem látott az ifjú hős egyebet, mint a szemei előtt bomladozó ellenséget, nem hallott egyebet, mint annak tehetetlen ordítását, nem vehette észre, hogy más kiáltás is hangzik már a csatatér másik oldalán, s egy szomorú porfelleg kezdi körülölelni a csatatért. Egy porfelleg a győztes ellenség rohamának hírnöke volt. Lajos nem láthatta azt saját harczai között.

Midőn leghevesebben osztja parancsait, vágatva jön elő egy futár a vezértől, s messziről kiált, kardjával intve.

—Hagyjatok fel a tüzeléssel bajtárs! vissza kell vonulnunk. A jobb szárnyat tönkre tették. Maga Paskevics negyvennyolca ágyúval nyomult Korponay ellen. Az ütközetnek vége. Siess az ágyúkat megmenteni.

—Megértettem. Szólt rá Lajos, s azzal az utolsó kartácsot kilövetve ágyújából, parancsot adott valamennyi ágyúszekerésznek, hogy a lovakat hirtelen fogják a lövegek elé, s aztán utasítást adott az altiszteknek, hogy merre vonuljanak a városon keresztül, nehogy a visszavonulás zavarában megrekedjenek, ő maga csak aztán kérdezősködött a futártól az ütközet eseményeiről, mikor már ágyúi teljes robajjal gördültek a síkon tova, a város felé.

—Az egész derék had a nyakunkon van. A jobb szárnyon fut, a ki merre lát. Ti elöttetek még nyitva az út; hanem sietni kell, mert Paskevics két ezred lovast indított üldözésünkre. — De vigyázz magadra pajtás, mert te magad is meg vagy sebesítve.

A futár figyelmezteté Lajost összetépett attilájára, mely alól az ing véres rongyai látszottak elő.

Lajos csak akkor vette észre, hogy megsebesült.

—Nem tesz semmit! csak karczolás.

—No hát Isten veled! én megyek a tábornok után.

A futár elvágatott a visszavonuló csapatok után, s a porfellegben nem sokára eltűnt.

Hanem Lajos, a mint széttépett öltönyére tekintett, akkor vévé észre, hogy a leszakított darabbal együtt érdemjele is letépetett melléről.

— De'isz ezt nem hagyom itt nektek! kiálta daczosan; s visszavágtatott arra a helyre, hol lelőtt lova hevert, ott hirtelen leszökött nyergéből, s vezetéket kantárszáron fogva, hogy a harci riadalban el ne szaladjon, elkezdé letépett érdemrendét keresni a feldúlt homokban.

Vakmerő kísérlet volt az; az orosz lovasság egész tömegben indult már előre a visszavonulók üldözésére. Lajos annyira közel volt hozzájuk, hogy jól hallható, a mint a kozákok diadalmamórukban az orosz himnuszt énekelték, egy egy „hurráh” kiáltással a trombitaszót is túlharsogva. És Lajos ráért ily pillanatban letépett érdemrendét keresgélni a porondban.

A föld úgy dübörgött már a közeledő paripák lábai alatt.

Lajos már arcaikat is kiveheté az üldözőknek, midőn egy egy pillanatra feléjük fordult. A testőr kozákok voltak azok; elől lovagolt őrnagyuk, egy széles képű férfi, nagy veres oldalszakállal, azon a szép piros sörényű fehér arab paripán, a mi Lajosnak olyan nagyon megtetszett az ütközet alatt, hogy szerette volna — lelőni.

Végre megtalálta az elveszett érdemjelt; hirtelen keblébe dugta azt, s egy pattanással nyergében termett.

A kozákok alig voltak már ötven lépésnyire mögötte.

Most aztán sarkantyúba kapta lovát s igyekezett előre küldött ágyúit utólérni.

Csak akkor vette észre nagy bánatára, hogy nem a jó hóka lova van alatta; arról fittyet hányt volna minden üldözőnek. Ez a másik csak egy közönséges vezetéket ló volt, az is a hosszú útban kifáradva, elesigázva. No de szerencsére a kozákok lovai még fáradtabbak voltak a mai erőtetett nyargalástól, s azok elől még elmenekülhetett; hanem az a szép piros sörényű arab ló nagyon verte az ő szegény remondáját ebben az erős akadályversenyben. A kozák őrnagy egyre közelebb kezdte érni ellenfelét, pedig még nem is igen sarkantyúzta a paripáját.

Mikor hús lépésnyire beérte az orosz tiszt Lajost, rákiáltott tört németiséggel:

„Add meg magad!”

Lajos visszaneézett rá: és gondolta magában: „cserélhetnék csak veled lovat, majd én fognalak el”.

Az orosz még közelebb nyomult hozzá, s kardját suhogtatva feje fölött, újra rákiáltott keményen:

„Add meg magad!”

— Majd mindjárt, felelt neki vissza Lajos, s azzal kivonva nyeregkápájából egyik pisztolyát, visszafordult, célzott, s nyargalva, nyeregből rálőtt üldözőjére.

A lövés után a szép fehér arab mén hirtelen két hátulsó lábára ágaskodott, azután elkezdett fejével jobbra balra csapkodni, míg a kantárszárat elszakítá lovagja kezében; piros sörénye csak úgy repkedett körül; majd előre bukott, lovagját fején keresztül hajtva; még egyszer csülökre próbált kapni, míg végre erejeszakadtan rogyott le a földre. A szép lóhoz illő szép lövés volt, mely így leterítette.

Lajosnak még arra is ideje volt, hogy a sipkájával köszöntse a földről feltápáskodó őrnagyot s' „szerencsés utat” kívánjon neki.

A kozák lovak elől könnyű volt már elmenekülnie.

Többet vissza sem nézett feléjük, míg a város alá nem ért, ott meg már annyira elmaradtak mögötte, hogy porukat sem látta.

A város fő utcái már ekkor meg voltak torlasztva minden fegyvernemű menekvők összezavart tömegétől. E tömegen keresztül nem volt reménye Lajosnak ágyúhoz juthatni, miknek már azóta jó előre kellett járniok; azért egy mellékutcát választott, hogy mint a ki igen jártas szülötte városában, majd. eléjük kerül, mire a főtérré fognak érkezni.

A mint Lajos egy mellék utcán végig megy, egyszerre csak egy szöglet kanyarulatánál egy csapat kozákkal találkozik szembe.

Azok a Paskevics főhadához tartozó lovasok voltak, kik legelői bemerészkedtek a városba a menekvő honvédeket üldözni,

aztán maglik is eltévedtek az utcák tömkelegében s nem kevésbé voltak a szemközt rohanó magyar lovas láttára megdöbbenve, mint az maga, a mint csak egyszerre szemközt toppantak egymásnak.

Lajos sem ért rá azt számlálgni, hogy hányan vannak, a kik ellene jönnek? hanem a mint a multság közepébe jutott, elkezdett jobbra balra vágni, nem nézve, orrot talál-e vagy fület? A kozákok szerencséjére csak dárdáikat használták ellene, s mint-hogy egészen közzéjük keveredett, nem szarhatták, csak úgy ütögették a nyelével, mint szegény megboldogult Mészáros Lázár, ki tréfásan monda el, hogy a fénszarui ütközetből úgy jött haza, mintha korcsmában verekedett volna. Kék foltokkal tele, a sok dárdanyél ütéstől.

Egyszer aztán eltörött a kardja. No most szépen leszünk, gondolta magában. Azzal megragadta a legközelebb álló kozáknak a dárdáját, hogy majd azt kicsavarja kezéből. A dulakodás közepette mind a ketten úgy neki vetemedtek lovaikkal az udvar oldalának, hogy lévén az gyarló deszkából, beszakadt alattuk, s mind a ketten lovastól hanyatt homlok lezuhantak a mélyen fekvő kertbe. A kozák azt hitte: a pokolba jutott, de Lajos mindjárt észrevette, hogy az Biró László uramnak a kertje, melynek szilvájában épen szárogatni teregetett fehér ruhák lengtek hosszú köteleken. Lajos tehát nagy hirtelen kiszabadítva lábát a kenyelből, futásra vette a dolgot; a többi kozák ugyan a kerten keresztül üldözőbe vette, de mire azok a ruhaszáritó kötelekkel elbántak, a mik útjokat állották, akkor már Lajos a harmadik kert palánkjain is túl volt.

Így is tudta az utat Debreczenen keresztül. Mikor kis botos volt a kollégiumban, sokszor csinált ő kerteken, kerítéseken át utat a tűzifecskendőnek, mikor nagy tűzveszedelem volt. Jó tájékozó tehetsége volt, eltalálta az irányt, mely a szülői házhoz vezet. Azt már látta, hogy ágyúitól el van vágva, bár nem értette hogyan? Vagy azok is ellenség kezében vannak már, vagy oly igen előre siettek. Az volt a terve, hogy anyja házánál majd addig el fog rejtőzni, a míg az orosz sereg tovább vonul; s akkor majd fölkeresi a magyar tábornok ismét.

E közben Debreczen minden utcája megtelt már a riasztó rémséggel. A magyar sereg össze van törve! Jönnek a kozákok! Asszonyok, leányok kezeiket tördelve, rémülten futottak a menekvő csapatokkal együtt, a férjek, az öregek otthon maradtak, az ellenség dühét kipróbálni.

Daczosék házánál is nagy volt az asszony sírás. Daczosné szegény azt sem tudta, hová legyen? Egyszer a pinczébe, máskor a padlásra akart bújni, s szörnyen rejtegetett a köténye alatt egy öreg kést, hogy ha valami kozák Sáríkára találja vetni a szemét, inkább megöli vele előbb.

Csak Kondor uramnak volt helyén az esze. Hiszen megmondta azt előre Lajos. Az orosz sereg nagyon erős volt. Ennek nem lehetett másképp lenni. Már most csakugyan el kell őket fogadni; eléjük kell adni mindent, a mi enni való, hadd egyenek meg első nap mindent; másnap aztán, ha nem lesz mit enni, majd odább mennek.

— Hát a Lajos? A lelkem Lajosom! Hol ontották ki szép piros vérét? Hol gázolták össze a pogány kozákok? Alig ölelhettem meg, alig csókolhattam meg; alig egy pár órája, és már soha sem látom többet.

— N ászasszonyom! csitítá az ekként jajveszéklő Daczosné Kondor uram; nem illik így felverni a házat nagy sopánkodással; mikor még nem tudjuk, hogy érte-e Lajos fiunkat valami veszedelem? Várjuk el csendesen azt a veszedelmet, a mi most mingyárt a nyakunkba szakad. Adja ide a pinczekulcsot, a kamara kulcsot: hadd hordok fel az asztalra enni inni valót; mindent készen találjon az ellenség. Az ólból kifogok egy mangaliczát, sebtiben leölöm; meg kell traktálnunk az átkozottakat magyarosan, ha már agyon nem vertük őket magyarosan. Kegyelmed pedig, mint jó keresztyén asszonyhoz illik, vegye elő a Szikszayt, s imádkozzék szép kegyesen; majd talán az úr isten, ha mást nem is, de kegyelmedet megsegíti.

Daczosné asszonyom úgy meg volt rémülve, hogy szót fogadott s leült a belső szobába Szikszayt olvasni, Kondor uram pedig kiment a hidasba s lefűlélvén egyet a hízók közül, azon vév

észre magát, hogy sehogy sem tudja megölni; nem levén hozzá férfi, segítsége. Persze a henteslegények mind elszaladtak világá. Ő maga maradt az ártánnyal küzködni, s az mindig ledobta hátárói, mikor már fogta volna a fülét.

— Oh uram Istenem! sóhajtja fel e kínlódás közepett Kondor uram, csak most toppana ide az a Lajos gyerek.

JE rövid felfohászkodásnak nagyobb sikere lett, mintáz egész körmönfont hiszekegynek, mert abban a nyomban úgy zuhant valami élő alak a kerítésen keresztül Kondor uram nyaka közzé, hogy csak a földön ismertek egymásra.

— Te vagy Lajos fiam?

— Ide menekültem apám.

— Ugyan jól tetted. Gyere csak, segíts lefogni ezt az ártányt, mert különben a kozák nem kap ma hurkát. Hanem vesd le az attilád, mert összetéped.

Pedig nem volt azon már mit jobban összetépni, mint hogy a gránát, meg a kozákok, meg a sok nádkerítés összetépte.

Lajos se mondatta magának a dolgot kétszer, hirtelen megértette, miről van szó, egy ingre vetkőzött, s Kondor urammal együtt lefogta az ártányt, melynek aztán vérét is vették.

E műtét alatt Kondor uramnak egy jó ötlete támadt.

— Te Lajos. Itt meg ne kapjanak a kozákok mint honvédet. Vedd csak fel frisen a zöld pitykés mellényemet, tedd fel a sipkát s állj be hirtelen hentes legénynek, hogy senki se gyanakodjék felőled.

Lajos helyesnek találta a jó tanácsot, s elfogadta Kondor uram mellényét, melynek zsíros külseje nagyon tanúskodott gazdájának hivatala felől.

— Nini, véres a te inged. Tán megsebesítettek?

— Nem a. Csak a disznótól van.

Lajos mint kész henteslegény állított be anyja elé; a szegény jó asszony majd elájult örömeiben, ijedtében, mikor őt meglátta. Sáríkáknak kellett bizonyítania, hogy nem álmodik.

A fehérlép persze hogy majd megette aztán a hazatért fiút.

Csakhogy ez meg van! A többi veszteség kitelik még a maga foltjából.

— No hanem most már Lajos fiam, te hentes legény vagy, s most én kommandírozok. Azért csak lássunk a sertés bontásához, s aztán mindent aképen cselekedjél, a hogy én fogom parancsolni, mert most én vagyok a kommandásod!

Kondor uram tehát így kommandírozott:

— Te fiam odaállsz a vágótőkéhez, s elkészíted annak rendi szerint a süldőt, a hogy már láttad elégszer idehaza. Ha valamit elfelejtettél volna egyet-mást a mesterségből a nagy tudományban, az anyád meg Sárika majd eszedbe juttatják. A két fehérnép segít a hentesnek, s ügyel a konyhában. Én meg magam majd kiállók az utcaajtóba, s fogok magamnak az ellenségből egy tisztet vendégnek. Mert tudjátok, ha tiszt lesz a háznál, akkor a közlegénység nem mer garázdálkodni.

A pátorfamiális intézkedése minden oldalról helyesnek találtatott: ő maga kiállt az utcaajtóba, Lajos a vágótőkéhez. Az eléje kötött henteakötény eltakarta véres ingét, nem engedte anyjának és kedvesének észrevenni, hogy meg van sebesítve. „Csigavér!” mondta Kondor uramnak, mikor az figyelmeztette rá, hogy valami flastrom kéne oda, vagy mi. Majd beheged.

Lajos már javában vagdalta két kis bárddal a kolbásztöltelékét, mire a harci áradat az ő utcájokat is eltölté. Kondor uram fogott is magának mingyárt muszkatisztet.

Jött biz azzal még vagy tizenkét kozák is; de azoknak a mint a tiszt megtolmácsolá Kondor uram szavait, hogy lesz mingyárt „watki” a mennyi kell, szépen felültek sorba a folyosó mellvéd-falára, mint a varjúk a háztetőre, s várták a további parancsolatot.

Kondor uram aztán bevezette a belső szobába úri vendégét. A familiáját ugyan kénytelen volt a konyhában mutogatni be előtte: ez a leányom, ez az asszonyom.

Németül történt az értekezés. A muszka tiszt is törte, Kondor uram is törte benne a közös ügyet.

— Hát az ott kicsoda? kérde a muszka tiszt, Lajosra mutatva.

— Az a hentes legény. Felelt Kondor uram, s nagy nyájasan betuszkolta a nagy mérges kozák tisztet, le is ültette a pamlagra; melléje ültette nászasszonyát, ki úgy reszketett, mint a kocsonya, s alig talált meg valamit abból a kevés német szóból, a mit a pesti vásárokon egyszer-másszor elsajátított, hogy kedves vendégét mulattassa vele. Annyit még is megértetett Ő nagyságával, hogy leánya nem jöhet be a konyhából, mert jó ebédet akar főzni.

Kondor uram pedig elébb az uraságot megkínálván szilvóriummal, aztán egy egész hordócska törköly pálinkát fogott nyálába s kivivé a kozák uraknak, kik odakinn vártak sorban ülve.

Mikor azokat megittatta és visszajött, Lajos oda dörmögött hozzá:

— No édes öregem: ugyan kedves vendéget hozott hevenyében a házhoz. Ezelőtt másfél órával ez alól lőttem ki a lovat hús lépésnyiről. úgy néztünk akkor egymás szeme közzé, mint most mi ketten.

— Tyhü! lánczhordtát! fohászkodik paprikás szóval Kondor uram. Ezzel hát ugyan megjártam. Szerencsére nem ismert rád a hentesi ruhában. Majd úgy intézem hát a dolgot, hogy beléd ne botolják többet. Estére pedig átteszlek a másik házhoz. Addig pedig úgy leitatom a jámbort, hogy azt se fogja tudni, hogy hát ő maga ki katonája.

Ezzel a dicséretes szándékkal lép be kedves vendégéhez Kondor uram; de nagyhamar vette észre csalódását. A kozák tiszt nem akar inni. Ott áll előtte a kis kupiczába kitöltött szilvapálinka most is azon módon, még csak hozzá sem nyúlt.

Tán biz azt hiszi: méreg van benne?

A biz egyenesen azt hiszi. Mert a mint előjön a szolgáló, hogy a vendégséghez fölterítsen, s fölrak négy tányért és ugyanannyi evőeszközt az asztalra; a kozáktiszt azt kérdi nagy morgván:

— Hát az ötödikre miért nem terítenek?

Kondor uram olyan képet akart e kérdésre csinálni, mint a ki nem értette, hogy miről volt szó.

— Ki légyen amaz ötödik?

— No hát ki légyen? A legény, aki odakinn dolgozik. Tán csak nincs Magyarországon más szokás, mint az egész világon, hogy a mester asztalánál az öreg legény együtt eszik a család tagjaival.

— Azt hittük: nem lenne illendő, mikor ilyen előkelő vendég van a háznál.

— Köszönöm a megtiszteltetést; de én azt akarom, hogy minden ember együtt egyék velem annál az asztalnál, a hol nekem találunk.

— Talán csak nem tetszik azt hinni, hogy valaki mérget keverne nálunk az étel közzé? — Szólt méltatlankodó haDgon Kondor uram.

— Én azt hihetem a mit akarok; pattogott vissza nagy nyersen a főtiszt; én még le sem mostam kezemről az ellenség vérért, a kinek az asztalához leülök. Tapasztaltam már sokat. Az emberek mindenre képesek.

— De nem a magyar emberek! Aztán itt egy tálból mártunk mi a tiszt úrral, az asszony, én magam, és a leányzó; a ki az urat meg akarná mérgezni, az minket is meggyilkolna vele együtt.

— Az arra nézve mindegy lehet, a ki el van rá szánva; — két három emberrel több vagy kevesebb, az nem vet a latban semmit. Az a ficzko odakinn azt keverhet a hús közzé a mit akar; ki veszi észre? fis semmi jót sem nézek ki a szeméből. Csak tessék neki ide teríteni az asztalhoz, s kikötöm, hogy minden ételből ő vegyen legelőször. A ki valamiből nem eszik, azt rögtön agyonlövöm! Ez az utolsó szavam.

Erre aztán Kondor uram kiktródott a szobából.

— Na fiam, Lajos, monda odakinn a fiatal honvédnek. Benne vagyunk a hínárban nyakig. Ez a vadmacska odabenn attól fél, hogy megéti valaki, a nem nyugszik, míg te is oda nem ülsz az asztalhoz, s minden ételből neked kell előbb bevágnod a

magad porcióját, hogy lássa ő kegyelme, miként nincs benne nadragulya.

— Jól van. Tehát bemegyek, s majd a szemébe nézek.

— De nem azt teszed most fiam, a mit magad mondasz, hanem a mit én mondok. Tehát bejössz és leülsz az asztalhoz; az már bizonyos. Hanem ott azután semminek se látója se hallója te ne légy. Azt fogjuk mondani a muszkának, hogy nem tudsz németül. Tudod, csinálj olyan jó ostoba képet, mintha prókátor volnál, aztán a saját Írásodra kellene mondanod, hogy nem ismered. No egy szóval, te ne érts meg semmit abból, a mit az orosz beszélni fog akár hozzád, akár másához. Mert meglehet, hogy gyanút fogott ellened, s most azt akarja belőled kivenni, hogy ki vagy? mi vagy? — No hát fiam, csak tedd magadat együgyű embernek. Mikor az asztalhoz leülünk, velünk együtt mondd fel az asztali áldást; ha még emlékezel rá gyerek korodból. Ott Pesten tudom, hogy nem szoktál imádkozni, mikor a speisczedlit eléd nyomja a kelmer. Hát csak viseld magadat parasztosan mint mi, hogy a muszka ki ne olvassa belőled a tekintetes urat, se pedig a vitéz honvéd kapitányt.

Lajos megígérte, hogy vigyázni fog magára, s a mint Sáríka feltálalta a levest, ő is leveté kötényét, abba hagyta a munkát, felvette a zöld, zsírral fényesített mellényt, s úgy állított be az ebédlőbe, hol mindenkit becsülettudóan üdvözölve, elfoglalta a Kondor uram intésére neki szánt helyet az asztal végén.

A kozáktiszt Lajost majd átszúrta szemével, az meg csak jámborul belenézett a tányérjába s fújta erősen a kanálba vett levest, mintha semmi a világon nem érdekelné más, mint az, hogy meg ne égesse a száját.

Kondor uram vévé észre, hogy milyen vasvilla szemeket vet a vendég úr az Ő legényére s oda sűgött Sárinak, mikor az ételt felhozta, hogy üljön le a vendég mellé, hol üresen állt a helye, és beszéljen vele németül, ő legjobban tud, az majd félre vonja a figyelmét Lajosról. Azt már a konyhában tudatta Sáríkával, hogy Kondor uram saját maga megfogta az ördögöt s ide hozta a házhoz azt, a ki Lajossal csak az imént vere-

kedett odakinn a gyepen. Annak nem szabad Lajosra ráismerni.

Sárika szót fogadott, s szerényen elfoglalta helyét a tiszt mellett, s mit tehetett volna okosabbat a beszélgetés megkezdésére, mint hogy megkínálta a párolgó gulyásos tállal: „tessék!”

— Hát az mind az enyim, a mivel kínálnak? kérde a tiszt, mosolygásra fordítva mérges ábrázatját.

Sárika biztatta, hogy „igen is, csak tessék.”⁴

— Akkor az a kéz is enyim, a mi a tálat tartja.

Sárika azt válaszolta rá, hogy az nem megenni való.

Mire a tiszt esküvel állítá, hogy a szép kínálkozó maga is egészen megenni való.

Lajosban forrt a düh e beszéd alatt, több mérget evett, mint paprikát a gulyáslében.

Kondor uram pedig mellette ülven, csak nyomogatta a lábát az asztal alatt, nehogy valami bolondot cselekedjék a fiú; s aztán hogy maga is segítségére jöjjön leányának, beleszólt a párbeszédbe.

— Van már annak a kéznek gazdája, óbester uram.

— Megveszem tőle! hogy adja? szólt a tiszt tréfás hetykeséggel.

— Azt nem adják nálunk pénzért, viszonzá Sárika. büszke eipirulással.

— Nálunk sem veszik azt pénzért; kezét kéért, szívet szívért. Jöjjön hozzám lelkem adta galambom, én elveszem magát feleségül.

— Nem megyek én Muszkaorazágba, mert ott hideg van.

— Hidegebb a víz, mint itten, de melegebb a vér, galambom. Csak a muszka tud szeretni.

— Ha tud szeretni, szeresse egymást;— magyarnak magyar a párja.

Kondor uram újra megnyomta Lajosnak a lábát, — megfelelő ám ez a leány magáért, nem kell félni.

Lajos csakugyan szerencsésen kiállotta az első próbát; hogy szeme láttára, füle hallatára egy idegen férfi, egy ellenség hízel-

kedjék eljegyzett menyasszonyának, azt feleségül kérje az ő jelenlétében. Nehéz kísérlet volt, de csak legyőzte nyugott hallgatással. Sértett szerelmét nem hagyta kitörni.

Következett a második kísértet.

A kozák tiszt az első pohár bor után a szerelmezt játszotta; a második fogás, a második pohár bor után elkezdte játszani a hőst. úgy tett, mintha folytatná az előbbi tárgyat; egyre Sáríkához beszélt.

— Pedig ugyan van is miért hűségesnek lenni ezekhez a debreczeni suhanczokhoz, szép galambom; a kik itthon ülnek a kályhasutban, mikor otthon a magyar sereg harczol, s az ágy alá bájnak, míg az ágyúzás tart. Mikor az ilyen tenyeres talpas ficzkó, mint az ott az asztal végén, puska helyett csak a hurkatöltőt meri elsűtni hazája ellenségei ellen, s mikor kardot hall csörömpölni, az asszonyok háta mögé bújjik. Konty való az ilyen embernek, nem feleség!

Kondor uramnak ez alatt ugyancsak kellett ám rángatni Lajos dolmányát, nehogy dühében valamit kitaláljon a muszkának, a mi nem megenni való.

Hanem Lajos úgy viselte magát, mint igazi tüzér. Látta, hogy az ellenség csak demonstrál, s nem hagyta magát fedett állásból kicsalogatni.

A muszka tisztet ez még nagyobb dühöngésbe hozta. Most már egyenesen Lajosnak kezdett beszélni.

— Szégyen, gyalázat! hogy ilyen nagy kamasz, ilyen izmos karokkal, vállakkal, itthon süti a makkot anyámasszony köténce mellett, míg odakinn a csatatéren olyan fiatal gyerekek pazarolják életüket, hogy az ember sajnál rájuk löni. Ez meg a zsebbe dugja a két kezét, nem törődik se hazájával, se nemzetével; nem kell neki se szabadság, se dicsőség, csak ő sokat zabálhasson s csak ő jól meghizlalhassa magát.

Most már mindenki előtt világos volt, hogy a muszka tiszt nagyon gyanakszik Lajosra, s csak azért beszél így, hogy kiugrassa rejtekéből.

Kondor uram fogta is erősen a dolmánya szélét; de még

jobban fogta őt Sáríka könyörgő tekintete, ki két kezét imára kulcsolva, tekintte kedvesére, oly ékesen beszélő szemekkel, a mik a szónál is jobban elmondták neki: „oh ne halld meg ezeket, hiszen nem igaz, a mit mondanak, de jobb neked, ha azt hiszik rólad, hogy gyáva vagy!”

Daczosné asszonyom pedig annyira oda volt félelmében, hogy egy német szó nem jutott eszébe Lajos védelmére. Az mind veritékké vált homlokán, szörnyű szorongattatásában.

Lajos azonban nagyon jól viselte magát, a tóig a kozák tiszt szidta, mint a bokrot, ő szép nyugodtan a fogát piszkálta, s egy vonás nem változott el az arczán.

— Nem tud ám ez a legény egy kukkot sem németül, óbester uram. Szólt Kondor uram a tiszthez, mikor már látta, hogy Lajos a második nehéz kísértést is kiállotta.

— Elég hiba, ha nem tud, veté ellene az orosz. A magyar nem akar tanulni semmit, azért nem tud semmit. Azt hiszi, hogy majd elvégzi azt, a mit ő nem tud, helyette más. Miért is minduntalan másra szorul. Ebben a háborúban is, ha francia tüzérek nem lettek volna, egy csatán sem bírtak volna helyt állni.

— Ah uram, azok nem voltak francia tüzérek! vágott közbe hirtelen Kondor uram.

— No bizony magyar tüzérek nem voltak, mert azok oly gyakorlottan, oly pontosan, oly hidegvérrel lőttek, a hogy magyar nem fog tudni soha. Oh uram, tudjuk mi azt jól, hogy titokban a francia kormány küldött ide tüzéreket.

— De uram, az nem valóság! bizonyozott Kondor gazda; én jobban tudom, én ismerek akárhány — az az, hogy (itt vette észre Kondor uram, hogy most mingyárt ő fog valamit kitalálni, a mi nem megenni való) azaz, hogy én olvastam neveiket a „Közlönyében, mikor kineveződtek.

— Ah, az nem bizonyít semmit. A magyar kormánynak volt annyi esze, hogy magyar neveket adott nekik, de francziák voltak. Francziák, ha mondom. Az a ficzkó, a ki velem szemközt az üteget vezényelte, olyan biztosan a Szén-Klui iskolából való, mint a hogy én itt ülök. Egy lövést sem tettek az ágyú hiába. Mellén

a becsületrend keresztjét láttam távcsövemen keresztül. Egyszer egy haubicz pattant el a feje fölött, ő lovával együtt lebukott, akkor elvesztette az érdemrendét. Akkor maga állt az ágyúhoz és célzott. Mondhatom, hogy az remek lövés volt. Kuprianoff tábornoknak két lábába került; legderejobb vitéze volt seregünknek, mondhatom.

Lajos arcza e szavakra sem mutatott semmi változást. Midőn magát hallotta dicsértetni, s az elejtett ellenfél nevét kimondatni, még akkor sem szökött a vér az arczába; tudott parancsolni magának.

Az orosz folytatá a kísértést.

— S még ezután az én francziám ismét lóra ült, s csaknem a szájunkba jött az ágyúival, olyan közéről lövöldözött belénk. Ah, azt csak egy francia tehette. Végre midőn vissza kellett vonulni, mert túlsó szárnyon elveszett az ütközet, az én francziám észrevette, hogy elveszte az érdemrendét. Mi üldöztük, s ő időt vett magának, hogy leszálljon lováról, s ott, a hol a földre bukott, szemünk láttára fölkeresse a lehullott becsületrendet. Ah uram! azt csak francia tehette. Hogy mutogatta fennen azt a megtalált kis piros szalagot. Egy magyar bizony nem szállt volna le egy kis darabka veres szalagért olyan veszedelemben, hanem vágott volna le helyette egy darab szalagot a szeretője hajából.

De már kezdett Lajos arcza lángvörösre válni.

— Én minden áron el akartam fogni ezt a tisztet, folytatá az orosz. Szükségem volt élő tanú bizonyásra, hogy a magyar hadseregben francia tisztek vezérelnek. Üldözőbe vettem jó arab lovamon. A tüzér tiszt alatt rősz fáradt tüzér ló volt. Két ló hosszára beértem már, akkor hidegvérrel visszafordult rám, s egész csapatom szeme láttára úgy lőtte keresztül jó ezer rubeles arab lovamat, hogy én lovastul együtt bukfenczet vetettem. Ily vakmerőségre csak francia képes. Ha magyar lett volna, szaladt volna előlem, mint a nyúl.

— Elég volt! ordíta az ifjú honvéd, s kirúgta maga alól a széket és ütött öklével az asztalra, hogy a hány tányér, a hány pohár volt azon, mind tánczra kerekedett.

Nem ügyelt már sem Kondor uram rángatására, sem kedvese összekulcsolt két kezére, sem anyja remegő alakjára, sem saját józan eszére.

Elég volt!

— Elhallgattam, kozák! hogy jegyesemet nyájas szavaiddal beszenyezted; — elhallgattam, hogy gyávának nevezted; — de nemzetemet ne gyalázd, mert azt nem tűröm el! — Én voltam az, magyar volt az, ki tábornoktokat tönkre lőtte, magyar volt az, ki rendet kaszált hadsoraitok közt! — (Ezzel felszakítá keblén mellényét és véres ingét.) Itt a seb, a mit kaptam, még be sincsen kötve, még nem is tudom, hogy fáj-e, mert van a mi jobban fáj, s itt az a kis veres szalag, a mit a halál lábai alól szedtem fel, a ez a magyar érdemszalag. Én lőttem ki alólad szép fehér arab lovadat, piros serénye volt, úgy-e? És most kiáltsd be kozákjaidat, hogy vágjanak össze, mert élve e szobából engem ki nem visz senki!

A fiatal honvéd e kitörő szavainál a muszka főtiszt haragos arczán valami szomorú mosolygás kezdett el derengeni; csendesen lecsatolta kardját oldaláról s székéhez támasztotta. Mikor aztán fegyvertelen volt, felállt székéről, oda ment Lajoshoz, vállára tette kezét s halk hangon így szólt hozzá:

— Ne félj semmit, hajtárs! sem össze nem vágatlak én téged, sem rabságra nem vitetlek. Lengyel vagyok én: — szerencsétlen nemzet fia, mint te. Jól rád ismertem én, csak azért beszéltem így, hogy igazi alakodban megjelenni kényszerítselek. Ne utáld kezeimet elfogadni, borulj keblemre és sírd ki magadat velem együtt. Te siratod azt, hogy vesztettél, — én siratom azt, hogy győztünk...

A lengyel híven szavát tartá; a míg az oroszok Debreczenben tanyáztak, nem bántotta senki Lajost, sem szülői háza táját. — Mikor eltávoztak onnan, ezt a jó tanácsot adta Lajosnak:

— Maradj itt, míg a magyar tábor visszajön helyedbe; ha nem jó vissza, akkor nem is találsz rá többé soha. Itt, e ruhában, jó helyen vagy. Tartsd magadat, míg elmúlik a vész.

A vész, tudjuk, hogy nem múlt el.

Lajos nem látott visszatérő magyar tábornokot, ott maradt az anyai házában a hentesi ruhában.

Később egyre nehezebb idők jöttek; mindig több terhet rakott az újév a magyar ember vállaira; ritka, a ki le nem roskadt a türelem keresztje alatt.

E ritka emberek közé tartozott Lajos. — Egy szép napon beletörtülte a hentes kést az ügyvédi diplomába.

„A kit a két keze el bír még tartani, az nem térdepel le a hatalmasok lábaihoz kegyelmi morzsáért. Idegen törvények, bélyeg, alázatos könyörgés, gyűlölt bírakkal való komázás nem egészséges gyomornak való. Leszek iparos, a mi apám volt!”

S az ügyvédből, a vitéz honvédből lett hentes.

Még most is abban van, s igen jól érzi magát benne.

Van szép háza, gazdasága, van jó felesége, egészséges gyermekei, van becsülete és megelégedése.

És így Kondor uram csakugyan elérte, hogy leánya még sem lett tekintetes asszony; a mitől úgy borzadt teljes életében.

És erre a történetre nagyon sokan emlékeznek Debreczen városában, s ismeri mindenki azt a férfit, a ki, ha a világ fel nem fordul, most talán városbírája lehetne, s ha még egyet nem fordul a világ, talán ezredes lehetne; de a ki most mégis több mindazoknál: mert most boldog ember.

Tíz sor arról a bizonyos tíz esztendőről.

Írta egy volt baka.

Nem mondom meg: mikor volt. — A ki magától ki nem találja, — úgy sem ért meg engem.

Egy főszolgabírónál körmölgettem, ki olyformán állt ős hivatalának pusztá romjai közt, mint mikor az erdőt kiirtják, s egy fát épen hagynak a tisztás közepén.

Egyszer perzekutor-hadnagy lépett az irodába kívül négy fogdmege várakozott. Ezt az öt embert már megmodernizálta az új rendszer.

— Rendeletem van önt elfogni, a Váradra vinni a sorozó bizottság elé — monda a Sicherheita commissair s hogy a bizonytalanság ne kínozzon, hozzátette, hogy Brauhoff generális mindenesetre be akar soroztatni, még ha sánta, vagy félszemű vagyok is. Kanonfuternek úgy is jó leszek.

Tudtam, hogy honvédiselt ember már eo ipso nagy bűnös; mégis kérdeztem e siralmas határozat okát. Nos: hát megtalálták valakinél a Sárosy farsangi dalát, s az a valaki bevallotta, hogy tőlem kapta. Nem elég bűn-e az?

Egyébiránt Brauhoff generálisról oly vélemény czirkált a vidéken, hogy jó ember. Divatba jött: olyan emberről, ki épen keze ügyébe esett a publikumnak, azt mondani, hogy „jó ember az, — csak a többi rász.”

Öt perzekutor kísért Nagy-Váradra. Ily megtiszteltetésre lehetlen volt magamban föl nem tennem, hogy data occasione megszököm.

Másnap hajnalban útban voltam Debreczen felé.

Debreczenben Reviczky Menyhértnek hívták a kis istent. Reviczkyról is azt mondták, hogy „jó ember az.” Biztattak: menjek el hozzá, felszabadít az üldözés alól.

Elmentem hozzá. Rám rivalt: hogy merek én el nem fogva lenni? Neki kötelessége engem rögtön elfogadni. Állítsak kezest.

— Szívesen. Ez s ez fiskális keresztpám; a kálvinista püspök apámnak barátja volt; N. N. földbirtokos jó ismerősünk. Melyik teszük? — Jó lesz a fiskális. Menjek, és hívjam el, hogy álljon jót érettem.

Elmentem, — és még máig is hívom a fiskálist. Nem olyan világ volt akkor, hogy ember magát is benne hagyja a bajban, s mást is belekeverjen. Ha Reviczky uram oly naiv kis isten, hogy engem elbocsát — kezest keresni: hadd üsse bottal a nyomomat.

Aztán „császári királyi futnok” lettem. Ezt a címet írtam nevem után vendéglőkben az idegenek könyvébe; s azt tetszik gondolni, hogy csak egyszer is feltűnt az osztrák policziának?

Huszonöt forint volt a zsebemben. Azzal indultam útnak Amerikába. El is jutottam Pestig.

Hanem Pesten aztán megrekedtem. Pesten akkor az volt a divat, hogy egyszer csak körülfogtak éjjel egy egy házat, s a ki benne fegyverfogható volt, besorozták. Én magam jelentkeztem az üllői kaszárnyában. Sok ember maga jelentkezett akkor; egyik mentőszérül használta az önkénytes feljelentést, másik egy egy kis természetes vagy mesterséges betegségben bízott, harmadik a jó szerencséiben; persze, hogy besorozták mind.

Biz ott engem sem mentettek fel, hiába vágtam ínséges képet. Ugyan azon katonarvos mondta ki rám a „tauglich”-ot, a ki két évvel azelőtt alkalmasnak talált. Rám ismert és mosolygott. Mosolygott azelőtt két évvel is.

Bajtársaim többnyire szerencsések voltak, mert idegen ajkú ezredkehez sorozták őket. Én az Estei Ferdinánd ezredéhez vagy is baka nyelven az „Esztiék”-hez jutottam. Amazok sorsa az ezredestől függött, s az ezredesek többnyire tekintettel voltak műveltségökre, társadalmi állásukra. Minket magyar bakancsosok kényére hagyott az óbester; azt pedig tudni kell, hogy ki a legdurvább bosszantásoknak akarja magát kitenni, csak azt sejtse magyar bakancsossal, hogy deákos ember.

A mi művelt embert boszanthat, azt mind elkövették velünk.

Minden erősebb s piszkosabb munkát velünk végeztek. A legkisebb pecsét ruháinkon, egy túhegynyi homály fegyverünkön, a legkisebb hiba a menázsiban, meggyalázó szidalmakra a büntetésekre volt alkalom. Hanem az igaz, hogy főztünk is olyan babcsipkedtet, hogy szájpaddlásán ragadt Johann Czirok Szabó compánia zimmermannak.

Michael Kókai, rátóti születésű recapitulans volt első slófkamerúdóm és apára. Eleget tanítgatott és verte belém a bakatempót, hogy hja! biz azt már meg kell szokni, mert a mama szoknyája messze van, s a compániának nincs tehene, hogy tejbe vajba fűröszenek. De mikor én nem tudtam megszokni!

Az Esztiék épen nagy hadigyakorlaton voltak Somma-Campagna körül. Pieruont és Svájc határai épen itt szögelnek össze, s amattól csak a rohanó Ticinó választott el bennünket. Falukban, szétszórva feküdtünk. Nem csoda aztán, hogy a strázsamesterek estenként nem győzték a sok Abgangot jegyezni. Szöktek az emberek egyenkint és tömegesen. Én is útnak indultára valami hatodmagammal. De alig mentünk egy puskalövésnyire, egyik azt indítványozta, hogy menjünk vissza fegyvereinkért; másik azt mondta, hogy fegyver nélkül menjünk, mert így, ha megcsípnek is, kisebb lesz a büntetésünk.

— Hja pajtás, ha te meg is hagynád magadat fogni! Jobb lesz visszamennünk.

Aztán egyedül indultam útnak. A svájci havasok alján gyönyörűen fehérlett messziről egy város. Ráfogtam, hogy az Svájcban van, s annak mentem torony iránt. Már jó utat tevék, midőn egy olasz a mezőn megszólított. Talárjáról és sajátságos háromszögű kalapjáról azonnal ráismertem, hogy pap. Ez bizonyosan deákul is tud. Véletlenül tudott, — ámbár azután megtudtam, hogy az olasz falusi papok közül ritka beszél a deák nyelvet. Szóba állottam vele, a kétségbeesés bizalmával kérdezősködvén, Nos: az a fehér csillogású város ott — Como, nagy tó partján, melyen igen bajos lesz az átmenetel; hanem forduljak inkább a Ticinonak, az keskeny, és jó emberek csónakokat tartanak készen. A Ticinonak fordultam. Útközben ki szánólag, ki biztató

mosolylyal, később közönyösen néztek reám a digák. Szerettem volna tőlük kérdezősködni, ők meg is értettek, mert az olasz csupa jelekből megérti az embert; de én nem tudtam szavaikból, intéseikből eligazodni, s egyszer csak magam előtt láttam Gallarate szellős tornyát, honnan reggel kiindultam.

Másnap raportra vittek. Büntetést nem kaptam, mert akkori időben nem győzték volna a szökevényeket büntetni, hanem kapitányom azt a tanácsot adta: ha el akarok szökni, vagy olaszul tudjak, vagy sok pénz legyen a zsebemben. Igazsága van. Tanuljunk olaszul mielőbb.

De mire megtanultam, már akkor útban voltunk Velence felé.

Mily gyönyörű vidékeken, — tudomány, művészet, ipar és mezőgazdaság mily classicus földjén vittek keresztül. Lombardia legutolsó szélétől az Adriai tengerig! Hanem kedély kell ahhoz is, hogy az ember a szépet és jót élvezni tudja. Nálam hiányzott akkor a kedély. Nem tudtak megragadni a művészeti, társadalmi és gazdasági haladás példányképei; nem a szép Milano, a regényes Verona, a classicus Velence: hidegen hagytak Romeo és Júlia sírja, a roppant amphitheatrum. az Accademia d. b. Arti műkin-csei, a Dogepalota s a szent Márk templom páratlan mozaikja, a Fenice szellemi élve. Marietta mosolya, s Angiolina csevegése. úgy tetszett, mintha aludnám.

Hanem volt rá gondja ragya erősen megszurkálta Virág káplárnak, hogy nagyon mélyen el ne aludjam.

Egyszer inspekzióskáplár lévén, kihirdeti, hogy Gorzkovszky városparancsnok pompás bált ad Mestreben s a magyar tánczot vendégeinek be akarja mutatni. Annálfogva a ki deákos ember a kompániánál, öltözzék fel csinosan, s délután 2 órakor álljon készen. Olyan emberek kellene, a kikkel becsületet valljon a regiment. Ott állottunk a kitűzött órában a Gesuiti laktanya udvarán, — valamennyi kipécézett deákos ember; sorakoztattak, a magazin elé állítottak, egy-egy furvézer lóra való szerszámot mindeniknek a vállára tettek, s azt kellett a vasút hídján keresztül, gyalog, izzadva és tántorogva Mestrebe kiszállítanunk. Ennyiből állott Gorzkovszky ethnocoreographiai kiállítása.

Vége hossza nem volt az eféle kitanult baka főzte boszantásnak. De sokkal inkább irtóztunk a tiszturak azon fenyegetéseitől, hogy ha jól viseljük magunkat, (értsd: mihelyt megpuhulunk) altisztekké tesznek. Holott mi egymás esküjét bírtuk, hogy gefreiterságon felül senki sem vállal hivatalt. Hanem könnyebb volt ezt az esküt megtenni, mint megtartani.

A Mannszucht nem egyet közülünk megmérgezett; leroskadtak a sanyargatások súlya alatt, és felvették a káplárpálczát, az őrmesteri tárczát, melyet leroskadtukban a földön találtak. Elveszték az emberiségre nézve. Néhányan a falnak mentek fejükkel. Legkevésbé sem alkalmazkodtak a körülményekhez; nem ismertek subordinatiót, parancsot nem fogadtak el, s az altiszté neveztetéénél többre becsülték az elaljasodást. Ezeket agyonbörtözték és börtönözték.

Ezt pedig szóról szóra tessék érteni. Ismertem egy Litke nevű katonát. Még forradalom előtt borozták be. Midőn az ezredesnek, mint újonczot bemutatták, kimondta, hogy ő tanult ember, hasznos tagja lesz a társadalomnak, de katona nem tud lenni. Ez raisonirozás volt, s kurta vasra tették érette. Mihelyt feloldozták, — megszökött. Elfogták, vesszőt futtattak vele, és szolgálatidejét megtoldották. Másnap pofon vágta a káplárját, s kapott érette ötven botot. Aztán soha sem volt egy napnál tovább a stokházon kívül. Mihelyt kiszabadult, vagy megszökött, vagy összetörte fegyverét, vagy pofon vágta, a mely előljáróját előlutál találta. Mikor én vele megismerkedtem, már akkor volt rajta vagy tízezer vessző, és ezer bot, valami tíz esztendőre menő kurtavas és stokház, és annyi büntetési szolgálatév, hogy Matuzsálem lett volna, mire ezt kiszolgálja. Teste a sok börtön és verés miatt özszeroskad, de lelkének élt higanyossága. Egyszer leugrott a mantovai sánczokról, és senki sem tudja: hova lett?

Volt egy barátom egy karinthiai ezrednél; tanult, ügyes fiú. Egyszer eszébe jutott, hogy körhaját növeszt magának. Ráparancsoltak, hogy vágassa le. Egy szerencsétlen perczben aztán, szabályszerű lenyiratás helyett — elől másfél, hátul fél zoll — lebotrváltatta. Kurta vasat kapott érette és házi árestomot, míg haja

szabályszerűre nem nő. A fiú meghasonlásba jött a Mannszucht-tal, s egyszer nagyon hosszú, máskor nagyon rövid hajáért addig boszantotta kapitánya, míg egyszer fegyvert fogott erre és agyonlőtte. Felakasztották.

A börtönökben sokkal többen ültek fékezhetlenség, mint kihágások, tolvajság és erőszakoskodás miatt; — s a kiknek szellemét a szenvedés megtörni nem tudta, cultussá tették a börtönt, s magukat e cultus papjaivá.

Csak börtönökben volt az akkori osztrák hadseregnél némi esprit du corp-féle található. Az árulkodó rabtárs agyonpokróczoztatás veszélyében forgott; — az együtszenvedők egymást oltalmazták a katonai törvények és „porkoláb apám” ellen; — a ki pedig a botoztatás alatt jajgatni merészelt, azt, midőn a börtönbe visszakerült, bajtársai újra megverték.

Engem a véletlen kimentett az avandzsérozás veszélyéből. Az ezred karmestere észrevette, hogy zenéhez értek, s a bandához hitt. Szívesen odamentem. Könnyebb volt a hatyúkürtöt — mint a Flügelbornt elnevezem — mellem veszélyeztetésével fűjni, mint fegyverrel, szabadságszerető olasz urak kivégezésében részt venni. Aztán meg így nem voltam kénytelen altisztséget vállalni.

Hogy azonban a bandistaéletet is kellemesnek találtam volna — nem mondhatnám. Az itt uralkodó aljas kenyéririgység csak egy fokkal volt kevésbé lealázó a compániabeli durva bosszantásoknál. Helyzetem csak annyiban javult, hogy strázsát nem kellett állani, és kedélyes szerelmi viszonyokat tarthattam fenn oly szerelmesek közt, kik közül többnyire az egyik fél sem tudott írni, vagy olvasni.

Álljon itt egy epizód bandista életemből.

Egyszer gálaebédet adott a tisztikar, s nekünk Tafelmusikot kellett fűjni. Ebéd végével H. major egy tál czukorsüteményt lökött nagy büszkén elénk: — „Friesz, oder stirb!” — Én egész tisztelettel azt találtam mondani, hogy: „köszönöm, nem eszem.” — „Was! kend még rezonirozik? húzzátok le, huszonötöt rá!”

Ne tessék gondolni, hogy csak tréfált. Kitétték biz ott a

derest, és hogy a huszonötöt rajtam el nem hegedülték, csak annak köszönhetem, hogy egy hirtelen jött vihar az egész barákát szétmosta, jóakaróim pedig jól ellátva levén, másnapra elfeledték a dolgot. Itt van Dettelbaeher Friczi, pesti Volkslinger, jelen volt a casusnál, megmondhatja, hogy igazat beszélek.

De ennek a huszonötnek a szele nem fájtt annyira, mint az a hat órai kurtavas, melyet a görzi cantonirung alkalmával kaptam. Szóbeszéd közben előjött köztünk, hogy jó volna egy színi előadást rendezni. Homonnai szépen dalol, Csepi született szerelmes, a kis Majer csinos fiú, belebújtatjuk gr. Attems szobaleányának ruhájába, — meglesz minden. Meg is lett, csak hogy a tiszturak kezökbe vették a dolgot, s előadásunkat hivatalos Zwangsjackéba erőltették.

Készülődés közben egyszer úgy történt, hogy az untalan lármázás és megerőtetés miatt torkom megfájult, s a saját magam rendezte próbán nem tudtam beszélni. „Muszáj! Radeckzy pár nap múlva itt lesz, s a többiek még nincsenek betanulva.” De egy szót sem vagyok képes becsületesen kiejteni. „Kend megint rezo-nérozik! Kurtavasra vele!”

Magam irtam a darabot, én vittem benne a főszerepet, saját kezeimmel ütöttem össze a színekört deszkából, fából, én tanítottam be az egyes szereplőket, 3 midőn annyi munkí'. mellett kimerültem, gúzsba kötöttek. úgy kell! Mit színházaskodom én Radeckzynek.

Már emlitem, hogy helyzetembe sehogy sem tudtam magamat beletelálni. Mikor a legelső olasz faluban valami igazi nemzeti eledelt kértem, — kaptam olajba főtt tökbelet; mikor a Foscariak palotáját meglátogattam, — találtam piszkos laktanyát; — mikor ájtatosan hallgatám az utcai improvisator kedélyes csevegését, — végül kisült, hogy azzal csak suvikszjának igyekszik jó keletet csinálni, — mikor egy üzletember, — tisztességestelen üzletének nálunk nincs neve, — egy napcsillámú, harmatkeblű hölgyhöz csalt, ki halálosan szerelmes belém, találtam egy vén szakácsnőt, ki csak azért nem vicsorította rám fogát, mert nem volt foga, — és midőn az olasz nép szabadságazeretének imádása

közben észrevettem, hogy e nép többsége ocsmány önzéssel van tele, — mindezek jobban hatottak rám, mint e híres ország egész classicismuaa. Legjobban esett még, ha az olasz gyerkőcöket, mikor az utcán meghajigáltak, pihegve, lihegve elcsíptük, s krajczárt adtunk nekik, mondván, hogy máskor is csak hajigálnak meg.

Szóval: nem tudtam a katonai életet megszokni, szabadulnom kellett minden áron. A szabadulásnak több módja állt előttem: a legcsúnyábbat választottam, mert az volt a legbiztosabb. Ispótyáiba mentem oly feltétellel, hogy onnan vagy haza, vagy a bonczasztalra jutok, az ezredhez viasza semmi esetre.

Sok katona megkísérli a menekülés e módját. Sok belehal, néhány megszabadul. Az orvosok felismerik a simulansokat, és pilulává gyúrják azokat. Engem nem tudtak megölni. Igaz, hogy három ízben vártuk haláloamat, gügyis üveg és meseszó mellett, igaz, hogy teljes másfél évet húztam ki ez utálatos helyen, hanem végre is ők tagadtak ki. s utoljára még kértek, hogy csak menjek haza már.

Mondjak-e még többet? Elmondjam: hogyan kellett életmód és kilátás nélkül éveig henyélnem, hogyan szólígtattak volna be minduntalan, ha agyonnyűtt bakaviselt emberek nem kiáltják a „hier”t egy két forintért helyettem, s a menekülésnek hol egy, hol más módját nem alkalmazom, hogyan dalolgattuk 1859-ben, mikor csakugyan nem menekülhettem a behívás elől, a péterváradí várparancsnok ablaka alatt Kossuth Lajos nótáját?

Mindezek, és hasonlók, száz meg száz magamszörű emberrel megtörténtek az ötvenes években.

Sárossy Gyula életéből.

Írta egy menekülttársa.

1849-ben augusztus vége felé vendég jött a sassi özvegy lelkészné házához, hol én akkor a bujdosásnak keserű kenyerét ettem.

Akkortájtban a vendég megszokott dolog volt a félreeső falu e szerény házában, s nem lépettünk meg, midőn a kaput engedelmkérés nélkül nyitvatni hallók, (a magyar ember akkor is szívesen látta a vendéget, de kapuját a portyázó muszkák miatt zárva tartotta,) s rajta egy idegen kocsit bevánszorogni láttunk.

A kocsi elébe irtózatosan elcsigázott két gebe volt fogva, melyeket egy sajátságos alakú és magaviseletű nő hajtott, kiről később alkalmunk lesz emlékezni; a jármű mellett pedig egy közép idejű férfi, s vele a lelkészné egy férjes és egy Komádiba, mint még Sasánál is félreesőbb helyre menekült leánya léptek az udvarra.

— Megbocsát tiszteletes asszony, — szólt a férfiú, hogy gyalog lovagjok lettem kedves leánykáinak, de lovaimat annyira megviselte a sárréti rózsa út, hogy csaknem az út közepén kellett azokat hagynunk.

— Isten hozta önöket — szólt a lelkészné, és gondolkozva vezette a társaságot szerény lakába.

— Bittó Lajos úr — mutatá be a férjes nő vendégünket, — ki, mint volt magyar tisztviselő, a világosi fegyverlerakás óta Kornádiban tartózkodik és szíves volt minket látogatóba hazahozni.

— Oly feltét alatt — jegyzé meg az idegen, — hogy húgoeskáim holnap visszajönnek velem a menekültek tanyájára, mely nélkülök nagyon szomorú tanyává lenne.

— Fárasztó utatok volt? — Kérdé az anya.

— Oh nem! — felelt az ifjabb nő; — Bittó bácsi oly szép

dalokra és versekre tanított út közben, hogy nem unhattuk meg magunkat; különösen az „Omár és Ida” feledhetlen marad előttünk.

A lelkészné az első megpillantás óta folyvást merően nézte az idegent. Az Omár és Ida említésére ezen szókban tört ki bámulása:

— Uram! Ön nem Bittó Lajos.

— Hogyan! e szerint én nem volnék én?

— Határozottan mondhatom, hogy nem Bittó Lajos, hanem Sárossy Lajos Gyula. Jól ismertem édes anyját, és mondhatom, ön hasonlít hozzá.

— Ej, ej! ki hitte volna, hogy az is bajt hozhat az ember fejére, ha anyjához hasonlít!

— Bajt! ön bajnak nevezi azt, hogy rá ismertem? sőt inkább most háromszor üdvözlöm önt szerény házamban: mint költőt, híres törvénytudót és bujdosót. Tekintsen minket rokonainak. Nálam biztosságban van, és ha valamikor oka lenne Komádiból távozni, ne kerülje el házamat, melyben, mindig szíves fogadtásra számíthat.

Sárossy e fölfedeztetés által a titkolódzás nyűgétől megszabadulva, háborítlan folyást engedett sírvavigadó jókedvének és szavalása, érdekes társalgása, különösen találó ötletei s adomáival, élvezetté varázsolta a keserűség e néhány óráját.

Másnap együtt mentem Sárossyval Komádiba, a közelebbi években nagy részt kiszáraztott sárrét egyik legfélreesebb és sáros időkben csaknem hozzáférhetlen helyére, hol ő egy ideig, még Aradról ismert barátja: a lelkész lakában, később pedig, mintegy három hó alatt, az akkori zavarok miatt épen üresen állott fitanodában tartózkodott.

Ha nem tekinteném is, hogy mint tizenhét éves, de a kor nagyszerű eseményei által korán érlelt gyermek, ekkor lettem csaknem egy percz alatt férfivá, s egy nagy szellem példájától ekkor nyertem a költészet első ösztönét: örökké emlékezetes maradna előttem a Sárossyval együtt töltött félév.

Sárossy Gyula ekkor harminézhárom éves volt, izmos tagok,

erős kifejezésű arcvonások és egész megjelenésében és magaviseletében a legteljeseb férfiasság jellegével.

Szakált nem viselt, bajuszát nyírta és természetől göndör, szőkés haját, alakjának elváltoztatása végett, — ha nem csalódom — festette.

Társalgása legkevésbé sem hasonlított a divathősök felületes, untató társalgásához. Ő minden szót meggondolás után mondott ki, és az innen következett lassúságot, a mondottaknak mindig megkapó és helyes alkalmazása tette jóvá. Adomákban különösen a nyelvészet köréből, kifogyhatlan volt; sokat dalolt, kivált az akkori helyzetre vonatkozó dalokat gyakran ismétlé, még többet szavalt, különösen saját művei közül, s a szaválást szellemdús, élvezetes, legtöbbször nedélyes magyarázatokkal fűszerezte, Átalában a nedélyt nagy mértékben bírta és oly tökélyre vitte, hogy a legkeserűbb igazságokat is sértés nélkül tudta az illetőnek szemébe mondani.

E tulajdonai által nemcsak saját körében tette magát nélkülözhetlenné, hanem a komádiei köznépek is a legnagyobb mértékben kegyenczévé lön. Egy disznótor, egy lakodalom, egy mulatság sem történt meg nélküle, s ily alkalmakkor a nép bohócjai, az úgynevezett „Kunkapitányok” is félre tették egy időre csörgő sipkáikat, s álmélkodva hallgatták a felettök végtelen magasságban álló élczelőt. Máig is jó emlékezetben van a komádiak előtt; kik közül egy, 1860-ban nagy költséggel Pestre utazott, hogy „tekintetes Bittó Lajos urat” viszontláthassa.

A vitatkozás szenvedélye volt, de veszekedéssé soha sem fajult. Egyetlen komolyabb vitám volt vele, midőn én azt állítottam, hogy erélyesb kormányintézkedések a catastrófát megakadályozhatták volna, ő pedig azt vetette szememre, hogy Görgeit, annak közvetlen okozóját, táborozás közben „le nem löttük”. Átalában a kormányt, különösen annak elnökét, minden megtámadás ellen erélyesen védte.

Anyagi önzést nem ismert, sőt utolsó fillérért is szívesen megosztotta ismerőivel és azokkal, kik őt — bizonyosan nem dínomdánoméért, hanem, hogy nevezetes egyéniségével megismer-

kedjenek, — időnként meglátogatták, de önérettel nagy mértékben bírt. Örömezt beszélgetett költeményeiről, irodalmi állásáról, és szavalta, elemezte műveit. Átalában sokkal több súlyt látszott fektetni írói, mint törvénytudói hírnevére. Gyakran hallottam tőle emlegetni, hogy mihelyt zavargó kedélye valamennyire meg-higgad és anyagi körülményei hosszabb komoly munkálkodásra képesítik, oly remekművé alakítja át a „Két művészt,” mely ne csak saját műveit, hanem Petőfit is elhomályosítsa, és irodalmunkban egyedül álljon. (Saját szavai.) A mű programját közölte is velem, mire én akkor természetesen nem tehetek egyebet, mint bámulni. Nem lehet kétségbe vonni, hogy a „Két művész,” ez új kidolgozással legalább is nagy értékű leendett; mindenesetre nagy veszteség a magyar irodalomra nézve, hogy a lánglelkű költő soha többé oly helyzetbe nem jutott, hogy kedvencz eszméit valósíthassa.

Költeményt — a disznótoros versek, és e fájta enyelgéseket nem számítva — egész Komádiban tartózkodása alatt, tudomra csak egyet írt Sárossy: a híres Farsangi dalt. (Tánczolatok stb.) melyet sokáig Petőfinek tulajdonítottak. Hogy azon dalt Sárossy írta, arról én, ki a munkát, az első tollvonástól az utolsóig néztem, ki azt a költővel százszor együtt daloltam, s érette tiz esztendei katonaságot szenvedtem, bármely állítás ellenében, a legkomolyabban kezeskedni merek.

Köztudomású dolog, hogy költőnk egy iszonyú szenvedélynek volt áldozata. Nem ismertem őt a forradalom előtt, és nem tudhatom: hogyan jutott, mily körülmények vitték e gyarlóságig? de annyit jó lelkiismerettel mondhatok, hogy ha a forradalom előtt borozgatott is, ezt a komádii tartózkodás unalma, és a bujdosás valóban nem csekély izgalmi érlelték benne szenvedélylyé. Higgadtan és hímezés nélkül szólok e tárgyról, mert Sárossy életrajzához egy adatot, a legnagyobb hűséggel kívánok szolgáltatni, és mert az ő életének e foltját számtalan ragyogó tulajdon fedti el. E gyarlóságát nem lehet eltagadni, de azt is meg kell val-lani, hogy ő hasonlíthatlanul nagyobb volt millióknál, kik attól mentek.

Nem tehetem le a tollat a nélkül, hogy egy lényről megemlékezzem, mely ritka önfeláldozással, s korunkban mesésnek bátran nevezhető hűséggel ragaszkodott Sárossyhoz. E lény nő volt. Mi Júliának hívtuk, de minthogy maga titkolózott, kilétéről sokat kérdezősködni gyöngédtelenségnek tartottuk volna, ámbár a véletlen azóta megismertetett, kilétével.

Júlia egy személyben barátnője, ápolója, szobaleánya, inasa, kocsisa, mindene volt Sárossynak.

Ha megszokott kényelmének csak részben is fenntarthatása, s bőkezűségének gyakorolhatása végett olykor pénzre volt szüksége, olyankor Júlia esernyőt vett kezébe, két pisztolyt dugott keblébe, és a legnagyobb titokban, két három napig távol lévén, rendesen tele erszénnyel tért ismét haza.

Sárossy, kivált bujdosása kezdetén, gyakran indult el észrevétlenül Nagyvárad felé, hol viszontagságos életétől bizonyosan megszabadították vala; ilyenkor Júlia indult utána és őt gyöngéd erőszakkal visszahozván, nem egyszer mentette meg a haláltól.

Álljon itt végre Bittó Sándor ref. lelkész és Torok György jegyző neve, kik a menekültet Komádiban a legnagyobb szívességgel fogadták, ápolták, rejtegették, s kik későbben, mikor Bach szaglászai Sárossynak rejtekét felfedezték és őt távozni kényszeríték, több évi börtönnel, hivatalvesztéssel és egész életükre kiható szenvedéssel büntették hazafias és emberséges önfeláldozásukért.

Bem tábornok emlékirata 1848-ban.

Festeni gyilkos megtámadtatásom egy ifjú lengyel által, ép azon pillanatban, midőn eljövök, hogy a nemes magyar nemzetnek szolgálataim felajánlanám; részemről lelkiismeretes felvilágosítást kíván.

Be hogy e tény megértessék, kénytelen vagyok igen megszire visszamenni.

Midőn 1815-ben a bécsi congressusban, az európai hatalmak a régi Lengyelország egy részéből királyságot alkottak, és azt az orosz császársághoz csatolták, a lengyel ármáda, melynél 1809. óta szolgáltam, Constantin nagyherczeg parancsai alá jött.

En egy voltam azok között, kik minden erejükből eltaszíták magoktól a muszka despotismust, és miután három ízben a legkegyetlenebb börtönökbe vettem, hogy életemet megmentsem, 1826-ban elhagyám a szolgálatot.

Midőn 1830-ban Galicziában a revolutio kitört, Varsóban voltam, rögtön siettem oda, s minden harcra a hazavédőknek soraiban talált. Szerencsém volt nál kilenczezer emberrel egy 24 ezer emberből álló orosz sereget megverni.

Isten megengedé, hogy tüzérségemmel Ostroikánál a lengyel hadsereget megmentsem, mi engemet a tüzérség főparancsnokává emelt, s így Varsót az egész orosz hadsereg ellen 2 napig védelmeztem.

Varsónak bevétele és tábornoknak húszezer legjobb katonával Gallicziába megszökése után, azon szerencsében részesültem, hogy a lengyel ármáda főparancsnoksága nekem kínálta. Azonban, fájdalom, a seregnél a demoralisatio oly fokra hágott, nem annyira a veszteség által melyet szenvedtünk, mint az orosz kormány csalóka ígéretei által, mely mindig ismételte, hogy ha föltétlenül megadják magukat, Lengyelországban minden a

régi lábra állítatik vissza, — hogy én nem látván az ország-megmentésére lehetőséget, a kínált állást el nem fogadám.

Generalissimusunk seregünk maradványaival ekkor a porosz határokon átindított; ott indítványozám barátim előtt, hogy Franciaországba vonuljunk régi bajtársainkhoz, s a czári amnestiát ne fogadjuk el.

A tisztok nagyobb része mellettem volt.

E példát többen követték és rövid időn 5000-en, részint haditisztek, részint jó családok gy érmekéi Franciaországba valánk; a közvitézeket Ausztria és Poroszország, Lengyelországba visszatérésre kényszerítették.

Alig érkezénk Franciaországba, hoznánk csatlakozék néhány lengyel, kik az orosz kormány által meg lévén vásárolva, azon gyalázatos tervet forralták, hogy a kivándorlónak közt zavarkat idézzenek elő, s így azok kiállhatlanokká s gyűlöttekké legyenek azon országban, mely nekünk oltalmat és segedelmet nyújtott.

Az orosz ágensek, mint fellelkesült honfiak szerepeltek. Hogy Oroszországnak szolgálhassanak, elkezdek a lengyel emigratio legtekintélyesebb embereit honárulóknak nyilvánítani, s bár első pillanatban e rút megtámadás nem helyeslést idézett is elő, jól ismerték ők a gyanúsítgatás erkölcsi befolyását, s tudták, mily hatást szokott gyakorolni a legesztelenebb rágalom is, mi annál inkább előtört, mert legjobb embereink is végre visszavonultak a politikai csataterőről és az orosz ágenseknek szabad játékot, engedtek.

És ez volt azon pillanat, melyben ezen emberek társaságot alakítának, melynek titkos célja a lengyel ügy megsemmisítése volt, de mely nyilván, a népek boldogságán dolgozni látszott.

Garovzki, az áruló, ki *azóta* is volt Oroszországban, volt a társaság alapítója. Ő ezen vétkes társaságot „Lengyel demokrátiának” nevezé el. És e szent név alatt dolgoztak orosz részre, midőn a tagokat mindenféle politikai vétségek elkövetésére izgatták.

A becsületes és valódi democraták fájlalták, hogy ezen elvetemedett emberek ily tisztelt nevet viseltek.

Én ezek közé tartozám, s mivel álarczukat lerántani igyekeztem, gyakorlott gonosztevők ravaszságával rohantak meg engem.

Midőn egész életemet honom szabadságának és függetlenségének szent ügyében feláldozám, és azon meggyőződést hordozám magamban, hogy annak elérhetésére szükséges előredolgozui, főképen egy a külföldön alakítandó szabad csapat által, oda fordítám minden erőmet, hogy valamelyik alkotmányos országban egy lengyel legiot alakítsak, melyben ifjúságunk mintegy katonai iskolában gyakorlat által képezhesse magát.

Ez időben Belgium szerencsételtetett engem azzal, hogy szolgálatot ajánlott. Én engedelmet kértem ott egy lengyel legio felállíthatására. De nem talált részvétre s egyedül nem akartam oda menni.

Portugalliában csak hamar szerencsés kilátások nyíltak számunkra. Don Pedro kikötött Portóban és az országnak alkotmányos chartát adott; ekkor Don-Miguel Lissabonban utálatos zsarnokként uralkodott.

Portóba mentem, megkísérteni; váljon nem lehetne-e ott egy lengyel legiot felállítani? Láttam, hogy minden szerencsés körülmények az alkotmányos párt mellett vannak, és hogy az egész ország csekély véráldozattal elfoglalható. S mivel Don Pedrotól igen kedvező feltételek mellett egy lengyel legio felállíthatását megnyertem, — visszatértem Franciaországba s minden fényes ígéretek daczára, melyeket nekem ott maradásom esetére tettek, siettetem a legio képezését.

Franciaországban nagy tömegben siettek a jó tisztek melém állani a az organisatio rövid időn megtörténik, ha a portugál kormány a szükséges pénzüsszeget megküldi. De Don Pedro ez alatt elfoglalván Lissabont, s látván, hogy bennünket nélkülözhet, egyezésünk megtöré.

Ezen alkalommal történt, hogy az úgynevezett lengyel demokrata társulat, — az orosz ágensek által azon irányban vezetve, miként már megirtam, látván ezen rendes katonai combinatio által kezei közül az anyagot, melylyel machinatioit büntelenül űzheté,

kiragadhatni: eget földet mozgásba hozott a legio megalakítását akadályozandó.

De midőn látta, hogy ezt akadályozni lehetetlen, engem áruló-nak nyilvánított, és sikerült neki több ifjakat annyira fanatizálni, miszerint egy közül ők, épen úgy, mint itt Pesten, zsebpisztolyát rám süté. Ez legnagyobb bizonyosága annak, hogy mindkét meg-támadás ugyanegy oldalról jött.

A nyilvános dolgok iránt elégedetlenséggel elteíve, visszahúztam magamat és Parisban elméleti munkálatokkal foglalkoztat, melyek a lengyel dolgokat érdeklőleg ismeretesek.

Visszatérhettem volna Galicziába rokonaimhoz, kik visszahívtak és kellemes jólétben élhettem volna köztük, de elébe tettem a száműzetést a vagyonnak, mely kényszerített volna az emigratiótól, melyhez csatlakoztam, elszakadni; pedig nézetem szerint csak ez van hivatva hazánk függetlenségét egykor kivívni.

Ea így áldoztam föl négyszer életemben saját személyes érdekeimet hazám szabadsága ügyéért, tudniillik:

1. Midőn a lengyel armáda főparancsnokságát 1831-ben magamtól visszautasítani.
2. Midőn az 1832-ben Belgiumban ajánlott szolgálatot el nem fogadám.
3. 1833-ban, midőn Portugalliában a nekem személyesen ajánlott szolgálatot ott hagyám.
4. Midőn a nevezetes vagyont, melyet Galicziában örökölhettem volna, csak azért nem vettem át, mert Ausztria zsarnok uralkodása alatt élni nem akartam.

És mit tett a közben a lengyel demokrata társulat?

Miután halálos elleneinknek végtelen szolgálato-kat tett volna, az egyenetlenség magvát a lengyel emigránsok közt szét-szórva és a legtekintélyesebb férfiakat, kik az első felkelés-kor vezérékül szolgálhattak volna, gyanúsítgatván s rágalmazván, Galicziában véres gyűlölséget igyekezett paraszt és birtokos közt előidézni, iratai által a lengyel nemesség általános legyilkolását hirdeté, s azt állítá, hogy Lengyelország jövődjé egyedül csak parasztságán alapul.

Metternich átlátott e lépéseken: tudta, hogy a lengyel nemességnek, mely Lengyelországban egyedül táplált hazafiúi érzelmeket keblében, megsemmítése, a habsburgi háznak sokáig biztosítja a szerencsétlen Galiczia uralmát, azért is szívesen nézte a demokrata társulat emiesariusainak tetteit és így egyesülve készítették elő az 1846-iki szerencsétlen krakói felkelést, mely általános vérfördőre szolgáltatott alkalmat s melyben a lengyel nemesség esett áldozatul.

Ezen időben a roszul kiszámított posenii fölkelés is kitört és roszul ütött ki, s a leghűbb s melegebb hazafiak bebörtönöztek.

Végre 1848-iki február havában kitört Parisban a forradalom, s hogy mindent megakaszson, mi okos magaviselet által Lengyelhonnak használhatott volna, a Francia és Angolhonban tartózkodó kivándorlottakat Posen nagyhercegség és Krakkóba nyomta a democrat társulat, hogy ott, mielőtt felfegyvereztethetnek volna, az osztrákok és poroszok által szétszaggattassanak és megsemmisíttessenek.

Hogy munkáját befejezhesse, több finom orosz ágens maradt Krakkóban, sőt többen Lembergig tolakodtak, s a nép közé vegyülve, communismust és birtoklás eltörlését hirdetve, igyekeztek azok halálát előmozdítani, kiktől féltek.

E közben Galicziának minden kerületében nemzeti tanács alakult, Lembergbe követek küldettek egy középponti tanács alkotására.

E városban is alkottatott egy tanács, és mivel nagy számban mindenkit maguk közé vettek, többséget tudtak maguknak szerezni a különböző kerületek követei felett.

E vezetők egyesültek a democrat társulattal és egyesülten dolgoztak.

A középponti tanács legmunkásabb ágense Dzirkowsky volt. Erezte az ország a veszedelmet, mi fenyegeté, ha ilyen emberek a statusok sorsára befolyást gyakorolhatnak, — fontos panaszok, visszahívások voltak napi renden, s végre a középponti bizottmány végzéseinek jóváhagyását megtagadta az ország, ha azt nem

reorganizálják. A főpont volt Dzirkowsky elmozdítása, ki már Frankfurt és Parisban utazott vala.

Én Parisban láttam. Bár communistáink egyike volt, eltagadá azt nyilvánosan, hogy a becsületes embereknél szabad bejárása legyen.

Parisban történt, hol felkértem, hogy mentül előbb térjen vissza Galicziába, egyesüljön Magyarhonnal s egyesülve munkálkodjanak, mert mondtam neki, fájdalommal kell tapasztalni, miszerint több lengyel a panslavismtisnak hódol.

Hogy az e gondolat által okozott bajt jóvá tegyem, mondtam neki, miszerint én is rövid időn Magyarhonba megyek, s ott egy lengyel-szláv légiót alakítok, melynek czélja lesz: minden szláv néptörzsöket, melyek századok óta a magyarokkal egyesülten képzik a magyar királyságot, felvilágosítva meggyőzni, miszerint a magyaroktól el ne szakadjanak, sőt velük egyesülten maradjanak. Az erkölcsi és anyagi befolyás, melyet így gyakorolhattunk volna, bizonyosan a legjobb eredményt idézte volna elő.

Ezután nemsokára Lembergbe mentem. Ott találtam az úgynevezett középponti tanácsot, melyben semmi egyébben nem foglalkoztak, mint a magyar dolgokkal, sőt azon hibát követték el, hogy a csehekkel egyesültek.

En erre nyilvánosan Magyarország mellett nyilatkoztam. Hazámfiái, kik e nagylelkű nemzet iránt öröktől fogva rokonszenvvel viseltetének, felhívták az ifjúságot magyar szolgálatba lépni. Több követ oda sietett akkor, mielőtt én megérkeztem volna, hogy bizonyos feltételeket csaljanak ki.

Bécsben visszatartóztatva, hogy a szabadság ügyét védelmezsem, a mit tehettem, mindent megtettem e város megmentésére. Egy barrikád védelmezésében október 28-án megsebesítetem, s midőn láttam, mert egy része a külvárosoknak már be volt véve, hogy a nemzetörtség az ellenséget, mely tüzzel-vassal pusztítva, minden erejével nyomult a város ellen, fel nem tartóztathatja, engedtem barátim s különösen az Aula kérésének: hátralevő napjaimat még a szabadság kivívására áldozandó, — hogy

ne szolgáljak az ellenségnek egy hosszas rombolás és megsemmisítés ürügyéül, eltávoztam Bécsből, hamis útlevéllel s nagy kerülés után megérkeztem Pozsonyba, hogy Magyarországnak szenteljem szolgálataimat.

De mily nagy volt meglepetésem, midőn itt Vysocki urat, hajdan tűzér alhadnagyot, egy lengyel követ szerepét játszva találtam, ki az úgynevezett democrat-társulatnak, melynek céljait már előbb előadám, — legmunkásabb ágense volt. Krakkóban hagytam őt el, hol az ifjúság szellemét igyekezett megrontani, és egyenetlenséget szórt a polgárok közé, mialatt néhány lengyel szökevények által, kiket proselitáivá tett, aláírásokat gyűjtött a lakosság közt, s az aláírásokat „hazafiúi adakozások” címmel szépíté. Itt Magyarországon ezredes és krakkói követ szerepet viselt.

A második személy, ki nekem feltűnt, Dzirkowsky úr volt. Ez is, mint a másik, cornmunista volt, de nyilvánosan megtagadván barátit, annál veszedelmesebb, mert ravasz volt. Ez galicziai követnek monda magát, bár Galicziából távoztamkor az egész ország, átallátván szándokát és céljait, a lembergi bizottmányból, hová befúrta magát — eltávolítását kívánta.

Ezen két férfiú egyesülése megerősíté bennem azon meggyőződést, hogy társaik, kik szinte galicziai követeknek mondák magukat, épen olyanok, azaz communisták az orosz és osztrák kabinetek zsoldjában.

Látásukra mindazon szerencsétlenségek emléke felmerült bennem, melyeket e secta szerencsétlen hazánkra halmozott. A kivándorlottak közt és a hazában volt egyenetlenség, az 1846. évi galicziai mészárlás, a krakkói köztársaság megsemmisítése azon időben, az 1848. évi poseni véres történetek, s reá a krakkói ágyúztatás, és végre Galiczia népei közti legújabb bonyodalmak, mind az ő műveik. Meggyőződve arról, hogy ezen emberek csak azért jöttek Magyarországba, hogy itt az ifjúságot demoralisálják, hogy a nép közt az egyenetlenség magvát elszórják, s így romlásba vezessék; midőn a szabadság és egyenlőség legerélyesebb férfiat gyanúsítani, sőt legyilkolni törekedtek, kötelelességemnek ismerém

a kormány elnökének megmondani, hogy ezen ügyvezett köve-
tek nem azok, kiknek magukat mondják.

Sőt állítám, hogy ha bizonyítványokat mutatnak elő, azok
vagy hamisak, vagy ámtások által kicsalt aláírásúak. Nagyon
általlátták, hogy megérkezésem által tekintélyük nagyon csök-
kent. Hozzám jöttem és miután szemrehányásokat tettek volna,
kinyilatkoztatták, miszerint ha őket elismerem és velők munkál-
kodom, megegyeznek velem, ellenkező esetben azonban ellenem
fognak fellépni. Miután mindent megmondottam nekik, mit róluk
gondoltam, kinyilatkoztattam: miként lelkiismeretem tiltja, hogy
őket elismerjem, vagy velük együtt munkálkodjam, hozzáadván
még, hogy jobban ismerem őket, mintsem azt ne tudhatnám, hogy
közönségesen használt fegyverük hazudság, rágalom és gyilkolás,
s jól tudom, hogy tagadó válaszom által mindezeket várhatom.
Így váltunk el.

És már a következő napon megtörtént, mit előre láttam.
Ezen nyomorultak és czinkosaiknak nem volt sietősb tennivalójuk,
mint a Pesten levő lengyel ifjakat ellenem felingerelni, s előttük
a legnevetségesebb módon engemet rágalmazni, arra használván
őket, hogy valamint úton útfélen, úgy a lapok szerkesztőségeinél,
mint a szabadság eláruióját feladjanak, pedig egész életemben
azért harcoltam; sőt annyira vitték a dolgot egy ifjú ember fana-
tizálása által, hogy ő, ki engem soha sem ismert, hozzám jövén,
azon pillanatban, midőn pártfogásomért esdett, egy zsebpisztolyt,
fejemnek szegezve, rám sütött, mi által majd életemet vesztém.
Rögtön elfogatván, azt monda, hogy ő hű demoerat, s egy aristo-
eratát akart megölni.

Én aristocrata! ki fel sem gyógyultam azon sebből, melyet:
nép jogainak védelmében egy bécsi barikádon kaptam. Bizony, ha
megölettem volna, ti gyáva gyilkosok, kik egy szeles ifjat annyira
vihettetek, kinek azonban én megbocsájtok, vérem díjját Win-
dischgrätz kezeiből kaptátok volna meg, ha ez már talán előre
meg nem történt, mert a bécsi capitulatio első pontja kiadatá-
som volt.

És mi lenne a democratia szép és szent ügyéből, mely e pil-

lanatban despotismus és aristocratia ellen ví, ha néhány gonosztevőnek sikerülne azt épen az ellenkező, talán borzasztóbb bajba, az anarchia és communismus örvényeibe rántani. Mi lenne belőle, ha minden gyilkos nevének szent oltalma alábújna, hogy az igazságos büntetést elkerülje?

Mi lenne Magyarország szabadságából, ha az ország ellenségeinek zsoldjában álló néhány nyomorult ember büntetlenül dolgozhatnék az ifjúság szellemének megrontásán, hogy a gonosztevőnek könnyű legyen a legjobb polgárokat, talán a dicső elnököt Kossuthot is, hűségtelenséggel vádolva, egy esztelen gyilkos kéz megrohanásának kitenni.

Figyelmeteket, ti magyar status férfiak, e kérdéshez kívánom vezetni, legyetek szigorúak, sújtsátok a valódi bűnösöket, távolítsátok el országtokból főképp azokat, kik ifjúságtok nemes szellemét megmételtyezhetik; de ne hárítsátok néhány gonosztevők tetteit a lengyelekre, kik e pillanatban Magyarországon vannak, vagy azokra, kik még eljöhethetnek, mert a tömeg szive jó és nagyérzetű. Sőt azok is, kik el hagyták magukat. tántorítani, be fogják hibáikat látni, és mindnyájan vitézül fognak ügyetekért harcolni, míg saját honunk nem fogja őket segítségül hívni.

A szelindeki és a vízaknai csatából.

Potemkin Ödön jegyzetei.

Bem 1849. évi január 21-én körülbelül hetedfél ezernyi sereggel 830 ágyúval, a sokkal nagyobb erővel bíró Puchner császári vezért a besáncolt Szebenben megtámadta, azonban tetemes veszteséggel Szelindekre hátrálni kényszerült.

A szerencsétlen nap folytán Bem serege annyira szélyelszóródott, hogy abból 2500 embernél alig maradt több együtt, néhány ágyúval; míg ellenben a győzelmes császáriak, kik a szebeni sáncok mögött minél kevesebb veszteséget szenvedtek, a szebeni szász nemzetőrséget a város védelmére hagyván, csaknem összes erővel s 30 sárgyúval a futó magyar had üldözésére indultak, azt teljesen megsemmisíteni remélvén.

Bem, maga is szenvedélyes tüzer, egy ágyúütegével a hátráló kisded sereget hősíleg fedezte, s a túlnyomó ellenerőt koronkint feltartóztatta. A császáriak azonban folyton üldözték a magyarokat. Már az éj is beállott, s a vérengző csatának mégsem lett vége. A maroknyi honvédhad végképen kimerült, minthogy reggeltől éjjelig folyton harczott, ki volt éhezve, s a zordon tél metsző hidegétől felette sokat szenvedett.

Azonban Bem sohasem csüggedt, rettentetlen lélekjelenléte s hidegvérüése mindannyiszor megmenté őt és seregét a végromlástól; kifáradt seregének egy mélyedésben „álljt” vezényelt s a legnagyobb csendet parancsolta.

Ezalatt a császári sereg víg dobpergés mellett folyvást előre aladt, azon meggyőződésben, hogy a magyarok azóta Szelindeken is túl vannak már.

Bem igen közlről bevárta üldözőit, aztán egyszerre tüzet vezényelt, a honvédek fegyverei, valamint a még megmaradt ágyúk egyszerre elsültek s Puchner soraiban nagy rombolást idéz-

tek elő, mely valószínűleg sokkal érzékenyebb volt az egész nap folytában szenvedett veszteségnél.

Ez ügyes hadicsel nagy zavarba hozta a császáriakat, kik is azt vélvén, hogy a magyarok részére segély érkezett, rögtön visszavonultak, s Bemet tovább üldözni nem merészelték.

A kimerült magyar had Szelindekre érkezett, és ott a kiállott nagy fátadalmakat néhány napon át kipihente.

Ezen szünetelés alatt Bem oda irányá főgondját, hogy a szétszórt zászlóaljokat és csapatokat egybegyűjthesse. Czecz őrnagy (kérőbb tábornok), kit jan. 21-én tőle elváltak, valamint a szatmári önkéntesek 2-ik százada Ballá százados (ki a vizaknai csatában elesett), Kulin Imre főhadnagy (most a szathmármegyei honvédegylet alelnöke) és Kulin Ignác hadnagy (ki a magyar, hadsereg feloszlása után pár hétre, szathmármegyei jószágán elhalt) kitűnő tisztek vezérlete alatt, s még más csapatok is érkezvén, serege 3800 emberre és 25 ágyúra szaporodott. Medgyesről és Marosvásárhelyről löszert hozatott, s eként néhány nap alatt ismét harcckészen várta a megtámadtatást.

Ezalatt Bem a székelyeket egy pár ágyúval a székelyföldre azon szándékkal küldé, hogy azok testvéreiket fegyverre szólítván, Szebent Brassó felől támadják meg.

E néhány napi pihenés alatt a sokat szenvedett magyar sereg teljesen felüdült s jobb helyre alig vezérelhetette volna a sors mert minden oldalról bekerítve levén, az élmezőny felette sovány volt. E bajon azonban csakhamar segítve lőn; ugyanis Szelindek egykori vára, mely a falu felett hegyen áll, azon időben a község lakosságának éléstáru szolgált, miután gabnáját, füstölt húsát, szalonna- és kukoricza készletét elkülönzött kamrákban ott tartotta. Mindez a honvédek előtt nem maradhatott titokban, a magas meredek hegyet a fagyos téli időben vakmerőn megmászta, füstölthússal jól megrakodtak, azután egy-egy oldalszalonnára ülve, a ropogós havon a hegyről lecsúszta. Igaz, hogy e szilaj kicsapongás a földnépét élelmétől fosztá meg, de Bem seregének szorongatott helyzetén felette nagyot könnyített, mert éhségtől óvta meg, s a Bukovina határától, hová Urbán seregét üldözte, egészen

dáig erős menetekben s folytonos csatározásokban eltikkadt, hideget, éhséget és szomjat szenvedett csapatok és zászlóaljok e pár nap alatt minden kiállott szenvedéseiket feledvén, a régi jó kedv ismét minden ifjú honvéd keblében feléledt, s a sereg minden perczen csatakészen állt.

E nyolcz napi pihenés alatt a magyar sereg a szó szoros értelmében kipihente magát, s szinte feledni látszék, hogy minden oldalról vész fenyté. Bem támadólag fellépni azért nem mert, mivel mindennap segélyt várt Magyarországról: Puchner pedig szintén azért késett a támadással, mert Gedeon tábornok dandárának érkezését várta, s azzal egyesülve, nagyobb erővel szándékozott a magyarok ellen fellépni. Puchner reménye hamarabb teljesült. Bármennyire szélyel volt is összes hadereje szórva, annak egyesítése gyorsabban volt eszközölhető, mert az mindössze is Erdély területén működött, míg a Bem által várt seregnek előbb még a Királyhágón kellett áthatolni.

Január 30-án (szerdai napon történt) az előőrsök az ellen közeledtét jelenték; a riadó egy perez alatt harczra szólítá a magyarokat, kik e néhány napi jóllét alatt teljesen felüdülvén, égtek a harcz vágyától.

Azonban a veszély nagy volt. Puchner altábornagy Gedeon dandárával megerősödvén, a magyarokat egyszerre három oldalról támadta meg, s teljesen bekerítette; hada zömével a közép-pontnak tartott Nagy-Csűrön által, egy erős dandár Kakasfalva és Rusz felől a jobb szárnyat támadta meg s a magyarok háta mögé vette magát, Vízakna és Ladamos felől pedig a balszárnny nyomatott meg.

Bem saját vezérlete alatt 3 zászlóaljjal, 5 század lovassal és 19 ágyúval a császáriakkal szembe szállt, a sereg többi részét pedig Czecc dános parancsnoksága alatt a Rusz felől közelgő dandár ellen küldé, mely a magyarokat hátulról fenyegette.

A főtámadás Vízakna felől történt, hol az ágyúzás 1 órakor kezdődött; Czecc ágyúi pedig egy órával később szólaltak meg. A harcz igen heves és egyenetlen volt s egész sötét éjjig tartott: minden zászlóalj és csapat lelkesedéssel harczolt s a magyar tüzé-

rek remekeltek. Végre a honvédek szuronya győzött, a császáriak minden ponton hátrálni kezdtek s zavart visszavonulásra kényszerültek.

E fényes győzelem után Bem vérszemet kapva, más nap, január 31-én a csatát folytatni elhatározá, támadólag lépett fel, s a császáriak jobb szárnyát Vízaknán keresztül Szeben felé hátrálásra kényszerítette.

A csata után Bem szemlét tartott kisded serege fölött s megelégedését nyilvánítá. Oldala mellett volt a koszorús költő Petőfi, már akkor őrnagy, kinek látása nagy lelkesedést idézett elő a táborban, annál is inkább, minthogy e hadtestben több magyarországi, különösen szathmári és sárospataki tanult ifjú volt, kik közül nem egy könyv nélkül tudta Petőfi költeményeit.

Nagy kedve lett volna Bemnek diadalmasan előre nyomulni, azonban ennek kivihetlenségét igen könnyű volt átlátnia, ha kisded seregén végig pillantott. Elhatározá tehát, hogy a Magyarországról érkező segílyt be fogja várni. Nehogy azonban a várandó hadak tőle elvágassanak: a rettentetlen b. Kemény Farkas ezredest, a vitézségéről ismert s veressapkát kivívott 11-ik honvéd zászlóaljjal, a székely huszárok egy osztályával s egy pár székely századdal a piski hídhöz vezényelte, jól tudván, hogy e fontos pontnak megtartásától függ Erdély birtoka és uralma, valamint arról is meg lévén győződve, hogy b. Kemény Farkas készebb utolsó emberig harcolni, mintsem vezére parancsát megszegje s meghátráljon.

Ezek után, úgy látszott, hogy Bem tervét a két napi győzelem megváltoztatta, mert a nélkül, hogy az érkező segílyt bevárta volna, seregének rendeletet adott Vízaknára indulni.

A megmaradt had a 4-ik honvéd zászlóalj egy pár, a szathmári önkéntesek két századából, bihari nemzetőrségből, ujonczKossuth-, s a rettentetlen Vilmos-huszárokból állott Zsurmay vezénylete alatt, ki már a szelindeki csatában is kitüntette magát, végre Kresz sivalizsérékből Perczi (Pretz) vezérlete alatt, és a bécsi légióból.

Vízaknára érkező Bem, rögtön sánczot hányatott. Minden munkaképes egyén megragadta az ásót, s a sáncz a zord téli idő

daczára, igen gyorsan elkészült. Hatalmas védül szolgálhatott volna óvatos kiszámítással ezen hirtelen erőddé átalakított pont. De e fárasztó munka alig lőn befejezve, midőn a császári sereg félelmes erejével már is közelgett.

Kétséget nem szenved, hogy Bem itt támadólag fellépni nem akart, tanúsítja ezt leginkább táborának elsánczolása; szándéka volt tehát e ponton az ellen túlnyomó erejének mindaddig ellentállni, míg a várva várt segély meg nem érkezik. Serege már akkor kétezer emberre s 24 ágyúra olvadt le, inert mint fentebb érintők, az út egyengetése illetőleg biztosítása végett, seregének némely részét a székely földre, másikat pedig a piski híd védelmére küldötte.

A szilaj vérii honvédek jó kedvben kifogyhatlanok valamik, s Bem vezérlete alatt győzhetlennek hitték fegyvereiket, minél fogva a közeledő túlnyomó ellen ereje el nem rémité őket. Ezen elbizakodottság nem is volt alaptalan Bemnek eddigi fényes győzelmei után, ki kisebb számú seregélén nem egyszer szállt szembe sokkal erősebb ellenfelével és győzött.

Február 4-én az isteni tisztelet után, midőn a szolgáltkton kívüli csapatok épen reggeliztek: egyszerre csak riadót vertek, „fegyverre” kiáltás, 8 a lakosság kétségbeesett jajveszéklése: „itt az ellenség!” hallatszott.

A maroknyi sereg fegyverbe állott s csatára készült.

A sánczok tetejéről tisztán ki lehetett venni a császáriaknak a magyarokénál hatszorta nagyobb erejét. Puchner altábornagy legalább is 12000 emberrel s 30 ágyúval közelgett.

Bem ismert rettentetlen hidegvérűségével végig lovagolt kisdéd serege előtt, azt az ellenség óriás erejével szemközt felállítá, s nehogy hadának gyengesége szembetűnővé váljék, vagyis, hogy a császáriakat tévútra vezesse a elámítsa, a csapatokat csatrlánczba helyezé el. S ekként vívatott a vízaknai egyenetlen ceata reggeli 8 órától délutáni 2 óráig, hősi elszántsággal, egy túlnyomó erő ellenében.

A lovasság csekély száma miatt némely pontokén gyalog-ságot kellett ágyúfedezetre alkalmazni. Egy ütegnél a szathmári

önkéntesek 2 ik százada, Balla százados parancsnoksága alatt teljesíté e szolgálatot; ez azonban oly szerencsétlen helyre volt felállítva, hová az ellen golyói, szándékosan-e vagy tévedésből, a legsűrűbben hullottak, s annak csaknem minden lövése a magyaroknak áldozatba került. A már ekkor harczedzett ifjú honvédek nem hátráltak ugyan s kitűzött helyöken szilárdul megmaradtak, azonban több bajtársaik elestét látván, némelyik a golyó elől, melyet előre látrti lehetett, miként súrolja a földet s jön egyenesen a csapatnak, lebukdosott, ezáltal életét biztosítani remélvén. Ezt a század parancsnoka, Balla százados, midőn észrevette volna, a lebukdosó honvédekre ráivalgott: „mit bukdosol? az én életem is megér egy régi kétgarasost, s még sem bukdosom.”

A századosnak megszégyenítő intése után egy szárnyon álló, derék szálás férfi válaszolt: „legyen hát, nem bukdosom, ha ezer halál jönne is.” Be alig monda ki az ifjú bajnok e szavakat, egy ágyúgolyó elsodorta s kioltá életét.

S ha a század e veszélyes helyen tovább is megáll, még sokkal nagyobb áldozatba került volna az, de a végzet nemtőt küldött számára. Egy ifjú törzstiszt hirtelen ott terem, s a század parancsnokát figyelmezteti: miért nem viszi csapatját előbbre, hol az ellen golyói majd fejük felett süvöltnek el. A század több mivelte ifja az ifjú Órnagyban hazánk nagy költőjére, Petőfire ismert. Ballá százados Petőfi intését megfogadván, századát előbbre vitte, s azontúl a golyók fejök felett zúgtak el.

A harcz tüzesen s makacsul folyt. A császáriak ugyan meggyőződtek a magyarok csekély erejéről, azonban azt is belátták, hogy erős sáncaik között minél kevesbet árthatnak nekik. Annál fogva, nagyon valószínűleg inkább hadicselből, mint komoly szándékból, hátrálni kezdtek, de csak a középponton, a jobb és bal szárny rendületlen maradt, mi még valószínűbbé tette, hogy a hadművelet csakugyan hadicsel volt.

Ezt látván a heves véralkatú, harczszorajas ifjú honvédek, többé mi sem tartóztathatá vissza őket, a futóknak utána iramodtak. Azonban, a midőn már sáncaikon kívül voltak, csakhamar belátták, hogy törbe csalattak; mert a császáriak azonnal meggyőződ-

tek, hogy a magyarok ereje felette csekély és támogató segély egy oldalról sem érkezik számukra. Megfordultak tehát, egy magaslaton erő's állást vettek és számos ágyúikból a harc hevétől elragadt honvédeket pokoli tüzrel áraszták el, sőt hogy soraikban annál nagyobb zavart idézzenek elő, s rémületet árasztanak: gyakorlott s nagyszámú lovasságukkal a magyarok középpontjára, s az ott levő ágyúfedezetre, mely csupa gyalogságból állott, elhátározó rohamot intéztek.

Azonban a vész eme válságos perezeiben lehetett leginkább meggyőződnie arról, mily harcra termett nép a magyar; mert midőn a megsemmisítéssel fenyegető lovasságot feléje rohamban közeledni látá, a vezényszóra: „tömeget alakíts!” e csupa újonczból álló ifjú sereg, mintha már száz csatát vívott volna, pár perez alatt tömeggé alakult, s töltött fegyverrel, szuronyt szegezve várta veszélyes ellenét.

Hogy a jól begyakorlott császári lovasság a maroknyi honvéd csapatot, annak daczára, hogy ez tömeget alakított, meg nem rohanta: a szó szoros értelmében Vászili Ferencz (csanádme gyei makói születésű) tüzérhadnagy kizárólagos érdeméül róható fel, ki a fenyegető veszélyt még elég jókor átlátva, a parancsnoksága alatti ütegből sükeresen lövetett, sőt maga is lováról leugorván, hol egyik, hol másik ágyút irányzá, s rögtönzött s jól, irányzott lövéseivel az ellen lovasság soraiban nagy pusztítást okozott s oly zavart idézett elő, hogy az visszafordulni kényszerült s rendetlen futásnak eredt.

A maroknyi honvéd sereg, mely oly hirtelen tömeggé alakult, miután az ellen számos ágyúja a magaslatról egyre tüzelt reá, a vezényszóra „oszolj szét!” ismét egy perez alatt megnyitá és elteríté sorait.

A császáriak ágyúinak szakadatlan tüzelése s tartalék-sereg teljes hiánya miatt, az óriási túlnyomó erőnek ellent nem állhatván, valamint túlszárnyaltatással is fenyegettetvén, leginkább pedig azon csapás miatt, hogy a sereg gyöngye, a rettentetlen Vilmos-huszárok, úgy szintén a szathmári zászlóalj egy százada, s még azonfelül egy század a seregtől elváगतott, Bem kised,

fáradt, habár el nem csüggedt seregével meghátrálni határozta el maiját.

Kedvező vízaknai állásával tehát fel kellett hagynia, s azt többé vissza sem foglalhatta.

A csata a magyarok részéről teljesen elveszett. A veszteséget az ifjú heves honvédek, de talán a nem kevésbé harcvágyó vezér tüzességének is róhatni fel, ki ha besánczolt állásából ki nem mozdul, valószínűleg ott várhatta volna be a hozzá érkező bánási sereget. Legérzékenyebb veszteség azonban az ellenség által elfogott 16 ágyú volt, melyet már mások is megírtak, azonban az ágyúütegek elfogatásának okait vagy elfeledték, vagy pedig ismeretlen lévén előttük, előadni képesek nem voltak.

A ki Vizakna fekvését ismeri, tudni fogja, hogy a város két magaslat között völgyben fekszik, s a magyarok hátrálására Vízaknának csupán egyetlen utczája maradt nyitva, mely a város hosszán végig vonul; valamint az is tudva van, hogy Vizakna lakossága nagyobb részt szász és oláh népből áll. Igen természetes tehát, hogy a kisebb számú vízaknai lakosság, e csatavesztés után fohászra és sírásra fakadt, míg ellenben a magyarokat akkor annyira gyűlölő szászok és oláhok kárörömüket elrejteni nem bírván, a hátráló magyar sereg romlására törekedtek, különösen pedig az oláhság mérte a magyarokra a legérzékenyebb csapást, nem ugyan szemközt kivont fegyverrel, hanem alattomos álnok, de jól kiszámított fogásokkal. Ugyanis a magyarok zavart visszavonulását ravaszul felhasználván, az utca kellő közepét több ponton, leginkább szekereikkel s mindennemű ingóságaiikkal annyira eltorlaszolták, hogy a menekülést a szó teljes értelmében hátráltatták, s természetes, hogy az ágyúknak ez akadályokon áthatolni teljes lehetlen volt. Különösen megjegyzendő pedig, hogy Bem ágyúinak két harmadrészét hátráló serege folytonos védelmére rendelve, azokat ő maga vezényelte, az oláhok által hirtelen alkotott torlaszokon átvinni törekedett, de sikertelen. 16 ágyúját tehát a császáriaknak prédául kellett hagynia Vizakna utcáján, s ő maga is ütegeinek megmentéérti fáradozásában egészen megfeledezett magáról és hátramaradt, s kevésben múlt, hogy foglyul nem esett.

E csatában többi között a fennebb említett; szathmári önkénytes zászlóalj 2-ik századának hős parancsnoka Balla is elesett, hátrálás közben egy golyó fűrván át keblét. Midőn később a magyarok ismét Vizaknára visszatértek volna, az oda való nép azt állítja, hogy Balla kapitány számos kardvágás alatt hullott el s rettenetesen össze volt aprítva. Ezt azonban a honvédek közzül senki sem látta.

Ugyanekkor esett el egy igen jeles, tudományosan kiképzett ifjú is, szathmármegyei gebei származású Várady Zsigmond, ki Petőfit, mint költőt, annyira bálványozta, hogy nem egyszer nyilvánítja: ha ő csak egyszer ez életben Petőfit megláthatná, azután örömmel halna meg. Vágya teljesült, Petőfit csakugyan meglátta 1849. január 22-én Szelindeken, s ugyanazon hó 30-án Vizaknánál egy ágyúgolyó karját elsodorván, többé soha senki sem látta őt, hihetőleg elvérzett, vagy hozzájárulván a kemény fagyos idő, a csataterén örök életre szenderült.

A hátráló magyar sereg még február 4 — 5. közti éjjelen (fáradtul), kimerülve Szerdahelyre érkezett.

Másnap Bem szemlét tartott maroknyi népe fölött, melynek létszáma 1500 főre és 8 ágyúra olvadt le. A honvédek előtte való nap összes töltnyeiket kilődözték; tehát csak a végső szükségstől kényszerítve hátráltak. Miből kitűnik, hogy nem is annyira a túlnyomó erő, mint a magokat többé védni nem tudó honvédek kényszerű helyzete törte meg őket. A még megmaradt 8 ágyúnak összesen 8-8 töltnye volt. Valóban siralmas állapot, de a lánglelkű honvéd azért el nem csüggedt, mert Bem apó a sereg élén állott, s e vezér iránti bizalma tántoríthatlan volt a magyarnak. Ily bizalommal s lelkesedéssel, annak daczára, hogy Bem bármi inkább volt, mint szónok, — egyetlen vezére iránt sem viseltetett a honvéd. Leginkább fáj a vezérnek s a még fenálló kisded seregnek, hogy a hos Vilmos-huszárok, dicső ezredesük Zsunnyal együtt végkép elvágattak tőlük, s útjokat Medgyes felé venni kényszerültek, hol azonban új babérok vártak reájok.

Hazafi dal.

1848 elejéről

Ős Buda gyermeke lel! szaporán!
Látod: a vér zászlója lobog.
Fel, fel! a bajt megelőzni, korán,
Keble kinek közjóra dobog.
Itt falaink közt a korona,
Nemzetiségünk szent vagyona.
Éljen a hon! éljen a király!
Bár mi fel ól fenyegetse viszály:
 Bátran síkra kiszállj!

Egy legyen a cél és akarat.
Pártszakadás romlásra vezet,
Egyesülés diadalmat arat, —
Nyújtson azért kiki erre kezét!
Vállat a vállhoz! s a nap alatt
Nincs, ki ledöntse e sziklafalat.
Éljen a hon! éljen a király!
Bármi felől fenyegetse viszály:
 Bátran síkra kiszállj!

Rendszeretet polgári erény.
Béke legyen még jelszavatok;
Ám ha zavarja garázda merény:
Megzabolázza erős karotok.
Rajra tehát! fegyverre, magyar!
Porba tipord, ki tiporni akar.
Éljen a hon! éljen a király!
Bármi felől fenyegetse viszály:
 Bátran síkra kiszállj!

Honvédtörténetek.

Írta: Ábrai Károly.

1. A debreczeni vörösszalagosok Lippánál.

Az első nyert vagy veszített csata igen nagy befolyással van a honvéd jövőjére.

Az angyalkúti diadalmas csata, hol (hivatalos tudósítások szerint) legalább háromszoros erővel kellene küzdenünk, nem csak bátrakká, de elbizakodottakká tett bennünket.

Láttuk, hogy azok az éveken keresztül gyakorlott vitézek sem győzhetlenek, hogy őket is épen úgy éri a golyó, épen úgy aprítja a kard, mind akármelyik újonczot.

Föladatunk következtében, hogy az aradi várat teljesen elzárjuk mindennemű közlekedéstől a vidékkel, mi debreczeni veresszalagosok, összesen 2 század, mintegy 300 egyén, Lippa nevű helységben, O-Aradtól négy mértföldnyi távolban foglaltunk állomást.

Lippa mellett a Maros folyván, mely egyszersmind az aradi várat is félkör alakban körülveszi, a várbeliek ez utón nem egyszer nyertek élelmi szereket, midőn már abból meglehetősen kifogytak.

Hogy lippai állomásunk nem igen volt Ínyére a várparancsnok urnák s érdemes szövetségeseinek, megtetszik onnan, mivel pár heti időzésünk után minden erejüket, munkásságukat megfeszítették, hogy bennünket onnan elvonulásra kényszerítsenek.

De mikor nekünk annyira megtetszett az a kis város, melyet mi tettünk népessé, élénkké, melynek mi voltunk díszei, ünnepelt vendégei, melynek polgárait hazaszeretetükért, szép hölgyeit szerelemre lángoló szívekért csakhamar a legnagyobb mérvben megszerettük!

El nem cseréltük volna e kedves kis helyet akármely nagy városért. Mindent föltaláltunk benne mit csak óhajtottunk; szíves fogadtatást, tiszta honszerelmet s édes boldogságot.

Mindjárt megérkezésünk utáni nap egy kis kalandunk volt itten.

Más fegyveres erő nem volt Lippán, egyedül mi, s épen kapitányunk laka előtt sorakozva állunk a napi parancsot meghallgatni, midőn hirtelen kiabálást hallunk „halts auf, halts auf! itt az ellenség!” s nem sokára egyik toronyból a vészharang kongását.

A zaj oka csakhamar meg lőn fejtve, midőn 2 uhlán vitézt látunk az utczán felénk nyargalni.

Új Aradról küldettek ki a vitézek, hogy tudomást szerezzenek: váljon Lippán ninesenek-e rebellisek?

A vállalkozó szellemű bajnokok csakugyan eljöttek, s szerencsésen be is érkeztek a városba, a nélkül hogy avagy csak egy ellenséget is láttak volna: a lakosok lármáját hallva hatok mögött, valószínűleg azon ötletük támadt, hogy a főutczán végig lovagolva, a város túlsó oldalán menjenek ki, így legalább jó lelkiismerettel megethetik jelentésüket.

Hanem a mint a veresszalagosokat megpillantották, hirtelen megállanak; úgy látszott, hogy pár szót váltanak egymással a teendőkre nézve, aztán, mielőtt a vörös szalagosok a nem remélt vendégek láttára csudálkozásukból magokhoz térhetek volna, a legnagyobb gyorsasággal, azon az úton, melyen jöttek, visszanyargaltak.

Igaz, hogy az utczák már ekkor a lárma, zaj, vészharang-zugáé következtében meglehetősen telve voltak, hanem hát ő kigyelmők mégis sokkal tanácsosabbnak látták arra vonulni vissza, mint soraink előtt eldefilírozni.

Pedig hát bizonyára ezt is megethették volna, ha tudják, hogy nincs avagy csak egyetlen töltésünk is, melylyel őket üdvözölhessük.

Szerencsésen keresztül is vágták magokat a sokaságon, anélkül, hogy fegyverüket kellett volna használniok; még akkor maga a lakosság nem levén tisztában afelől, hogy mikép viselje

magát az eddig igen is kótes szerepet vitt caászári katonaság irányában.

Alig néhány nap múlva ez esemény után meghallottuk, hogy a temesvári vár parancsnoka Rukavina tábornok nagyszerű támadást szándékszik ellenünk intézni.

Szándékosan választani a „nagyszerű” szót. mert a vitéz parancsnok urnák terve nemcsak az volt, hogy bennünket szétkeressen, hanem hogy teljesen is megsemmisítsen, mindazon gonosz érzelmű lakosokkal egyetemben, kik e városban találtak.

S hogy a nemes báró magasztos feladatát dicséretet érdemlő sikerrel oldhassa meg, jónak látta szövetségeseit, a bátor és loyális románokat is segítségül fölszólítani.

Húsz faluból, melyek Lippa, Lúgos és Temesvár közelében feküdtek, kellett volna tehát a román népfölkelésnek, november hó 11-én Hosszúszó nevű helységben, mely Lippától mintegy 2 mértföldnyi távolban fekszik, összegyűlni, hogy onnan aztán rendes sorkatonaság segítségével, egy időben a Lúgos felől érkező hadtesttel megtámadják a lázadókat s kiirtsák, teljesen megsemmisítsék őket.

Másnap november 12-én három oldalról támadtak meg bennünket elleneink, Lúgos, Temesvár és Hosszúszó felől.

Hanem mi is fogadtuk őket mind három helyen becsülettel: azt hiszem, hogy ez ellen nem lehetett panaszuk.

Lúgos és Temesvár felől sorkatonaság a Rukavina és Leiningen ezredből, Hosszúszó felől több ezerre menő oláh intézett támadást ellenünk, — ez utóbbiak véghetlen messzeségből, több mint félmérföldnyi távolból elkezdték a puskázást.

Látszott, hogy azon raktárakban, honnan ők nyerték töltényeiket, sokkal bővebben volt ez mint a mienkben, levén mi 12—24 töltéssel kielégítve, melyhez azon utasítást nyertük, hogy haszontalanul vagy messziről ne puffogassunk, hanem várjuk be az ellenséget illő közelségre, s csak akkor lőjünk, midőn már bizonyosak vagyunk felőle, hogy golyónk csakugyan talál.

Egy szakasz debreczeni veresszalagos, s félszázad debreczeni nemzetőr egy meglehetősen halmon állott, mely Lippától mintegy

félóra járásra kelet felé feküdt, s a merre kellett jönni a Hoszszúszó felől támadó ellenségnek.

Parancsnokunk itt a pár nap előtt debreczeni nemzetőrökkei ide érkezett Ábrahám nemzetőri őrnagy volt.

Az oláhok irtózatossal ordítással közeledtek, hegy völgy viszhangzott a „hajde rumun, hajde!” kiáltásoktól.

Hallgatva vártuk őket, hadd jöjjenek közelebb; a távolság még lehetett közöttünk jó 6—700 lépésnyi.

Ellenségeink a mi csöndes hallgatagságunkat félelemnek magyarázván, vérszemet kaptak s meggondolatlanul nyomultak előre.

Elfeledtem említeni, hogy e helyen 6 azaz hat huszár is volt velünk, kik mint betegek a radnai kórházban feküdtek, most azonban a közelgő csata hírére egyszerre meggyógyulva, közöttünk termettek, nehezen várva az alkalmat, hogy ők is valami szolgálatot tehessenek hazájoknak.

Ez alkalom nem sokára bekövetkezett, midőn az oláhok főnemlített napon, délután 3-4 óra között, nagy tömegben kezdenek előre nyomulni, hogy hadállásunkat elfoglalják.

— Ne lőjj! kiálta Ábrahám, a közeledő ellenségre célzó veresszalagosokra, ne vesztegessétek ezekre a töltést, mihelyt pár száz lépéssel közelebb jöttek, a dobos rohamjelt fog adni, akkor szuronyt szegezze! előre!

A domb tetőn vett előnyös állásunkból nyugodtan néztünk a völgybe, melyet egészen ellepett a románok roppant sokasága.

Nagy zajjal, éktelen lármával, mint szoktak, közeledtek, valószínűleg ez által akarva bennünket elijeszteni.

Hanem mi neveltük a frátyékat!

— No mindjárt következik a mulatság! már a lejtőn jönnek!

Midőn mintegy 100 — 150 lépésnyire lehettek tőlünk, az őrnagy ur jelt ad a dobosnak, hogy rohamot verjen.

Mint verebek a kánya sivító szavára, úgy megrezzentek az atyafiak e hangok hallatára! Ők csak addig lármáztak, kiabáltak, míg a veszélyes hangokat nem hallották.

Másik pillanatban készen voltunk; a debreczeni nemzetőrök,

méltó bajtársaink elhánták felöltönyeiket és „szuronyt szegez, — éljen a haza!” fölkiáltással rohanták meg a románokat.

Azok pedig, daczára nagy számuknak, daczára hogy töltényekkel dúsan el voltak látva, nem vették tréfára a dolgot, hanem megfordulva, ugyancsak igyekeztek ám visszafelé, oly gyorsan, hogy a debreczeni jól táplált nemzetőrök nem győzték őket lábbal.

Hanem győzték golyóval, mert midőn látták, hogy azok is nem várva őket nyakrafőre visszarohannak, erős sortüzet küldtek utánok.

— És most rajta huszár! hadd lássuk: mit tudsz?

Nem is kellett ezeknek sok biztatás, megmutatták hogy mit érnek! rövid óranegyed alatt az egész hegyoldal, s a völgy közel része tele volt hullával. Ha jól emlékszem: Ferdinánd huszárok voltak, négy közülök régi veterán bajnok, kettő fiatal hadapród.

— Ezeknek ugyan mostanában aligha lesz többé kedvök hozzánk jönni látogatóba, — szólott az egyik huszár, midőn visszatértek, — tiszteségesen elláttuk őket! nem lehet ellenünk panaszuk!

A helység túlsó oldalán, Temesvár és Lúgos felől ez idő alatt szakadatlanul dörgöltek az ágyúk.

Az ellenség azon magaslatokat, melyek Lippát délfelől környezik, elfoglalva, s csatárlánczát ezen szétterjesztve nyomult előre.

Egy század vörösszalagos s egy század debreczeni nemzetőr küldetett ki, hogy ezen fontos positiót az ellenségtől vis» szafoglalja.

A hegyormon csakhamar a leghevesebb puskatűz fejlett ki. a vörösszalagosok s a debreczeni nemzetőrök halált megvető bátorsággal haladtak, esőképen hulló golyózápor között a hegytetőre fölfelé, s csakhamar elfoglalták azt meglepett ellenüktől.

Lovagias elleneink minket vörösszalagosokat rendesen kölyköknek hívták, kiket, mint ígérték: ők fognak igen rövid idő alatt megtanítani.

Elfeledkeztek, hogy a példabeszéd szerint van eset, midőn

tanítvány túlhaladja mesterét, miképen mi ezt, ott helyben épen ez alkalommal bebizonyítottuk nekik.

A hegyormon folyt puskatüzelésnek az alkony vetett véget, midőn csatárlánczunknak töltése teljesen kifogyván, kénytelen lön a vitatott tért az ellennek engedni és visszavonulni.

E visszavonulást valószerűleg félelemnek magyarázta az ellen, mert nyomban követé a mieinket

Előbb a város alatt elterülő nem nagy síkság lön a csata színhelye, majd a bekerítettéstől tartva, egészen visszavonultunk a város alatti szőlős kertekbe, az ezt környező árkokban, s az utat eltorlaszoló barrikádok mögött foglalván állomást.

Ez alatt teljesen bealkonyodott. Holdfogyatkozás levén, sötét éj volt, melyet egyedül a puskák föl föl lobbanó fénye világított meg egy másodpercze.

E helyen tisztán a leghevesebb gyilkos puska tűz fejlett ki, s tartott jó darab ideig, több mint másfél óráig.

Az ellenség félkörben minden oldalról előnyomult, az oláhokra támaszkodó bal szárnya betört a mieink által védett szőlős kertekbe, s felgyújtott pár szalmás kunyhót, hogy annak világánál láthasson.

A mieink bokrok, hantok megöl folytaták tüzelésüket, drágán adva fel minden legkisebb talpalatnyi tért.

Lehetetlen meg nem emlékezni a lippai lelkes és bátor nemzetőrökről, kik este 6 óra tájban dobszóval segítségünkre jövé, tevékeny részt vettek a csatában.

Vitézeink eget rázó éljennel üdvözlék őket, mit hallva az ellenség, s észrevéve a megerősödő puskatüzélést, azt hitte hogy talán Aradról, Máriássytól nyerünk segélyt; 8 az ellenséges parancsnok hadi bulletinjében jelenté, hogy mivel a rebelliseknek este Aradról tetemes segítségük érkezett, esteli 9 óra tájban kénytelen lön fáradt seregét a heves tűzből visszavonni s biztos posztót foglalni el.

Parancsnokunk hasonlóképp meg levén elégedve az eredménnyel, mivel az ő feladata egyedül Lippa megtartása volt, megszüntette a tüzelést, pihenni engedvén fáradt seregét.

Éjfél tájban Máriássy őrnagy érkezett segítségünkre 2 század honvéddel, ugyanannyi békési önkéntessel, pár ágyúval, s mi legszükségesebb volt: töltényekkel.

Ily tetemes segélyvel, azt hittük, hogy lehetetlen nem győznünk!

Előre látó, ügyes hadi terelő Zurics Ferencz kapitányunk, két nagyobb rangú, és pedig törzstiszt levén jelen, a parancsnokságot Ábrahám őrnagynak adta át.

November 13-ika hideg, ködös reggellet köszöntött be.

A három tiszt: Almássy, Ábrahám és Zürich a szőlős kertben egy széna boglya mellett állva tanácskoztak.

Máriássy heves tüsszel, szenvedélyvel beszélt, míg Zürich higgadtan, hidegen védte felhozott érveit.

— Túlnyomó erővel levén elleneink, monda, sokkal előnyös béli helyzetben tartanunk magunkat, mely esetben, látva ha valamely pont nagyobb erővel fenyegettetik, ez irányban nagyobb védelmet lehet kifejteni, míg ha a támadók mi vagyunk, fősergünk az ellen maszkok által fõntartva, maga egész erejével mfis, kevésbé védett oldalon fog megrohanni.

Bármennyire helyeseknek látszottak is Zürich érvei, a két őrnagy ellennézetei ezt teljesen háttérbe szoríták.

— A vörösszalagosok kezdjék meg a csatát, szólta Máriássy. egy század induljon tüstént a hegy elfoglalására.

— A vörösszalagosok tegnap déltõl fogva esteli 9 óráig folytonos puskatúzból levén, nagyon ki vannak fáradva; nézetem szerint a csatát a békésiek kezdhethék, mi alatt a vörösszalagosok tartalékban lennének.

— No jó, ha félnek a debreczeniek, a békésieknek bizonyára helyén lesz szíve, szólta némi gúnnyal Máriássy.

E szavakat valaki megsúgta a vörösszalagosoknak, mi miatt ezek felháborodva, zúgni kezdtek.

Hogy nem félnek, megmutatták eddig is, s az őrnagy úr sértõ szavait vissza utasítják.

S bosszankodva, nagyobb részük tüstént megindult az ellenség ellen.

A szürkülni kezdő hajnalt puskalövések üdvözlék.

A csata csakhamar az egész Temesvár Lúgos Hosszúsózi vonalon kifejlett.

Az oláhoknak elől kellett menni, a rendes katonák ezek háta megöl tüzeltek, s midőn c miatt a vitéz segédcapatok indignálódva vissza akartak vonulni, az uhlanusok karddal vagdalták, kergették őket helyeikre.

Az ellenség észrevevén, hogy seregünk fő része a Lúgos felőli utón van elfoglalva, Temesvár felől túlnyomó erővel támadást intézett ellenünk.

Mindazáltal itt sem könnyen boldogultak; egy kis meredek partu csatorna vágja a Temesvár felől jövő utat keresztül; rendeltetése, hogy a tavaszi hóolvadások alkalmával a völgyben összegyülekező vizeket a Marosba levezesse.

A vörösszalagosok fölszedve ennek hídját, az innenső part-ról gyilkos tüzeléssel fogadák az előnyomuló császáriakat, kik a leghevesebb tüzelés daczára helyreállítva a hidat, igyekeztek rajta áthatolni.

A mieink szuronyszegezve kétszer visszaverték őket, míg végre, az ellen ágyúinak heves kartácstüzelése a védelmezett hely feladására kényszeríté bajtársainkat.

Hanem a szélső udvarban, a házak között, a barrikádok mögött ismét megállottak, irtózatos golyózápporral üdvözölvén az előnyomulókat. A vörösszalagosok e helyet nem hagyták oda, míg egyetlen töltényük volt.

Lehetetlen legmelegebb elismeréssel nem emlékezni a békési önkénytesekről is, kik veresszalagos bajtársainknak mindenben méltó társaik valának.

A többnyire ujoncz honvédek is megtették, a mi tőlük telt. Hogy golyóik nagy részét a levegőbe szórták, gyakorlatlanságuknak tulajdonítható.

Délután 2 óráig tartott az ellentállás, mikor a mieink mindenfelől megkezdték a visszavonulást.

Bátran nevezhetem visszavonulásnak, mert bizonyára egyetlen talpalatnyi tért sem adtunk fel védelem nélkül; házak, kapuk.

megöl gyakran küldöttük búcsú üdvözleteinket, a lassú lépésben s óvatosan utánunk nyomuló ellenségnek.

Megtanulták már, hihetőleg szomorú tapasztalásból e vitézek, hogy ezeket a magyar katonákat, még mikor visszavonulnak sem tanácsos elővigyázat nélkül kergetni, azért jöttek oly óvatosan.

Délutáni 3 óra lehetett, midőn a Maros folyón át a szomszéd Radnára vonultunk, felbontván mögöttünk a hajóhidat.

A Maros parton megállottunk, még egy utósó Isten hozzádot mondani a vitézeknek.

Lippán néhány szélső ház égett a városra vetett gránátoktól, az utczában még mindig hangzott a puskaszó, holott a mieink már rég ide át voltak, gyalogság, lovasság és tüzérség,

Egyszer a lippai parton, egy szöglesház megöl csak kibukkan néhány uhlán, kik valószínűleg azon utasítást nyerték, hogy a hidat, ha lehet, gyors rohammal elfoglalva előlünk, elzárják visszavonulási utunkat.

— Czélozz! tüzelj! parancsolá Ábrahám őrnagy a tüzerekhez.

Jövő pillanatban eldőrdültek a kartácscsal töltött ágyúk, az ellenséges lovasság jónak látta a házak oltalomnyújtó falai alá menekülni.

Azután megkezdődött a visszavonulás Arad felé, melyet a diadalmas ellen néhány utánunk tett ágyúlövésén kívül mivel sem háborgatott.

Igy végződött a debreczeni veresszalagosok lippai csatája, melyben 4000 főnyi rendes sorkatonaság s 8000-nyí népfölkelés ellen két nap tartották magokat, s mely hogy győzelemmel nem végződött, leginkább a történekek teljes elfogyásának tulajdonítható.

A veresszalagosok vitéz parancsnoka, az utóbbi időkben ezredessé lett Zurics Ferencz már rég csöndes hantok alatt alussza álmát, melyet harcizaj többé nem fog félbeszakítani; a debreczeni szent annautczai temető kertben, barátai díszes márvány emléktáblával jelölik nyugvó hamvait.

— S a debreczeni vörösszalagosok?

Ezekből alakult, saját kértökre a honvéd 68-dik zászlóalj, mely a végnapokban osztozott a többi szomorú sorsában.

Azóta nagyon megfogytunk, veteres migramus coloni. Hányan, mily sokan vagyunk, kik azóta még csak baráti kezet sem szoríthattunk egymással!

Isten veletek drága vitéz bajtársak!

Emléktek gyakran fölmerül, s a dal melyet együtt zengedeztünk, gyakran megcsendül lelkemben:

„A magyarok Istenére esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!”

2. egy kis honvéd kravall.

A mit én most itten elmondani akarok, nem valami országos fontosságú ügy ugyan, hanem azért épen úgy beillik az idők keretébe, mint egy nagy tájkép vásznára egy fűszál vagy falevél.

A debreczeni veres-szalagosok saját kértökre honvédekké alakítottak, őrnagyukká Zurice Ferencz, előbb mozgó nemzetőri őrnagy nevezetett ki, s a zászlóalj, melybe beosztattak, 68-dik honvéd zászlóalj nevet nyert.

Itt voltak mind azon sok jeles ifjak, kik a debreczeni veres-szalagosok között fél év óta szolgáltak; többnyire mind altisztek ée tiszték: ügyvédek, mérnökök, városi tisztviselők, akadémiai tanulók, kiknek száma jóval fölül volt a százon.

A debreczeni veres-szalagosok csaknem hódolatszerű szeretettel ragaszkodtak egykori kapitányuk, most őrnagyukhoz. Sok egyedül ő érette maradt e zászlóaljnál mint altiszt, holott más zászlóaljakhoz tisztí állomásra hívák őket.

Alig hogy megalakult Debreczenben a 68-ik honvéd zászlóalj, midőn a honvédelmi bizottmány, megismervén a derék Zurics Ferenczet, s jeles tehetségeinek nagyobb munkakört óhajtván nyitni, Szatmár, Szabolcs, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék teljhatalmú katonai parancsnokává nevezte ki.

Könyvek között váltunk meg szeretett őrnagyunktól, kinek védszárnyai alatt kezdtük katonai pályánkat, kinek óvatos és

tapintatos intézkedései a hazának nem egy győzelmet, s a vereszalagosoknak nem egy koszorút 3zorzetek.

Néhány nap múlva őrnagyunk eltávozta után, teljesen kiegészítve levén zászlóaljunk, a túltömött népességű Debreczenből a szomszéd Balmaz-Ujvárosra vitettünk, hogy itt ujonczainkat, tehát legénységünk nagyobb részét gyakoroljuk be.

Unalmas emlékü, kedvetlen napokat töltöttünk e helységben, annyival kedvetlenebbeket, mivel Kollich Márton ideiglenes őrnagyunk teljességgel nem azon ember volt, ki velünk feledtetni tudta volna előbbi szeretett őrnagyunkat, vagy annak legalább szerintünk méltó helyettese lehetett volna.

Kik a különben igen derék s a magyar szabadságharca folyama alatt kitüntetett férfiút ismerték, vagy talán jelenleg is ismerik, ne ítéljenek el főnebbi állításomért, nem a bátor katonára, csak az emberre vonatkozólag tettem bővebben is megmagyarázandó nyilatkozatomat.

Kollich Márton azelőtt, hajói emlékszem, a Mariássy nevet viselő gyalog ezrednél szolgált, s közemberségből érdemei folytán emelkedett hosszú évek folyama alatt kapitányságig; e rangban találta őt a magyar szabadságharcz.

Mondják, hogy a derék, bátor kapitány a cibakházi csatában különösen kitüntette magát, é3 hogy ezért is nyerte az ornagyságot.

De nem tudott velünk bánni. Talán természetből, talán a hosszas szolgálat folytán, melyből több évet igen alárendelt helyzetben töltött a cs. hadseregben, hideg, mogorva volt, kinek azava, még mikor nyájasan beszélt is, úgy hangzott, mintha dorgálna benünket, ki nemcsak a közvitézekkel, de az altisztekkel is oly hangon beszélt, minőt talán az időben a túlsó táborban igen, de nálunk alig leheté hallani, ki fenyegető szavai nyomatkául kurta vasat és börtönt használt, gyakran csekélyeknek tetsző hibákért vagy vétségekért is.

Tagadhatlan, hogy az iránta támadt ellenszenv fölgerjedésének egyik nagy oka előbbi parancsnokunknak azon bánásmódja volt, hogy csaknem elkényeztetett bennünket,— hanem forradalmi

harczosokkal, főképen olyanokkal, kiknek nagyobb része az intelligens osztályhoz tartozott, csak is így, és nem az elébbi módon lehet boldogulni.

Zürich fel tudta fogni a korszellemét, bele találta magát, bár az előtt szintén Don-Miguel ezredbeli főhadnagy volt, az akkori izgalmas, lázas napok hangulatába, tudta, hogy vitézeit selyemszálakon tetszése szerint vezetheti, míg az erős kötelet szétszakgatnák.

No de minthogy éppen Kollieh őrnagy úrról s az általa föl idézett eseményekről akarok szólni, visszatérek elbeszélésem kezdetéhez.

Márczius hó első napjaiban voltunk. A fagy olvadni kezdett, s mi Balmaz-Újváros piacznán mindennap reggeli 7 órától déli 11 óráig gyakoroltuk újoncz honvédeinket a féljobb, félbal, „szénás lábad, szalmás lábad” féle tanulmányokban, no meg a rohamban, mi a honvédek kiváló művészete volt.

Gyönyörű volt nézni, midőn a pompás sárban néha 10—15 egymásra hullott a rohanók közzül, hanem az eféle mulatságnak rendesen a rohamot vezénylő altiszt adta meg az árát, kapván érte az őrnagy úrtól legjobb esetben pirongatóriumot eleget, gyakran pedig kurtavasat is, miért nem ügyel embereire, hogy ne rohanjanak oly eszeveszettül és minden rend nélkül.

Persze, hogy azon fő-fő úrral, ki elküldé verőfényes napját, hogy felolvaszsa a fagyat, hogy legyen a fagyból víz és sár, melyben a honvédek elhulljanak, nem leheté pörlekedés végett szembeszállani, pedig csak le kellé valakit érte hordani, az elesés valóságos bűn, a reglama szerint bizonyára tiltva van, minthogy pedig 10—20-at bajos lett volna lehordani, sokkal jobb volt az altisztet bünbakká tenni; hadd lakoljon ez mindnyájáért.

Fegyvert még mind ez ideig nem nyerhettünk, nem levén készlet, melyből benünket elláthassanak, egyébiránt tisztjeink biztattak, hogy nem sokára megérkezik ez is, s akkor tüstént indulni fogunk a táborba.

Az őrnagy úr mindennap megjelent gyakorlatainkon, s ha az újonczok roszul léptek, félre néztek, vagy ha az előtte való elde-

filírozás alkalmával a sorok kissé szétnyiladoztak, rendesen mi szegény altisztek lakoltunk érettök. Különösen engeszteletlen volt az őrnagy úr haragja, ha valamelyikük a közemberek közül valamely öltönydarabja nem volt tiszta, vagy pláne elszakadt. A kapitány, kinek az ilyen rendetlen vitéz századjához tartozott, okvetlenül kikapta a fekete levest, az altiszt pedig bátran számolhatott börtönre.

Képzeltetni, hogy ily szokatlan bánásmód mennyire lehangolt és elkésérített benünket, kik elébbi parancsnokunktól szeliden intő, figyelmeztető, vagy pláne kérő szavaknál egyebet soha nem hallottunk.

Elégületlenségünk csakhamar panaszhangokban tört ki, zúgolódní kezdettünk őrnagyunk ellen, bírálgatni, mérlegelni kezdettük eljárását, bánásmódját, s a mérleg igen természetesen mindig az ő hátrányára billent le.

Összejöttünk ketten, hárman, később 5—10-en, bizalmas barátaink szállásán s titokban tanácskozni kezdettünk, hogy mi módon orvosolhatnák annyi fájó sérelmünket.

Bizonyára ez nem csekély fejtörést okozott; az őrnagy úr ellen nekünk altiszteknek föllépni igen bajos volt, ismertük a katonai subordinációt, melyet főkép mostani derék őrnagyunknak köszönhattünk.

— Ha a honvédelmi bizottmány elnökéhez előterjeszthetnők panaszunkat, ha elmondhatnák neki, hogy mikép bánnak velünk, kik vérünket, életünket önkényt ajánlottuk föl hazánk szolgálatára, lehetetlen, hogy ügyünk orvoslás nélkül maradna. Hozzá kellene tehát kérelmünkkel fordulnunk. — monda e sorok írója egykor bizalmas baráti körben.

Az eszme a jelenvoltak mindnyájának megtetszett, 8 egy kérelem fogalmazásával, melyben sérelmeink elősorolva, óhajtásaink aláztatos tisztelettel fölmutatva legyenek, a jelenlevő bajtársak közül K. J. barátunkat, a debreczeni főiskola egykori kitűnő növendékét, s ez időök szerint szakasz-káplárt bíztuk mag.

A folyamodvány tartalma ez volt: „vegye tekintetbe a honvédelmi bizottmányi elnök úr, hogy minket nem kényszer, hanem

hazaszeretett vezetett a honvéd zászlók alá s buzdított, hogy vé-rünket és életünket fenyegetett hazánk megszabadítására fölajánljuk; miután egykori őrnagyunk Zurics Ferencz, kihez mindnyájan a legforróbb szeretettel ragaszkodtunk, tőlünk elvétellett, a jelenlegi parancsnok pedig börtönnel és bottal szokta a legcsekélyebb bűnöket is büntetni, mely eszközökkel, véleményünk szerint lehet ugyan mozgó gépeket alkotni, de nem lelkesedni tudó szabadság hősokeket: mindezek folytán alantírott altisztek alázattal kérjük az elnök urat, méltóztassék a nevezett őrnagy helyébe bennünket más őrnagygyal megörvendeztetni, vagy az emlékünkbén folyvást legnagyobb kegyeletben élő Zuricshoz jellemben leginkább hasonló Rácz századost nevezni ki őrnagyul.”

Elkészülvén a folyamodás, az volt a kérdés, hogy hát kiírja alá először, jól tudván, hogy ha valaha kérdés támad emiatt, azt terhelí, mint kezdeményezőt a legnagyobb vád, kinek neve történetesen legelői van.

Egy fiatal, csaknem gyermek káplár vállalkozott, hogy hát majd aláírja ő, ha mindjárt felakasztják is érette.

Utána nyomban következtek a többi aláírások; a zászlóaljban összesen 84 altiszt volt, ebből 3 kórházban, a jelenlevő 81 közül tehát 79 aláírta.

Megkínáltuk ugyan a 80-ikat is az aláírással, ez azonban szerfelett óhajtozván hadnagyi portepé után, megtagadta azt.

Jól ismerve ezen tisztelt barátunk jellemét, tudtuk, hogy legelső alkalommal be fogja súgni a dolgot a tisztelt őrnagy úrnak.

Sietnünk kellé, nehogy tisztjeink fülébe is eljutván a szándéklott merénylet híre, confiskálják a denunciáló iratot.

Megfogadtunk tehát a lehető legnagyobb gyorsasággal egy becsületes fuvaros embert, ki gyakran megfordult Debreczenben, ismerte annak minden zege-zugát, kezébe adtunk egy levelet boldogult György Lajos barátunkhoz, kérvén őt, hogy ide zárt folyamodványunkat Stuller Fereneznek a Kossuth titkárjának mielőbb személyesen kézbesítse.

A választ még az nap megkaptuk, jelenti ebben főnemlített

t. barátunk, hogy folyamodványunkat személyesen átadta Stul-
lernek, ki azt ígérte, hogy még az nap kézbesíteni fogja azt a hon-
védelmi bizottmány elnökének.

Ugyan-e napon, mint előre láttuk, főtisztjeink is megtudták
az esetet, sőt tudomására jutott az őrnagy urunknak is.

Mindegy, folyamodványunk már jó helyen, biztos kézben
van, történjék tovább a minek történnie kell.

Másnap reggeli gyakorlat után a századparanesuokok özsze-
hívtak bennünket altiszteket, bizonyosan felsőbb utasítás követ-
keztében, s előadták, hogy minő rettenetes nagy bűn a főbb tisz-
tek elleni rezonérozás. Úgy hallják, hogy mi valami folyamodványt
nyújtottunk be a honvédelmi bizottmány elnökéhez, mondjuk el
nekik őszintén, hogy ki volt ennek a kezdeményezője? ki fogal-
mazta? ki írta alá?

Mindenik százados úr ugyanezen dolgokat óhajtotta volna
megtudni, azonban mindenik csak annyit nyert feleletül, hogy azt
nem tudjuk ki volt kezdeményezője, vagy ki fogalmazta, hanem
azt tudjuk, hogy mindnyájan aláírtuk azt.

Különösen a mi kapitányunk, régi iskola növendéke, ki a
vitéz cs. hadseregben három kapitulátiót szolgált, rettenetes nagy
bűnnek tartotta ezt.

— Valóságos katonai rebellió! monda roppant bosszankodás-
sal; ő tudja mi lesz ebből: meg fognak tizedelni; maga is látott
ehhez hasonló esetet anno 1816-ban, mindjárt a párisi béke után,
hol egy batallion altisztjei panaszt emeltek őrnagyuk ellen; a
kriegsgericht mindnyájukat degredálta, aztán elébb a kolompos
kezdeményezőt, fő bujtogatót, s utána minden tizedik altisztet
agyonlőtték.

Bármennyire erősítette is azonban kapitányunk, hogy ez
mily rettenetes nagy bűn, mi mégsem tudtuk nagyságát kellőleg
felfogni és méltányolni, a a helyett, hogy megilletődve, bűneinket
megbánva vezeklettünk volna, inkább mosolyogtunk a múlt szá-
zadbéli ember siralmas előadásán.

Ily gyalázat, ily retentő szégyen még egyetlen honvéd-
zászlóaljat sem ért, zúgolódók föl s alá nyargalva szobájában.

— Te is aláírtad? te te! kiálta egyszerre, megállva előttem.

Valószínűleg mivel én voltam az altisztek között a legfiatalabb, rajtam akarta elkezdeni a benevolizálást, megtartván a szónoki szabályt: „a minori ad majus.”

Mosolyoghatnám volt magamban az öreg úr rettenetes indignációja felett, és nagy kedvem lett volna megmondani neki, hogy az eszme is épen tőlem eredett, valamint a kivitelben is bizonyára nem csekély részem és érdemem van, hanem mégis elhallgattam, nem akarva olajat önteni a tűzre.

Aztán a többihez fordult kapitányom, mindenik elé föltévén azon egy kérdést, s mindeniknek elmondván, ha még eddig meg nem értette volna, hogy minő rettenetes nagy bűnt követett el, ha csakugyan ő is aláírta.

Legutoljára a kezelő őrmester előtt állott meg, a mi kedves Mihály bátyánk előtt.

Szép barna ifjú volt a mi Mihály bátyánk, szabályos vonásokkal, tüzes ragyogó fekete szemmel, tömött barna szakállal. — Pár éve végzett jogot a debreczeni főiskolában.

— Maga maga A ... szólítá meg Mihály bátyánkat, maga a legnagyobb ostobaságot követte el, tudja meg, hogy én magát a legelső alkalommal hadnagygyá akartam ajánlani, most már soha, de soha nem lesz tiszt, őrmesterségben veszett mind örökre.

— Mit sem tesz, válaszolt Mihály bátyánk higgadtan, tudom hogy azért nem leszek 12 évig őrmester.

Ez bizon egy kis vágás volt a kapitány úrra, hisz a vitéz hadseregnél hallomásunk szerint megtörtént ez a casus.

— Jó, nem bánom, lármázott tovább, hanem magoknak tulajdonítsák ám, ha megkapják, a mit kerestek, én ugyan egyetlen lépést sem teszek érettök sehol, ha mindnyáját felnyársalják is.

Ily gyöngéd hangon folytatott társalgás után elváltunk kapitányunktól.

Tudtuk ugyan, hogy azon fenyegetések, melyekkel tisztaink

rémítének, nem fognak beteljesedni, hanem azt sem hittük, hogy az ügy minden további szó nélkül elmúlják.

Negyed napra folyamodványunk elküldése után nagy lón a mi örömünk, Kollich Örnagy úr ugyanis tőlünk elvétetve, helyébe ideiglenesen Zsámbokréty neveztetett ki.

Napok múltak el, elmúlt egy pár hét is, s még mind semmi következménye nem lón folyamodványunknak.

Egy nap ideiglenes örnagyunk parancsot vesz Debreczenből, hogy a 68-ik zászlóalj első osztályát indítsa oda.

Bizonyosan fölfegyverzés végett, monda az örnagy úr nekünk hátramaradottaknak vigasztalásul, a hadügyminisztériumnak fegyver-készlete nem elegendő, hogy egy egész zászlóaljat egyszerre fölszereljen.

Négy-öt nap múlva ez után jött ismét a rendelet, hogy a második osztály induljon el ismét; elmentek ezek is, búcsúztatlanul, azon hitben, hogy nem sokára ismét találkozni fogunk.

Egy nap mi a visszamaradt 5-ik és 6-ik század altisztjei a Semsey-féle kastélyba rendeltettünk, hol akkor a térparancsnokság szállása volt.

Egy Debreczenből érkezett, hadbíró várt itt segédjével, hogy megkezdje ellenünk a vizsgálatot azon nagyszerű bűnygyben, melyet elkövettünk, midőn örnagyunk ellen a tudva levő folyamodványt intézzük a honvédelmi bizottmány elnökéhez.

Legelsőben is azon káplárt keresték, kinek neve a folyamodványon legfelül állott, de miután ez épen akkor a Hortobágyon volt előrségen, az örmesterek hallgattattak ki.

A hadbíró úr előmutatta folyamodványunkat, s kérdezé, ha váljon az illető maga írta-e alá s mit tud róla, hogy ki kezdeményezte és ki fogalmazta.

Az aláírást illetőleg mindenki elismerte saját kézírását, a kezdeményezésre vagy fogalmazásra nézve azonban semminemű fölvilágosítással nem szolgálhatott.

Azon kérdésre, hogy hát talán mégis csak emlékezni fog reá, hogy hol írta alá, ki mutatta föl előtte, ki ajánlotta? azt felelték, hogy igen is erre emlékeznek, nem is akarják tagadni,

„Tóth István” nevű káplár az 5-ik századból hozta hozzájuk, s hordta házról házra az altisztekhez; hogy ki fogalmazta, vagy ki bízta meg az illetőt e hordozással, azt épenséggel nem tudhatják, miután ez ügyben kérdezősködésükre azon választ nyerték, hogy soha se törődjenek ezzel, hanem ha nincs kifogásuk a folyamodvány tartalma ellen, írják alá.

— Ahá! tehát Tóth káplárt kell csak előhívatni, parancsolá a hadbíró, hanem a minden bűnnek eszközlő oka, a veszedelmes jellemű Tóth káplár már akkor olyan állandó helyre volt beszállásolva, honnan az emberek semminemű hívogatókra vagy felsőbb rendeletekre nem szoktak többé előjönni: a temetőkertben.

A többi kihallgatott altiszt, épen mint az őrmesterek, mindnyájan a szegény Tóth káplárt tették bűnbakul, kinek pedig az egészből csak annyi része volt, hogy felhívta erre: maga is aláírta a folyamodványt, de ki most már bizonyára kénytelen volt mindent helyben hagyani, semminek nem mondván ellent.

Aztán megnézte a hadbíró úr mindnyájunk iratát, váljon nem lehetne-e ebből fölismerni a fogalmazót.

Persze hogy teljességgel nem lehetett, a ki ezt fogalmazta, egyszersmind le is írta, K. J. barátunk már akkor nem volt a zászlóaljnál, időközben a hadügyminisztériumhoz neveztetvén ki.

Hanem hát majd előjön Veres káplár a hortobágyi előőrségről, annak már csak lehetetlen nem tudni, hogy ki fogalmazta, miután ő volt az első, ki aláírta.

A mely napon a kis káplár megérkezett az őrségről, egy a térparancsnokságtól kirendelt őrmester már a város szélén várta, azon parancscsal, hogy tüstént s egyenesen a hadbíróhoz menjen.

Az illető az eddig történetek felől mit sem tud-va, fáradtan s boszúsán lépett be a hadbíróhoz.

— Ismeri ön ezen folyamodványt? kérdé a hadbíró, elébe tartva a corpus delictit.

— Hát hogy ne ismerném, válaszolt ez, hisz aláírtam.

— Látom; hanem ez esetben önnek bizonyára tudnia kell, hogy ki fogalmazta ezt, miután ön írta alá legelsőben.

— E é én? legelsőben?

— Igen is, legelsőbben, remélem, hogy már ezt csak nem akarja megtagadni, nézze: itt van a folyamodvány alatt: A honvédelmi bizottmány! Elnök úrnak legalázatosabb szolgálói: Veres László tizedes sat. sat., tehát önnek tudnia kell, hogy ki fogalmazta ezt.

— Ha összeapritanak, kurta tömlöczbe vetnek sem tudom biz én hadbíró úr, mentegeté magát az illető, bizonyomra mondom, hadará tovább igen sebes nyelvvvel, hogy soha még csak nem is hallottam fölöle valamit, sőt nem is legelsőben írtam alá, tessék elhinni, nem legelsőben, sőt legutoljára, igen is, legeslegutoljára!

— Minő gyermek beszéd, hisz itt legelől áll az ön neve?

— Igenis legelől, úgy van, azt látni lehet, de azért mégis legutoljára történt biz az!

— Önnek beszédét nem lehet érteni!

— Hát méltóztatik tudni: mikor már nekem ide adták aláírás végett . . .

— Azt, mondja csak, ki adta önnek aláírás végett?

A kis káplár ugyan mit sem tudott arról, hogy a többiek szegény Tóth káplárt tolták föl bűnbakúl, hanem tudván, hogy ez meghalt, gondolta, hogy annak már nem sokat árthat, ha mindent rá fog is, ő is azt állítá, hogy Tóth káplár vitte hozzá, s szólította föl, hogy írja alá.

— De hogy jutott az ön neve mégis legelől?

— Hát csak úgy kérem alássan, hogy mikor alá akartam írni, ez az egész nagy oldal, monda a félív alakú folyamodványra mutatva, már be volt írva, s csak itt felül ez alatt: legalázatosabb szolgálói, volt még egy kis hézag; fogtam tehát magam, s ide írtam be nevemet.

A hadbíró elmosolyodott.

— No még utoljára megérem, úgy mond, hogy minden betűt visszafelé írtak, önnek vallomásából legalább az látszik, hogy alulról kezdték fölfelé az írást, csak hogy a nyomozást annál inkább félrevezessék.

S ezzel befejeztetett á vizsgálat, a nagy örömünkre nem is volt többé róla szó az egész szabadságháború folyama alatt.

Néhány nap múlva ezek után a Közlöny következő rendeletet hozta:

A 68-ik honvéd zászlóalj két első osztályából (1 — 4 század) újonczok hozzáadásával alakíttassák a 68-ik honvéd zászlóalj, rendeltetési helye Arad és környéke; ugyancsak a 68-ik zászlóalj 3-ik osztályából (5—6-ik század), újonczok hozzáadásával alakíttassák a 89-ik honvéd zászlóalj, rendeltetési helye a föl vidéken Dembinszky tábora.

Ugyanekkor az altisztek is, kapitányunk jóslata daczára csaknem mindnyájan előléptetést nyertek; őrmesterek tüstént hadnagyokká neveztettek, káplárok őrmesterekké, sőt néhányan tüstént hadnagyokká.

A honvédelmi bizottmány elnöke látván, hogy ily sok nyugtalan, tüzes és forrongó elem veszedelmes egy zászlóaljban, szétosztott, szétszórt benünket, újonczok közé, az ország különböző részeibe.

Nekünk, kik még ezután néhány napig Balmaz-Ujvároson maradtunk, Szupper Agoston neveztetett őrnagyunkká, kinek szelíd humánus bánásmódja feledteté és begyógyítá a múltak keserű emlékeit.

Az első honvédek dala.

Írta: Szakács Pál.

Országos hadi nemzetőr a nevem,
Ezt a nevet becsülettel viselem;
Fizetésem nyolcz karajczár ezüst pénz,
Uri mód megél ebből a közvitéz.

Nem kell nekem „Rokcum kerdáj, abmasir,“
Ha ezt hallom, a lelkem is csak úgy sír;
Mondja meg csak magyarul, hogy mit akar,
Meg is érti, meg is teszi a magyar.

Csak úgy önkényt álltam a zászló alá,
Kedves hazám szeretete vett reá.
Bár a golyó, mint a zápor — úgy esik,
El nem hagyom utolsó csepp véremig.

Egy istenem, egy életem, egy hazám;
Országom a félvilágért nem adnám;
Nem is veszi azt el tolunk semmi ráca,
Orosz, illyr, sokácz, holmi supiikácz.

A hazának, a királynak eskiivénk,
Czudar ember, ki megszegi esküjét,
Jó ember a mi királyunk Ferdinánd,
Magát, trónját, védelmezzük egyiránt!

Azt beszélik odakint és odalent,
Hogy a magyar napja már nyugodni ment.
Rajta, a ki lelketek van, rajta hát!
Majd megvállik, ki issza meg a torát.

Kinek vétett ez a mi jó nemzetünk?
Hogy annyian törekednek ellenünk.
Áll Buda még, el a magyar istene.
Ellenségünk megpukkadhat mérgibe.

Seregünknek apraja, mint ön'ge,
Azon szent fogadást vette szívébe:
míg az isten erőt egészséget ad,
Ránk ugyan nem vet — de senki — rabigát.

Színészeink a szabadságharcban.

1. Honvédkoromból.

Írta: Szerdahelyi Kálmán.

1848 tavaszától kezdve Kolozsvárt komédiáztam, mikor — úgy július elején megtudtam, hogy már Erdélyben is alakítják a honvéd-zászlóaljokat. Ugyanekkor történt az is, hogy Mikes Kelemen és Bethlen Gergely grófok egylovas szabad-csapat szervezéséhez kezdettek.

Már most mi legyek? Baka-e vagy huszár? Ez volt a nagy kérdés!

Huszár nem lehetek, mert lovagolni nem tudok; baka meg nem akarok lenni, mert engem bizon senki fia se csúfoljon „pocsolya kerülőnek.”

Igen, de egyiknek vagy másiknak mégis csak lennem kell.

Ily gondolatok közt mentem a reformatura collegium felé, hol mind a gyalogok, mind a huszárok részére az ujonczokat sorozták.

Már a kapunál elfogott egy csomó ismerősöm.

— Honvéd léssz úgy-e? kérde az egyik. — Huszár légy, én is azzá lettem, monda a másik.

Így biztattak, míg fölértem az első emeletre, hol a beírások történtek.

Lassan lépdeltem a terem felé, mert még mindig határozatlan voltam, midőn Mikes vállamra üt, e szavakkal:

— Huszárnak íratja be magát, úgy-e Kálmán?

— De nem tudok lovagolni, — felelém.

— Mit sem tesz, majd megtanítjuk.

A biz igaz — gondolám — hisz azt meg is lehet tanulni.

— Jól van! huszár leszek!

Emelt fővel, s a bakákat lenézve léptem az összeíró bizottság elé.

Miután nevem bejegyzése megtörtént, az orvos vett vizsgálat alá, azaz hogy vett volna, ha abban az időben nagyon vizsgálgatták volna az újonczokat. Így azonban csak rám nézett, s látván, hogy lábam egyenes, szemem ép, cipó-hátú sem vagyok, — rögtön rám mondta, hogy *taulich*.

Mikor az első nagyobb szerepet kezembe adták, nem voltam oly büszke, mint midőn qua huszár a termet elhagytam.

Peczekesen, orromat fennhordva mentem végig a városon; a mellettem elmenőktől mintegy megkövetelve, hogy köszöntsenek, mert hisz én *huszár* vagyok!

Az eszembe sem jutott, hogy az emberek még nem tartoznak ezt tudni.

Délután sarkantyút verettem a csizmámra a kimentem a czukorgyárba.

Kolozsvárnak azelőtt czukorgyára is volt, de megbukván, épületéből huszárkaszárnyát rögtönöztek; hanem azért mi mégis csak czukorgyárnak neveztük.

Kapitányom Mikes Kelemen és főhadnagyom Bethlen Gergely épen az udvaron sétáltak; én tehát egyenesen feléjük tartottam, s mikor már két lépésnyire voltam: megállottam, sarkantyúmat összeütöttem s huszárosan salutálva így szóltam:

— Jelentem alássan, berukkoltam!

Mindketten szívesen fogadtak.

— Menjünk az istállóba, — monda kapitányom — azonnal megmutatom, melyik ló lesz a magáé.

Bárcsak valami szelíd állat lenne, — gondolám.

Az istállóba érve, egy négy vagy öt éves fekete lóra mutatott és így szólott:

— No Kálmán, erre a lóra ügyeljen, jól gondját viselje, mert ilyent nem mindenki alá adunk. Ezt aztán saját kezére szoktathatja, mert tudja meg, hogy ezen még senki sem ült. Kissé makranczos az igaz, de hiszen majd megszelídítheti.

Senki sem ült rajta? Makranczos? Én szelidítsem meg? —

kezdttem gondolkozni, és úgy éreztem, hogy forog velem a világ.

Mielőtt tovább mennék, el kell mondanom, hogy kikből alakult e szabad-csapat.

Mikes Kelemen gróf lévén az alakító, legelőször is ifjú grófok és bárók siettek zászlója alá; ezek után jött néhány deák a kolozsvári három collegiumból, végre a komédiások közül én és még valaki, kinek nevét azonban nem akarom átadni a halhatatlanságnak: más alkalommal talán lesz alkalmam elmondani: miért?

Szóval mindannyia intelligens ifjú, kik oly föltétellel léptünk a szabadcsapatba, hogy a háború végéig szolgálunk, de semmimű tiszteéget, még altisztséget sem vállalunk. így történt, hogy nltiszteekül néhány régi huszárt osztottak be közénk.

Azt-is meg kell említenem, hogy lovakat nem vásár, hanem ajándék útján kaptunk; s miután „ajándék lónak nem szokás a fogát nézni,” lovaink kora, nagysága, színe és erkölcse különféle volt.

Voltak derék hazafiak, kik jó lovakat, ajándékoztak, de viszont voltak mások, kik csak azért követtek el nagylelkűséget, hogy lovaiktól szabaduljanak, mert azok vagy fékezhetlenek, vagy már nagyon is jámborok azaz vének voltak, vagy pedig valami különös „erkölcsük” volt.

Mikor én felesaptam, lehetünk mintegy 40-en.

Vitézlő káplár uram azonnal kiadta a rendeletet, hogy: innen meg innen, ennyi meg ennyi szénát és zabot, ekkor és ekkor lesz köteleseégem átvenni és lovamnak három egyenlő részben, reggel délben és estve felszolgálni; mikor kell szénát, mikor abrakot adni; mikor itatni, hány órakor keli felkelni, istálóba menni; a lovat hogyan puczolni; a vakarásnál hány sor port kiverni, ha a vaknrót nem állja, szalmacsutakkal dörzsölni, s ezenfelül mindig megkefélteni. Szóval első nap megtanított mindenre: mit hogyan kellessék cselekednem.

Az etetéssel csak boldogultam, mert hisz szénát zabot könnyű volt servirozni, de az itatás már nehezebben ment.

Lovainkat a czukorgyár alatt folyó Szamosban kellett meg-itatnunk.

Társaim — kik jó lovasok voltak — a kötőféket ilyenkor a ló szájába vetették, rápattantak s úgy mentek itatni; ámde én ezt nem mertem cselekedni, először azért, mert azt sem tudtam, hogy kell felülni, másodszer meg azért, mert mióta gyermekkoromban egy mokány ló csaknem agyonrúgott, bizonyos respectussal viseltem a lovak iránt. Az is eszembe jutott, hogy lovamon még senki sem ült. Milyen szégyen volna, ha mindjárt az istálló előtt földhöz találna teremteni.

En tehát csak kötőféken vezettem lovamat az itatásra, min társaim jóízűn mosolyogtak.

Az etetésen és itatáson első délután minden veszedelem nélkül keresztül estem, — hanem a takarítástól már előre borsódzott a hátam.

Éjeli szállásul a volt czukorgyár szárító terme szolgált. Egy hosszas-négyszögű terem volt az, egyik szögében egy bemélyedő fülkével. Egy Gencsi nevű pajtásom lakta ezt a fülkét. Az ő szalmazsákja mellé helyeztem tehát a magamét s ott készültem első napi fáradalmamat kipihenni.

Azt gondolod nyájas olvasó, hogy aludtam? Oh! dehogya! Szüntelen fülemben csengett káplárom utasítása: „ha a vakarót nem állja, szalmacsutakot kell használni.”

Ha nem állja? igen, de ezt csak úgy tudom meg, ha előbb a vakarót megkísérlem; ha pedig az első vakarásra jól oldalba rúg, akkor aztán nem tudom, hogy leszek a szalmacsutakkal!

Szívesen megkértem volna pajtásomat, hogy holnap ő végezze helyettem a vakarás nemes mesterségét, hogy a látottan okulva,, én is neki bátorodhassam, — de biz ő már régen elaludt. En is fal felé fordultam tehát, s minden áron iparkodtam elszenderedni, de sehogy sem sikerült.

Végre eszembe jutott, hogy még tegnap is milyen jóízűen elaludtam egy drámai szerep mellett s hogy e szerep még most is a kabátom zsebében van.

Igen, de az egész teremben csak egy kis függő lámpa volt,

annak világa pedig nem hatott be a fülkébe annyira, hogy mellette olvasni lehessen.

Mit volt tehát tenni, mint megadni magamat a sorsnak és várni, míg az álom önkényt leragasztja szempilláimat; a mi nagy sokára be is következett. Elszenderedtem, sőt még álmodtam is. Azt álmodtam, hogy lovamat vakartam és pompásan állotta. Jaj! be boldog voltam!;

Jól elalhattam, mert mire a káplár e szavakkal — „mars vakarni!” — felköltött, már virradni kezdett. Felkeltünk tehát pajtásommal, egy pár huszáros áldást küldvén a káplár után — úgy suttyomban — és lementünk az istállóba.

Az én csikóm már akkor ugyancsak tombolt, de volt is oka rá, mert többi szomszédja már mind evett, csak előtte volt még a jászol üres. Dobtam tehát neki egy marok szénát.

Már épen hozzá akartam kezdeni a vakaráshoz, mikor káplárom felém jő és így szólott: No, hadd lám, megtudja-e a lovát vakarni?

Büszkeségem legyőzte féltékenységemet, vitézül a ló farához állottam, háttal a fejének. Végig húzom a vakarót a ló tomporán, hát abban a perczen egy recscsenést hallok és valaki úgy hátra ránt, hogy majd hanyatt vágtam magamat. Vissza nézek, hát az ingem egészen a ló szájában van, s con amore kezdi morzsolni, mintha egész életében ruraburgit früstökölt volna.

Elképedtem. Eszembe jutott, hogy az inggel együtt bőrömet is lehánthatta volna. Pillanatra elvesztem eszméletemet, s csak káplárom káromkodására tértem magamhoz: „Adta tintás deákja! hát a faránál kell a vakarást kezdeni? Ide nézzen!”

Erre kikapta kezemből a vakarót s mérgében úgy megvakarta a lovamat, hogy jobban se kellett: „No már most kefélje meg,” s ezzel ott hagyott.

A legfinyasabb comtesse hajához nem közelít annyi gyöngédséggel a komorna, mint én a kefével lovam szőréhez. Nagy megnyugvásomra és a jövőre bátorításul szolgált, hogy lovam — a káplár vas keze alatt megfélemlítve — minden nagyobb excessus nélkül tűrte a kefét.

Miután eképen lovammal készen lettem s alatta az almot fris szalmával rendbe hoztam, fölmentem fölémbe, hogy én magam takarításához lássak. Ezzel is csakhamar készen lettem, mert — egyenruhánk más nem lévén — az egész egy kis mosdás és csizma kisuvikszolásból állott. Ez utóbbihoz már jól értettem, mert mint kezdő színésznek — kinek nincs módjában inast tartani — volt alkalmam elegendő praxist szerezni.

Most következett a reggelizés, mely egy darab profunt és egy meszely tejből állott (a szalonnára és pálinkára csak később szoktam rá), melyet egy jószívű hóstádi (Kolozsvar külvárosa) asszony mért ki minden reggel a kaszárnya udvarán.

Alig végeztem el a reggelizést, midőn megadták a jelt a kirukkolásra. Nem trombita jel volt ez — mert trombitásunk még nem volt — hanem tókálás. Azok kedvéért, kik e szép hangszert még nem ismerik, elmondom, hogy mi az: két rudat leszúrnak a földbe, ezeknek teteje felé mintegy háromnegyed ölnyi magasságra madzaggal egy deszka darabot kötnek, melyen az istálló ör két — óriási czimbalom verőhöz hasonló — fával, az etetés, itatás és takarítás idejekor szokott concertet adni. Falu helyen, hol lovasság van beszállásolva, jól ismerik e hangszert. Nálunk ez szolgált kirukkolási jelül is.

Kérdem társamat, hogy mit fogunk most tenni? — Lovagolni tanulunk, még pedig szőrén.

Szőrén? Nehéz lesz az, gondolám.

Öt percz múlva már a kaszárnya udvarán állottunk; mindenki lova mellett. Legelőször is megmagyarázta a gyakorló káplár, hogy a kötőféket, mint zablát a ló szájába kell vetni, s a kötél vég fogja a kantárszíjat képezni. Megtettük. Azután, mikor azt mondja „egy” a kötőfékkantárral együtt balkézvel meg kell fogni a ló serényét; mikor azt mondja: „kettő”: a jobbkezet a ló hátára tenni; mikor pedig azt mondja: „három,” lóra kell pattanni.

— Tehát vigyázz! Egy, kettő, — három!

Társaim mind fönn voltak, csak én voltam a földön, azzal a kis különbséggel, hogy éppen az ellenkező oldalon.

Hogy történhetett ez? Nagyon egyszerűen. Mikor a harma-

dikat vezényelték, akkora lökést találtam magamnak adni, hogy a ló túlsó oldalán leestem.

Társaim nagyot nevettek, sőt komoly káplárom is elmosolyodott.

Hogy el ne felejtsem, meg kell jegyeznem, hogy lovam e műtét alatt nem nagyon jámborul viselte magát, s talán ez is volt egyik oka annak, hogy leestem.

No, mindegy — iparkodtam magamat vigasztalni — másodszor majd jobban megy.

A káplár valamennyit leszállította és ismét vezényelt: Egy! kettő! három! Ez alkalommal már szerencsésen ugrottam.

Már diadalmasan akartam körültekinteni, hogy társaimat előbbi nevetésükért megszégyenítsen), de e perczen lovam, megérezvén- az idegen terhet, elkezdett viczkándozni. Én, hogy megmaradhassak rajta, lábaimmal akartam derekát átszorítani; igen, de a mint a sarkantyút megérezte, előbb fölgaskodott; én mindkét kezemmel megragadtam a sörényét s e közben a kantárt elejtettem, majd kirúgott, majd megint fölgaskodott s ismét kirúgott; elég az hozzá, hogy egyszer csak azon vettem magamat észre, hogy a sor előtt álló káplárom lábainál a földön fekszem, szerencsére ép kéz és lábbal.

Szörnyű kaczagás térített magamhoz. Kezdtem a dolgot nagyon restelni.

Végre előhozták lovamat, mely a mint engem földhöz teremtett, azonnal az istállónak tartott, — és én ismét benn állottam a sorban.

Mielőtt ismét felülésre vezényelt volna a káplár, megmagyarázta, hogy nem a láb alsó részével, hanem a térdel kell a lovat megszorítani, a láb hegyének befelé, a saroknak pedig kifelé kell állani, még pedig úgy, hogy a sarok lejjebb álljon a lábfontól.

— Értem, káplár uram! csak tessék még egyszer vezényelni.

— Tehát vigyázz! — E perczen borzasztó szívdobogást kaptam. Egy, kettő! — még a hármat ki sem mondta, már lovon voltam. Sokkal jobban elfoglalt lovam nyugtalankodása, mintsem észrevehettem volna, hogy társaim még a földön vannak, csak arra

eszméltem, mikor a káplár előttem termett s egy nyájas káromkodással leszállást parancsolt. Azt már nem is említtem, hogy társaim most még jobban nevettek, mint előbb.

A kétszeri leesés, háromszori ugrás, s a folytonos lelki izgalom úgy kifárasztott, hogy a negyedszeri felülést már szinte lehetetlennek tartottam. Okosabb is lett volna félre állanom, legalább a negyedszeri kikaczagástól megkímélem magamat; ámbár ki tudja? hátha így a kikaczagás mellé még gyávának is neveztek volna.

Elég az hozzá, hogy ismét neki duráltam magamat s vártam a vezényszót. — Egy, kettő, három! — Nagyot ugrottam, azaz hogy csak képzeltem, hogy nagyot ugrom, mert az bizon mindössze is csak akkora volt, hogy mint valami által vetőt lóra dobtam magamat, de már annyi erőm nem volt, hogy jobb lábamat is keresztül vessem, — s ilyen formán — lovamnak viczkáندozása után — ismét csak a földön termettem; most az egyszer azonban azon az oldalon, a melyről felülni akartam.

A káplár — látva, hogy nagyon fáradt vagyok, pihenni küldött.

És itt az írással is megpihenek, e sorok olvasója már úgy is bizonyosan régen pihenőre vágyik. Ha tán érdekelne még valakit, hogy mint lett belőlem mégis meglehetősen huszár — más alkalommal meglehet: elmondom.

2. Az első ágyúlövés.

Írta: P. Ö.

Ha a költő egy berket, halmot vagy egy néma völgyet megszellemesít, mért ne lehetne a próza nyelvén egy, habár rég elhunyt, de emlékünkből, szívünkben élő barátunkat megszellemesíteni?

S kérdi az olvasó, ki volt e jó barát? mikor és hol élt? mily nagy birodalmakat, országokat kormányzott s mily nagy hadsereget vezérelt a győzelemre és hódításokra?

Nem ily magas polczon állott ő, és mégis történelmileg nevezetessé lett.

Neve Szathmáry Dániel, vidéki színész volt, becsületessége s vidám kedélyéről e pályán igen ismert egyén.

1848 év kezdetével Makón játszott a Mátray igazgatása alatti társulattal.

A vidéki társulatok majd mindenütt feloszlottak. A közönség kedélye izgatott volt, e figyelme nem a színészetre, hanem egészen máa eseményekre volt irányozva; a társulatok életre való tagjai a zászlóaljakra sorakoztak, s a Thalia templomától egyenként elbúcsúztak, miként hitték — örökre.

Szathmáry Dániel, ki habár 40 éves korban lehetett már ekkor, az első volt, ki a zászló alá állt, még csak gyermekkorban levő fiával együtt.

A zászlóalj őrnagya D. volt, s Danit, mint kedélyes, vidám ficzkót azonnal toborzó káplárnak nevezte ki, a hová ő oly jól beillett és a hol igen hasznos egyénné vált.

E víg élet azonban nem volt tartós, a Tiszánál mindinkább komolyabban fejlődtek az ellenséges mozgalmak. A makói zászlóalj Szeged alá vonult.

Szegeden még egyszer, mint valóságos káplár, színpadra vágyott lépni Dani s a „Szökött katonában” a nótáriust játszta el. Ez volt utolsó hatyúdala, a mit Ő nem sejtett.

A Szegeden egybegyűlt sereg Magyar-Becsére sietett, mely az ellenségeskedések első megkezdési pontja volt.

A csapatoknak oda érkeztek csatakészzen kellett államok, a megtámadtatást minden pillanatban várták.

D. őrnagy napos káplárja Sz. Dani volt.

A zászlóalj tisztjei igen szerették. Danit magukkal hívták be a csárdába s ott unalmokban a kártyaasztalhoz ültek.

Egyszer lódobogás hallik a csárda előtt. Dani, kinek mint napos káplárnak künn lett volna a helye, megdöbbsent, s kifelé rohant, azonban késő volt, mert már akkor D. az ajtóban állott. Hol a napos káplár? kiálta.

Dani miként hegyes nyárs állott meg a szigorú őrnagy előtt.

„Holnap jelentse be magát nálam, mint engedetlen, altiszti rangját elveszti, e ezután közlegény! szolgálatot fog tenni.”

— Alázattal kérem Őrnagy úr . . .

— Szót sem — szakítá félbe az őrnagy, — holnap degradáltatom.

Ezután zordonan nézett a benn levő tisztekre. Majd meglátjuk, úgymond, olyan vitézek lesznek-e önök a csatatéren, miként a kártyaasztalnál? — s eltávozott.

Ezek után egyiknek sem volt többé kedve a kártyához fogni, de idő sem lett volna rá, mert éjfél után két órakerriadót fújtak s doboltak, és a csapatok csatalánczba fejlődtek.

— E gyalázatot le kell mosnom — monda Szathmáry Dániel, s legényeit biztató szavakkal lelkesíti, bátran haladván előre.

Ez volt a legelső nyílt csata a szerbekkel 1848-ban.

Nyár kezdetén történt, a hasadó hajnal pírja már három óra előtt megvilágítja a véghetetlen láthatárban elenyésző síkságot;

A távolban az ellencsapatok fejlődései láthatók voltak, s tisztán ki lehetne venni, miként közelednek.

Az itteni részen a zászlóaljok még csak lábhoz voltak felállítva; tüzelni még korán volt. Mindegyike átvirrasztotta az éjt, s a hajnali éles lég fájlólag hatott rajok.

— Bajtársak! — monda Szathmáry Dani — az ellenség megállapodott, sorait megnyitja, azonnal meg fogjuk hallani az első ágyúlövést.

Ezen zászlóalj, sőt az egész hadtest most ment először tűzbe, nagyobb része tán életében sem hallott ágyúdörgést.

Ekkor egyik vitézéhez Szigethy Pistához fordult Dani, — nyújtsd ide az üveget, pajtás! — monda — hadd igyam egyet, hogy álmatlanságom múltjék.

Bajtársa leült, és szalmás üvegéből egy pohár szeszes italt nyújtott Daninak.

Alig érinté ez azonban a hevítő italt ajkihoz, midőn az ellen első ágyúlövést tett, — Szathmáry Dániel a villámlás után néhány másodperc múlva földre rogyott.

Egész szakasza hozzá rohant. — Szegény Dani! a golyó mind a két lábát sodorta el, s ő eszméletlenül feküdt, mellette az italt

nyújtó bajtársa Szigethy Pista (szegedi fi), szinte összerogyott s lélektelen, fej nélkül maradt.

Szathmáry Dánielt hű bajtársai kocsira tették, s kórházba szállították. De milyen kocsi volt az! Egy kas nélküli paraszt szekér, s míg a városba értek vele, vére csaknem egészen elfolyt; — még azon nap délutáni 2 órakor kiadá lelkét.

Halála előtt néhány perczezel feleszmélt, s csak annyit rebegetett elfuldokló hangon: „Szegény nóm s gyermekeim! írjátok meg nekik haláloamat.” Ez volt egyetlen végső kívánsága.

A még akkor igen fiatal fiával Károlylyal együtt esküdött fel a zászló alá, kitől csak néhány nappal azelőtt vált el, — Örökre.

E néhány sorban óhajtám átadni az utókornak azon egyén nevét, kit személyesen ismertem, becsültem és szerettem, s ki a 48-dik évi első ágyúgolyónak áldozatul esett.

A csata végével végig lovagolt D. őrnagy a zászlóalj arczéle előtt, az elesettek nevei után tudakozódott.

Minden egyes vitéze halála fölött sajnálatát fejezte ki, midőn azonban Szathmáry Dániel elestét meghallá, könnyei arczán csordultak le. — Szegény Dani! monda, kár érte, bátor, vidám s jó fiú volt, valóban szívemből sajnálom őt. Ekkor hirtelen eszébe jutott D.-nak, hogy Dani a múlt éjjel mint napos káplár a csárdában kártyázott, s azzal a szolgálat szabályai ellen vétett: hirtelen katonás fennhangon monda: de azért, ha életben marad, mégis degradáltam volna őt.

Tehát a magyar színészet volt azon testület, mely kebeléből a 48 év bonyodalmainak, eseményeinek első áldozatát benyújtá.

3. A tarka bornyú.

A szathmári önkéntes zászlóalj 2-ik századában N. tizedesnek tarka bornyúja volt. N. azelőtt vidéki magyar színész, még pedig ügyes komikus levén, mint honvéd is megtartá jó humorát, s bajtársai és felebbvalói előtt közkedvességben állott.

A zászlóalj melyben N. szolgált, Bem vezérlete alatt Erdélyben harczolt, következőleg számos csatában részt vett.

Minthogy N. kedélyes, tréfás fiú volt és szeretett élczelni, a honvédek kapván az alkalmon, tarka bornyúja miatt egyre gúnyolták, a mit ő végre megsokalván, nagyon restelte, s boszankodott rajta, s melegen óhajtotta: „bárcsak a véletlen legalább még egy tarka bornyút küldene a századhoz.”

Az idő mindent meghoz.

Volt a századnál egy Ember Miska nevű közhonvéd, kinek bornyúja silány bőrből levén, igen hamar elrongyosodott, annyira, hogy végre hasznát sem vehette, újat pedig hasztalan kért volna, miután a tábor az ellenségtől körül volt véve, és semmiféle szállítmányokat nem kaphatott. Nem maradt tehát más remény Ember Miska számára, mint az, hogy majd a legelső csatában ellenét elejti s annak bornyújával szereli fél magát.

1849. évi január 30. s 31-én heves csatát vívtak Szelindeknél, a magyarok győztek s a hátráló császáriakat a szebeni úton üldözőbe vették.

Az országot a mező holttestekkel volt elborítva. Az előnyomuló csapatok legelsőbbjei közt a szatmári önkéntesek 2-dik százada, s a század legeiül rohanó vitéze Ember Miska volt, hiúz szemeit az elesett ellenség hulláin jártatva: hol vehetne észre egy jó karban levő becsületes bornyút.” Sokáig nem kellett keresnie, egy, arcczal a hóban fekvő sorkatonának gyorsan lecsatolván bornyúját, azt hirtelen félvállra vefcé, s e feletti örömében sokkal lelkesültebben harczolt.

A csata után szállásán vizsgálat alá vette zsákmányát, s oh balsors! akkor vette észre, hogy az új szerzemény tarka bornyú testéről került le. Ember Miska fejét vakarta, s már előre csengtek fülében a gúnyos élezek; azonban elgondolván, hogy nemcsak ő, hanem N. tizedes is hasonló élczbakot hozdoz a hátán, annyira mennyire megnyugodott, legfőlebb is a bográcsot úgy köté fel bornyújára, hogy egyhamar észre sem vették, kivéve N. tizedest, ki legfőbb vágyának teljesülését csakhamar felfedezte a Miska hátán.

Szólni nem szólott, de szíve mélyéből örvendett a fölfedezésen.

A szelindeki csata után ötöd napra Vízaknánál ismét véres csatát vívtak, mely a magyarok részéről kedvezőtlenül ütött ki, a császáriak hatszorta nagyobb ereje hátrálásra kényszerítvén a honvédeket, számos ágyúval gyilkos tüzet szórván reájok.

A hátráló csapatok között a szathmári önkéntesek majdnem utolsók voltak, és soraikból az ágyúgolyó több ifjú hőst elsodort. A kitűnő bátorságú Kulin Imre százados, a mezőn élettelen heverők közt több honvédre ismert és szíve vérezett felettük. Egyszerre azonban megáll s a mellette haladókat egy fej nélküli hullára figyelmezteti. A hulla arczczal feküdt a földön s hátán tarka bornyú volt. „Szegény N. tizedes! felkiáltanak egyhangúlag mindnyájan, „kár érte, jó fiú a jó harczos volt.”

A magyarok még azon éjjel Szerdahelyig hátráltak, hogy csapatonként meleg fedél alá menekülhessenek, a tikkasztó nap fáradalmait kipihenni.

A szatmári zászlóalj 2-ik százada együtt volt beszállásolva. A századosnak legelső gondja az volt, hogy százada létszámáról meggyőződjék, s a hiányzókat azonnal feljegyezni kezdé, közöttök N. tizedes is, kinek midőn nevét olvasták, az egész század sóhajra fakadt.

Azonban egyszerre nyílik az ajtó, s ki toppan be tététől talpig felfegyverkezve s átfázva: az elesettnek vélt N. tizedes, ki a százados előtt megállva tisztelgett, a a köteles „jelentem alásan kapitány uram, berukkoltam” mondókáját elmondta.

A százados ülőhelyéből felszökött, nagy szemeket meresztvén, bámulatában szólni sem tudott.

Végre kérdé a százados: „hogY hívják!”

„Jelentem alásan N. a nevem, a szatmári önkéntes 2-ik század tizedese vagyok” válaszolt az érkezett.

A százados nagy ámulattal kérdé: „valóban ön az?”

„Igen is, vitéz kapitány uram, komolyan én vagyok” szólt N.

A százados fejét csóválván, monda: „meg nem foghatom.”

„Jelentem alásan: én sem,” válaszolt N.

„De hiszen én önt a csatátéren halva, fej nélkül többed magammal láttam,” monda a kapitány.

„És valóban látott a kapitány úr?”

„Igen, igen, ha mondom, láttam, s tarka bornyújáról azonnal felismertem.”

„Nem kétkedem benne kapitány úr, de azért én mégis itt vagyok, még pedig fris jó egészségben,” szólt N.

„S így hát nem esett el?” kérde a százados.

„Nem én, jelentem alásan, Ember Miska esett el helyettem.”

A százados N. hátára nézett, s a tarka borjút ott látván, így szólt: „Édes barátom, hogy ön igen ügyes színész, rég tudtam, mert gyakran láttam szerepelni, de hogy szemfényvesztő is legyen, csak most tudtam meg.”

A dolognak csakhamar híre futott, s a század kedvencének menekülése feletti örömeiben reggelig vígan mulatott.

N. ma is él, s mint ügyes színész és igazgató csaknem az egész hazában ismeretes.

Táncz vezényszóra.

(Az amerikai polgár-háborúból.)

1865 januárban történt, az amerikai secessio háború vége felé.

Az északiak folytonos előrenyomulásban voltak, és Sheridan ellenséges földön Winchesterben tartotta főhadiszállását. Moseby ellentábornok nem messze állt hozzá, hanem napról napra kevesebb kilátással győzelemre.

Sheridannál egyszer valami Levingstone úr kért bebocsáttatást. Gazdag ember volt, Winchester környékéről, kinek birtokát nem bántották, mert a tartomány visszafoglalásakor letette a hűség esküjét. Levingstone egy-két bók után meghívta a tábornokot egész tiszti karával együtt más napra egy kis tánczvizalomra.

Alig ment el Levingstone, egy öreg szerecsen sündörgött Sheridan lakásához, s gyanúba jövén, a katonák elfogták.

— Én Massa Sheridan beszélni. — Kiabálta a szerecsen, mit a tábornok az ablakon át meghallván, maga elé boesáttatá őt.

— Nos Samu öcsém, hát mi bajod velem? — kérde Sheridan.

(Az északamerikai rendszeren „brother Sam”-nek hívja a szerecsent, az pedig minden úrfélét „Massa”-nak.)

— Massa generál szegény szerecsen harczol, massa generál én megmenteni szerencsétlenségtől. Serre Levingstone inassát híni ladikkal tánczolni. Rosz Moseby sok róz ember éjjel 12 óra elfogni massa generál, és elvinni róz Dawishoz Richmondba.

— Ne mondd már! És honnan tudod ezt, Samu öcsém? — kérde a tábornok gondolkozva.

— Én már öreg néger, Serre Levingstonenál lakni, nem tudni sokat dolgozni, róz ember Serre Levingstone, róz ember Serre Moseby, én minden hallani ablak alatt. Már múlt éjjel sok róz ember Serre Levingstonnál elbújva, massa generált éjféلكor

rárohanni. Rosz Moseby, meg sok rász ember együtt vacsorálni ma88ával meg ladikkal.

Eddig a szerecsen, a tábornok pedig nagy léptekkel járt fel a alá a szobában, aztán megállt az öreg előtt s így szólt hozzá:

— Sam öcsém! egyelőre csak szóval köszönöm jószívűségedet. Most hallgass a dolog felől, menj vizsgálgaddhoz és dolgozzál, mintha semmi sem történt volna. Ha igazat beszéltél, gazdagon megjutalmazlak, s nem kell többé vén csontjaiddal dolgoznod. — Eredj.

Sheridan személyesen elkísérte a szerecsent az előőrségig 3 ott meghagyta, hogy bocsássák el bántatlanul. Aztán kezeit dörzsölve, vidáman tért szállására vissza, s elkezdett fütyörészni, mi legjobb jókedvének volt jele. Más nap reggel magához hivatott egy őrnagyot a 3-ik connecticuti ezredből, titkos parancsokat adott annak, s a két ember mosolygása arra mutatott, hogy a komoly szolgálat mellett valami tréfa is van a dologban. Később az egész tisztikart berendelték, e megtanították az esteli teendőkre.

Délután négy órakor Sheridan törzskarával együtt nagy nyílt kocsira ült, s elindultak, a gyanú eloszlatása végett még a szokott szolgálattelvő altiszteket is hátra hagyván. Fél óra elteltével oda értek Levingstone tanyájára. A verandán nagy csomó uraság fogadta az érkezőket, s csaknem elárulták örömüket a fölött, hogy Sheridan oly kevesedmagával jön. Levingstone finom udvarisággal mutatta be a tiszteket vendégének. Aztán a terembe mentek, hogy nagy hölgytársaság várt reájok. A hölgyek arca mind ragyogott, biztosnak hitték most már, hogy a Jankeek nem menekülnek ki hálójokból, s elkövetek mindent, hogy a gyanúnak elejét vegyék; és szeretetreméltósággal vendégeiket elázassák. Akkor időben a déli hölgyek még sokkal inkább gyűlöltek a Jankeekat, mint a férfiak is.

Először hűsítőket vön a társaság magához, aztán kitörő kedvvel, s mindkét részről a legnagyobb látszatos elfogulatlansággal tánczhoz fogtak.

Azonban egyszerre valamennyi ajtó feltárult, minden ablak

csörömpölve hullott szét és a bejáratokat csillogó fegyverű Jankeek foglalták el. Nagy meglepetés és halálos ijedtség fogta el a jelen voltakat. Néhány nő elájult. Sheridan pedig törzskarával együtt a szoba közepére állt, s a nőkhöz fordulva így szólt:

— Bocsássanak meg, hölgyeim! de a szolgálát mindennél előbb való. — Aztán Levingstonehez fordult: — Kedves gazdám! köszönöm ön szíves vendégszeretetét, s viszonzásul most meg én szólítom fel önt, hogy legyen szerencsénk Washingtonban. A fogadtatást ott a haditörvényszék rendezi.

Egy intésre valamennyi férfit megkötöttek, s a hölgyek esdeklései daczára kocsikon tova szállították.

— Kegyedet, szép házi asszony — folytató Sheridan, — felmentem a washingtoni úttól. Sajnálom, ha netalán fájdalmat okoztam, de legalább egy század katonát ide rendelek ápolására. Kegyetek pedig szép hölgyeim, bízzanak tisztikarom lovagiságában, itt már bajos volna e mulatságot folytatni, hanem legyen szerencsénk főhadiszállásomon. Ha kitánczoltuk magunkat, mindenikök oda fog szállíttatni, a hova kívánja; erre szavamat adom. A kocsik készen állnak. Én elmegyek előre, hogy otthon mindent elintézzek, tiszteim pedig és gránátosaim lovagias kísérői lesznek kegyeteknek. Tehát viszontlátásig!

A tábornok könnyed bókkal távozott a szobából és csakhamar elvágtatott. Mire főhadiszállására ért, ott már akkor nagy számmal várta tisztikara a „New York house” elsőrangú vendégfogadó ünnepiesen díszített nagy termében, hol a csillagos lobogó lengett. A hölgyek pedig jónak látták kocsiba szállásukhoz inkább a tiszt urak karját, mint a gránátosok karjait venni igénybe. Nagy aggodalomban voltak útközben, mert bizvást úgy hitték, hogy börtönbe szállítják őket, azonban a kocsik Winchesterbe érvén, mind a New York house előtt állott ineg, melynek udvarán udvarias tettek emelték le a kocsikból, s a tánczterembe vezették, hol Sheridan mosolyogva üdvözlé őket, s a Jankee doodle zenéje harsogott. Az északi hadseregbeli tisztek nejei közül természetesen egy sem jelent meg e rögtönzött tánczvigalmon.

A hölgyek alig tudtak bámulatukból magokhoz térni. Kel-

letlenül fogadták a frísítőket és dühben szikrázó szemekkel a, tánczrahívásokat. Sheridan pedig egy idő múlva jelt adott s a zene elhallgatván, így szólt a hölgyekhez:

— Hölgyeim! Kegyetek megsértették a vendégszeretet törvényét, mely szent minden amerikai előtt, és aljas árulásnak tették magokat részesévé. Én bizonyára nem vagyok nők irányában lovagiatlan, de a most lefolyt kis tréfával tartoztam hazámnak, melyet önök elárultak és a csillagos lobogónak, melyet meggyaláztak. Vegyék ebből azt a tanúságot, hogy a Jankee, bármennyire gyűlöljék is kegyetek, legalább emberségesen harczol és az emberiség törvényét tiszteletben tartja. Szigorúak voltunk mint ellenségek, ügykezni fogunk ezentúl mint jóbarátok önök kegyeit megérdemelni. Most pedig a kocsik rendelkezésükre állnak. Isten önökkel!

Mit ettünk és mit tettünk a táborban.

Írta: Kunsági.

Reggel jó zsiros szalonna, s gégerágó papramorgó, délben fél font hús és főzelék, *mellé* bor, egész napra két font kenyér, vagy ha kell: több is, só, paprika elegendő; ez a katona tábori étlapja.

Hanem az élelmezési tiszt nem azért élelmezési tiszt, hogy mindezeket rendesen kiszolgáltassa. Miből lenne különben gazdag emberré? — Aztán meg az ezer meg ezerféle balesetek: társzekér elakad, gulyát elhajtja az ellenség, pék elszökik, mészáros elesik, pinczester leissza magát, no meg néha valami bolond gránát beletéved a bográcsba, és szeme közzé szórja az embernek, a mit szájába szánt.

Azt eszik biz a szegény katona, a mit kap, ha ugyan kap valamit; szerencse, hogy a válogatás nem természete, szerencse, hogy kárpótlást keres és talál mindenért. Jól írta egy híres német, — pedig nem is katona volt, hanem valami Bath, vagy miniszter, vagy mi a weimari udvarnál, — jól írta, hogy

A hadfi nem kér sorsától sokat,
Egy városban sem szenved ő hiányt,
Itt barna lányt s fehér kényért talál,
Ott fekete kenyeret s szőke leányt.

Lajoskomáromban volt lány, barna is, szőke is, kenyér is volt mellé, szép fehér prófont, és volt a kenyérhez kásás hurka, véres hurka, májas hurka, (az isten akár hova tegye!) I. Jóska elővett kettőnket, hármunkat, elvitt a traktorba a nagykanizsai végen, s fizetett hurkát, a mennyi szemünknek, szánkknak tetszett. Sokáig gondolkoztunk: honnan veszi azt a sok pénzt? míg végre kisült, mert maga sem csinált belőle titkot, és mindenki megtudta, még Kossuth Sándor derék századosunk is. Lement a kertbe, lehevert egy fa alá, s hevertében olyan egyforintosokat pingált,

mintha csak Pipit uram fábrikájából kerültek volna ki. Nem bántotta senki érette, hisz csak német bankót csinált!

Hanem csinálhatta volna zsák számra, mikor Raksányi alatt ez első tizenkét fontos üteggel a vitéz bánt kergető sereghez csatlakoztunk. Sáska nem pusztítja, árvíz nem sodorja el jobban a zöld vetést, mint a hóhércöpenyesek és a czondrások a hátrálási vonalukba eső helységeket kiélték, elpusztították. Pákozdtól Győrírig romban feküdt minden útféli csárda, üres volt minden kamra, s hogy az emberek még étvágya is elmenjen: minden lépten hullákra bukkantunk, melyeket a horvátok ott hagytak rniazmának, madarak eledelének, ebek zsákmányának, s nem egyszer történt meg rajtunk, hogy a bogrács mellé letelepedvén, egyszerre csak orr vagy lábujj akadt kezünkbe: elhullott horvát orra és lábujja, kit embertelen bajtársai csak ímmel-ámmal takartak be hanttal. Még akkor iszonyodtunk az ételétől, később megszoktuk a hullát annak tekinteni, a mi: hullának.

Egy irtózat és egy nélkülözés volt ez a hadi menet egész Parndorfig, hova még a mellett maródin jutottam el. Útközben valahol Mosón körül egy ütegekocsiról leszállni akarván, lábam a kerék alá szorult. Úgy tessék képzelni, hogy épen sarkam volt a kerék alatt, s azt megkötötte, mint vastalp a tót szekeret. A furvézer soha sem tudta: mért nem halad a kocsí, ütötte a lovakat, csontom recsegett, ropogott, — hanem azért szégyeltem volna kiáltani. A következő állomáson jól megáztattam, a azt mondtam, hogy katona dolog, csakhogy kórházba ne küldjenek.

A ki honvéd volt, csatázó honvéd és nem debreczeni kardcsörtető, nem élelmezési gőzü vagy raktári moly, az el fogja nekem hinni, hogy csupa szégyeltemben nem jajgattam. Isten őrizzen! Hiszen Magosfalvi agyon tréfált volna vele, a nagy Pálffy pedig — legyen áldva dicsőséges emléke! — menten haza küldött volna, szopni.

Kiépültem. Avagy nem épült e ki a kis Szenessy, kinek 14 éves keblén ment keresztül a 12 fontos ágyú hátulsó kereke, midőn útközben egy pihenőnél a laféta alá feküdt s nem vette észre, hogy az üteg indul.

Különben is a párndorfi táborozást az isten is beteg honvédnek teremtette. A fekete Móga, a kövér Teleki jól tartottak ott benünket, csakhogy Bécs felé ne sóvárogjunk, a nemzetőröknek messze földről küldtek keserves levelek kíséretében elemőzsinát, Pozsonyból, Sopronból szép leányok jöttek, gróf Harrach brucki parkja még csemegét is szolgáltatott, és nem hiúba danolászta szüntelen az öreg Walner tüzmaster, ki a német pattantyúsoktól tért át hozzánk, Valami gyarló német árián, hogy „Und a Trinkerl, und a Trinkerl, und a Trinlterl musz zajn!” volt enni- és innivaló annyi, hogy még a főhadiszállás telhetetlen, hadja sem tudta előlünk elpusztítani.

Kimértünk egy-egy üteg legénységének egy-egy gömbölyű tért, valami négy lábnyi átmérőjűt, azt körülástuk, s körülültük a közepett lobogó tüzet, úgy hogy lábaink az árokba, értek, hátunkat neki vetettük az oda halmozott ásadéknak, s dalolgattuk kedvencz nótáinkat: „ős Buda gyermeke” és „Hajtogassuk a kancsókat.” Az ily békesáncz alvásra sem volt ros, hanem mégis jobb szerettünk úgy aludni, hogy két ember szemközt feküdt egymással két ellenkező irányban, egyik a másik czombjára hajtotta fejét, s kölcsönösen tartották a két testet melegen.

Ettünk, ittunk, s elvesztegettük a drága időt. Hanem végre megérkezett Kossuth Lajos, a nemzet bálványa, a sereg kegyelte, nagy tollas kalapjával, ellenállhatlan szónoklatával, s elvitt bériünket Bécs alá.

Máig som tudom: mért kellett a bécsi ütközetet elvesztenünk. Mi a halszárnyon álltunk tizenkét fontosainkkal. Sem enni, sem innivalónk nem volt egyéb, mint czukorrépa, melyet roppant táblákban tenyésztettek a szorgalmas németek. De az igen jól esett akkor, egyszerre éhünket és szomjunkat oltotta, s bizonyára volt egy kis része abban a jó kedvben, melylyel a Schwechat mellett elláthatlan vonalban kifejlő svalizséreket, kürazérokat fogadtuk.

Ez volt első nyílt csatája a tizenkét fontos ütegnek. Nem vetheti senki szemére, hogy kötelességét nem teljesítette.

Ez volt első csatánk nekünk is tüzereknek nagyobb részt. Érdekes lett volna e 70 — 80 kezdőt lerajzolni, még érdekesebb volna

leírni. A hányan voltunk, annyiféle érzéssel fogadtuk az első ágyúgolyót. Az egyik elsápadt, remegett, másik kiabált, harmadik fejét kapkodta s izgett mozgott, negyedik mosolyt erőtetett ajkaira, sőt egy „második szám” annyira magánkívül jött, hogy „tölts”-nek értette a „tűz!” vezényszót, s tömőfájával éppen akkor lépett az ágyú elé, mikor elsütötték, úgy hogy kezét elhordta a a golyó. Én nem mondom magamról, hogy megszeppentem volna, de annyi bizonyos, hogy szükségét éreztem a Szózat éneklésének. Egyébiránt azt hiszem, hogy a lámpaláz e nemét tűzér alig kerülheti ki, mert az érzékeket együtt támadja meg az ellenséges golyó füttyölése, gránát pattogása és saját ágyúinak döreje. Elég az hozzá, hogy daloltuk a Szózatot, szórtuk az öreg golyót, s a fehér köpenyesek szétrobbantak.

Hanem azért retirálnunk kellett. Azaz, hogy követtük a retirálókat, kikre akkor csinálták azt a nótát, hogy

Retirálj, retirálj!
Komáromig meg se állj . . .

hanem követtük a sereg nagy részével lassú lépésben, és nem futva, mint az istenadta börsereg.

Pozsonyból Jabloniczba küldték ütegünket, hogy az ottani hegyszoroson a betörni akaró Simonicsot feltartóztassuk.

Én elhiszem, hogy a lúdmáj igen tápláló eledel, hanem két álló hétig mindig csak lúdmájat enni, ahoz mégis csak katona-gyomor kell. És mi két hétig mindig lúdmájjal éltünk Jablonicz-bau. Én nem tudom: hova teszik jabloniczi izraelita atyánkfiai annak a temérdek májnak a lúdját, annyi áll, hogy egész életemre valót ettem itt. Hiába mondtuk, hogy inkább a májat szállítsák Bécsbe, a a lúdját adják nekünk, végzetünk lúdmáj volt, s utol-jára keztek megérteni Scribet, ki az ördög naplójában egy örökös-nek azt varrja a lelkiismeretére, hogy lúdmájpástétommal végezte ki gazdag rokonát.

Az ég tudja: e zsíros eledel utó-, vagy a nagyszombati csata előérzete okozta-e örömmet, midőn egyszer csak elrendeltek Jabloniczból, s leküldték a győri sánczokba.

Üdvöz légy nekem Győr emléke! te lelkes szigethi magyar

nép, mely oly szívesen fogadtál, te szorgalmas takácsnő, ki oly jó ebédekkel láttál el és te kedves kis suszterné, ki oly édes csókot adtál a szegény szűkölködő honvédnek. Egy szál foszlány volt felső ruhám, csizmám talpa egész nyíltszívűséggel beszélt temédek strapáczjáról, hideg volt a sáncokban mint Szibériában, hanem azért boldog voltam az itt töltött két hét alatt.

Katona boldogság, melyet trombitaszó félbeszakaszt, dobpergés feledtet. Az erős győri állást is odahagyatta velünk a már kis istenné növekedett Görgey, és masíroztatott Pest felé oly szép elővigyázat mellett, hogy útközben Bábolnánál egy pár század német lovasság meglepett benünket, és ha a Würtemberg huszárok nincsenek, bizony még azzal az adomával talált volna egy újabbkori Schels könyve gazdagodni: hogy az egyszeri magyar honvédségből valami tízezerét megvert kétszáz svalizsér.

Hallgatok akkori fájo érzetünkről, mikor ágyúzást hallotunk Mór felől, a Vértesen keresztül, s nem bocsátottak bajtársaink segélyére, nem írom le a buda-pesti irtózatos zürzavart és itteni zsidó hazafiak és honleányok szíves fogadását sem, hanem kezembe veszem kajzer-zemmelemet, szafoládémat és sietek Divald Adolf és Rotter Lázár kedves bajtársimmal a vasút indóházhoz.

Rotterrel és Diválddal elválhatlan haditársak voltunk. Rotter szeplős képű, vörös hajú, Divald szőke, göndör, én barna, — Rotter zsidó, Divald pápista, én kálvinista, — Rotter pattogó, veszekedő, hirtelen ember, Divald megfontoló, szelíd, én ábrándozó, — Rotter közép termetű, Divald kicsiny, én magas, — se három annyira különböző lény háborítlan egyetértésben, szoros barátságban egymással. Igazi barátság talán csak háborús világban fejlődhetik. Együtt csatáztunk, együtt mulattunk, együtt pihentünk mindig, megosztottunk egymással örömet, bánatot, falatunk felét s a tábornüzet, téii táborozások e nélkülözhetlen járulékát.

Pestről együtt mentünk a legutolsó vasútvonattal Szolnok felé. Útközben meg-megálltunk az indóházaknál, s felszedtük a síneket, hogy Windschgrätz ne követhessen. Hanem a kis Divald lázban szenvedett s nem volt képes segíteni. Czeglédnél neki rontott valami Rosti kapitány, ha nem csalódom: a 6-ik zászlóaljtól,

s midőn mi védelmeztük, legényeket szólított, elő, hogy rögtön föbe lövet mindhármunkat. Bizony nem mondom, hogy meg nem tette volna, ha Bangya őrnagy ki nem ment körmei közül. Nem egyszer voltunk mi hárman ily válságos helyzetben, hanem úgy volt megírva a sors könyvében, hogy ha a golyók ezrei bántatlanul füttyültek el fülünk körül, ne essünk áldozatul a subordinációnak se.

Aztán néhány heti boldog élet következett. A kun atyafiak szívességgel halmoztak el, a szabolcsi és hevesi nép jól tartott étellel, itallal, s azon egész idő alatt, míg Répássy Mihály — egyetlen tábornokunk, kinek szomorú osztályrészül jutott még a szabadságharcz idején „ágyban, párnák közt halni meg”, — Tiszafüred, Újváros és Czibakháza közt fel s alá masírozottatott bennünket, a nélkülözéseket már csak emlékezetből ismertük.

Különösen jó dolgunk volt Czibakházán, hol Sisrois-Zalánfi vezénylete alatt 3 ágyúval pár hétig őriztük a Tisza hídját. Volt tojásos galuska, jó disznóhús és bor bőségben, volt széles jókedv és jó barátság. A kecskeméti mozgó nemzetőrökkel és a halálfejes sógorokkal különösen jó viszonyba léptünk. Meg is érdemelték, mert a czibakházi és a szolnoki csatában úgy harczoltak mellettünk, mintha igazi honvédek lettek volna.

Emlékeztek e még, derék kecskőméti bajtársak az „osztrák ármány”-ra, melyet annyiszor elmondtunk együtt, s ti halálfejesek, él e még közületek, a ki elmondhassa a Burschenliedet, a Ledorne Ferdinándot, meg a mit a mi tiszteletünkre componáltak:

Bei Csibukhaz wür die grosze Schlacht,
 Hurrah, hurcah, hurrah!
 Das haben die Artullerist'n mitgemacht,
 Hurrah, hurrah, hurrah!
 Und die Feinde, kommen mit groszer Macht,
 Aber der tapfere hon ved sic zu Schanden macht.
 Sie muszten weichen, sie tnuzten weichen, sie muiszten
 weichen
 Mit hurrah!

Czibakházáról Tiszafüredre rendelték bennünket. Itt állottuk ki becsülettel azt a próbát, melyen alig hiszem, hogy csak egy honvéd csapat, is keresztül ne ment volna. Elhíresztelték, hogy

vállalkozik kerestetnek egy erősen kockázatos vállalatra, melynél igen valószínű a halál, ellenben alig nyerhető dicsőség, jutalom pedig épen nem, — a ki vállalkozni kíván „a hazáért,” jelentse magát. Persze, hogy egymást érte a jelentkező. Neki mentünk volna a tűznek is, — az ember szinte jobb szeretett volna akkor a hazáért meghalni, mint élni.

Ez ugyan csak tréfa volt, hanem rögtön következett rá a dolog vastag vége. Átkeltünk a Tiszán, irtózatossájjal és robajjal, ökrökkel lovakkal keresztülvontattuk ágyúinkat a Füred és Poroszló közti posványon, egy egész nap alatt tevéen meg két óra járásnyi utat, útközben gyíklesőinkkel kaparván le a sarat, mely minden fordulónál újra elborította és megfogta az ágyú kerekeit, és szenvedvén fáradságot, éhséget, bosszúságot.

Poroszlón aztán csatakésszen állottunk és vártunk tétlenül, míg csak be nem végezték a kápolnai csatát, melyben igazság szerint nem kétes, hanem fényes diadal illette volna meg fegyvereinket. Hiszen mi pihent, jól szervezett és számra is erős hadtesttel álltunk ott. — Vájjon nem Kápolnánál kezdődik e Világos?

Itt vesztegeltünkben Farnos felől egyszer csak két lovas embert láttunk felénk közeledni. Azt hittük, hogy farmosi parasztok, hanem mikor már csak valami ezer lépésre voltak tőlünk, felemelték dicsidáikat, megfordultak, s akkor láttuk, hogy kém-szemlére jött ulánok. Kiabálhatták aztán a huszároknak, hogy nem szabad utánok nyargalni, százával mentek üldözésekre s el is fogták, s oly zűrzavarba is hozták a tábornok, hogy nagy időbe került, míg ismét rendbe jöttünk. A tűz nem ritkán ragadta honvédeinket, huszárainkat hasonló meggondolatlanságokra, melyeknek drágán adhattuk volna meg az árát, ha véletlenül nem a „győzhetlen” hadsereggel van ügyünk.

Kápolna után Bicske következett. A bicskei csatát teljes joggal számítja a honvéd hadsereg a diadalmások közé, hanem a mi triumvirátusunk nem hozott belőle dicsőséges emléket haza. A 3-ik hatfontos ütegnél voltunk az előcsapatban: (azt nem tudom, hogy hányadik 3-iknál, mert majd minden hadtestnél volt egy 3-ik hatfontos üteg). Nem voltunk már messzebb pár száz lépésnél

a várostól, midőn az utcán harc kezdődött s a behatolt zászlóalj és huszárok Jellasich elrejtőzött emberei körülfogták. Mi lemozdonyoztunk és töltöttünk. Nem sokára látjuk, hogy fekete szíjas, szürke köpenyes katonák jönnek ki a városból, koronkint visszafordulnak s befelé lönek. „Hátráló honvédek” — gondolok magunkban, s fejök felett igyekeztünk ellőni, hogy visszavonulásukat könnyítsük. Bezzeg aztán megtudtuk, hogy határőrök, mikor puskatussal verték le embereinket és a mellre nyomva sütögették el fegyvereiket.

Kedves szép ágyúink oda vesztek, soha sem láttuk többé. Két óra múlva elszaladtak ugyan a vitézek, de ágyúinkat magokkal vitték. Feleljetek érte ti vezérek, kik az ellenség torkába vittétek ütegünket, ti császárhuszárok, kik fedezetünkre voltatok rendelve, és ti szürke nadrágosok, kik Komáromnál nagy vitézséggel szereztétek aztán vissza babértokat és Budavárnál mennyi hőssé lettetek, bátran hatoltatok fel a résen, s elsők voltatok érdemjeles zászlótokkal Nagy Sándor vitézei közzül a várban.

Nagy szomorún mentünk a tartalékhoz, hova rendelték s a társzekerekkel fejcsüggesztve haladtunk a sereg után. Hanem pár nap múlva ágyúszót hallottunk Isaszeg körül, s azzal vége lett türelmünknek. Oda hagytuk életveszélyével a társzekereket és előadva megható történetünket, Lapinszky Teofil ütegébe, léptünk.

Lapinszky kiváló jelensége a magyar szabadsághareznak. Mint csász. bombászkarifőtüzér épen szabadságon volt szülőföldén Galicziában, midőn a forradalom meleg napjai kezdődtek. Azonnal bejött Magyarországra s felajánlotta szolgálatát a kormánynak. Elfogadtatott, — hanem üteget nem tudtak, vagy nem akartak keze alá adni. Alakítson magának! Alakított is. Lelkes ifjakat szedett össze, lovakat kerített, s ágyúkat szerzett. Most a bányavárosokban levő múzeumi ágyúkkal lépett síkra, majd az ellenségtől elveiteknek vagy oda hagyottaknak fogta a pártját, embereit hol a polgári osztályokból, hol a sereg kellő közepéből toborzotta, ágyúi egyszer elfogytak, máskor megszaporodtak, rendes hadállása nem igen volt, hanem küldték jobbszárnyra, balszárnyra, elővédnek ha győzelemre mentünk, előcsapataink ha hátráltunk,

nem ritkán jóval előtte állott a csatavonalnak, vagy a csatárláncz irányában, sőt néha a csatárok közt ténfergett. Szóval igazi harczi kalandor volt ütegevel együtt, a kalandorok nemesb fajából. — Világosnál női ruhában menekült ki a muszkák közzül, és szerencsésen bejutott Komáromba.

Lapinszkyhez csatlakoztunk tehát, miután ez részint az isaszegi, részint a vácsi csatában irányzói képességünket megpróbálta és meggyőződött a felől, hogy csata közben nem töltjük az időt óbégatással és fejünk ide s tova kapkodásával, hanem lövünk és találunk.

Nagy-Sarlónál sok szép dolog érte a mi lengyel ütegünket. A helységgel szemközt, ágyúlövésnyire csatarendben állván, az ellenséggel már óra hosszat csak néztünk egymásra, s a csatát egyik sem akarta kezdeni. Végre is a mi vezérkarunktól érkezett parancs Lapinszkyhez, hogy lövessen.

„Első ágyú: — tűz!” —

Az első ágyú enyém volt, — elsüttettem. Aztán megdördült az ágyú minden ponton, s kezdetét vette szabadságharcunk legdicsőségesb csatáinak egyike. Nekünk lengyel ütegbelieknek nagy rész jutott ebben. A Nagy-Sarló tövében rögtönzött sánczot pár lövésünkre az ellenség oda hagyván, mi elkezdtük kalandozásainkat a csatavonal egész hosszában. Hol a mieink szuronyrohamát igyekeztünk ívlövéseinkkel sikeresbe tenni, hol kartácsal utasítottuk vissza a szuronyrohamban fuserkedő cserepárokat, hol egy egy megszorult csapatnak mentünk segélyére, olykor huszár-atak közé keveredtünk, máskor a 9-ik zászlóaljistákkal veszekedtünk, hogy mit állanak épen ágyúnk elé, nem tudunk tőlök löni! mire azok azt felelték, hogy „csak lőjeteK fejünk felett, nem félünk mi a ti golyóitoktól.” Egyébiránt nem félték ők a másétól sem.

Szőlőhegyeken át, holttesteken keresztül haladtunk a Komárom felé hátráló ellenség után, melyet azonban nem voltunk képesek utólélni.

Ez előnyomulásból élénk emlékezetemben maradt két eseményke. Egyik az, hogy mily édes mosolylyal nyújtotta felénk Fajkürtön egy gyönyörű leánya az enyhítő italt; mintha most is

látnám szép szemeiből a diadalunk feletti örömet ragyogni. — Másik, hogy Guyon egyszer fáradtan ledölvén egy vaczokra, mire fölkel, barna köpenye sűrű pettyekkel volt tele. A vitéz angol hidegvérrel rázta le ruhájáról a magúra szedett élő pettyeket, a táborban pedig közmondása vált, hogy: mozog, mint az angol köpönyeg.

Albion e hős szülötte nem sokára megmutatta a Komáromba vezető utat, s mi bementünk nyomán, s megmentettük a szűz erőseget utált kérőjétől. Itt osztották ki vörös sipkáinkat, melyeket ugyan már előbb megengedhetett viselnünk, s a Nagy-Sarlónál nyert érdemeket. A várfelmontó ütközetekben Rotter nagyon jó szolgálatot tön irányzajával és ügyeskedésével, és lövéseinket nagyon sikeresekké tette az által, hogy levetvén kabátját és csizmáját, hason egészen közel csúszott az ellenséghez, s annak állását kikémlelve, hasznos utasításokkal tért vissza.

Innen a Vág-vonal védelmére küldték pár ágyúnkat Sopornyiba, egy tót faluba, melyben a r. kath. lelkész alattomban ellenünk lázította híveit. Be voltunk szállásolva, de nem volt benne köszönet. Az ellenséges érzelmű atyafiak egyáltalában nem adtak egyebet ennünk, mint valami csirizszerű pépet, úgy hogy végre is fel kellett szabadítnom embereimet, hogy fogjanak libát, mely nagy falkákban gázolgatott a Vág mocsárjain, szabjanak neki tiszteséges árt, fizessék ki és egyék meg. A legénység azelőtt kevéssel kapott valami czombig érő szürkét, s azzal borogatta a libákat egymásután.

E faluban nagyon sokat harangoztak. Mi eleinte észre sem vettük ezt: aztán azt gondoltuk, hogy annak úgy kell lenni, az eklézsia lelki üdve kívánja meg; aztán meg azt vettük észre, hogy véletlenül rendesen akkor szólal meg a harang, mikor mi valamely hadművelethez fogunk, s végül kisült, hogy az a fatális harangszó jeladás volt az ellenségnek. Képzeltetni, hogy a harangdíjt kifizettük. Háborús világban efélékéért nem szoktak adósok maradni.

Sopornyinál nem töltöttünk sok időt, ámbár eleget arra, hogy az ellenség jól összeszedhesse magát. Néhány napi haszontalan veszteglés után visszarendeltek Komárom alá, a szőnyi táborba.

Gyönyörű népség volt itt együtt. A dicsőség szépít s időnk elég volt, hogy szervezetünk, ruházatunk is meglehetősen rendbe jöjjön. A mi reánk várt, arról sejtelmünk sern volt boldogságunk közt, s annál fogva mulatságban, dorbézolásban töltöttük a gyorsan lepergő érákat.

Egy déltájon nagy táncmulatság volt puha fűvön, szabad ég alatt. A Zanini banda játszott, és zenéjére ugyancsak forgattuk faute de raieux egymást. Különös egy trabális őrnagy fel-fel kapott a levegőbe egy kis fürge alezredest, úgy forgott vele gyors három a tánczban, és kergette dévaj csalogatásban. Kaczaj, kurjongatás vegyült a klarinétok hangjai közzé, a kuruczvilág édes napjait éltük újra, s örömünk határtalan volt.

Egyszerre porfelleget láttunk Szőny felé. A porfelleg egy ideig közeledett, aztán rögtön megállott, s belőle egy kiáltás hangzott ki. E kiáltást egy óra múlva az egész tábor viszhangozta, egy sereg fájdalma tört ki benne Damjanics balesetén. A hős tábornok kocsijával felfordulván, lábát törte.

Nem én mondom először, s Világos húsz ezer áldozata közül tizenkilenc ezernek bizonyosan sokszor eszébe jutott később, hogy a komáromi szerencsétlenség aligha nem egy országnak volt szerencsétlensége.

El e sötét képpel! Jerünk Buda alá, hol a honvéd dicsőség még egyszer felvillant, hol utolszor éreztük magunkat boldogoknak.

Nagy Sándor Albertfalva felé, a tétényi útfélen tartott szálást egy szép fás unyorban, hadteste pedig körülötte táborozott. Itt palacsinta volt a rendes menü. Fáni kisasszony egész álló nap sütötte, mi pedig egész álló nap ettük.

Hogy ki volt az a Fáni kisasszony? Hát igazánda kisasszony Nyitra megyéből, kit a honvéd dicsőség fénye elvakított, mint annyi mást, s ki egyszer közzénk keveredvén, nem tudott többé tőlünk megválni. Markotányosnő lett, hanem azért megadtuk becsületos címét ez állapotában is. Voltak ily boldog szerencsétlenek a honvédtáborban elegen. A főtisztek magokkal hurczolták nejeiket, barátnőiket, sőt emlékszem, hogy egy ízben fársztó mars

közben két szép asszony előtt el is defilíroztattak, — hogy tilt-hatták volna el, hogy az egyes csapatok meg markotányosnöket tartsanak magoknak?

Hanem Fáni kiasszony palacsintáival épen nem élhettünk rendesen, gyakran elrendeltek hol ágyúval, hol a nélkül másfelé. Ott voltunk p. o. a krisztinavárosi redout hányásánál, honnan később 24 fontosak a fehérvári kapu melletti rést lőtték, az utolsó napokat pedig a csillagvizsgáló toronyban töltöttük a Szentgellért tetején. Innen szórtunk tüzes golyókat a várba, hol egy szénaraktárt nagy örömünkre csakugyan fel is gyújtottunk. Volt egy rongyos nemzeti zászlónk, a várbelieknek pedig egy feketesárga, s e két zászló minduntalan mozgott, ha az ellenséges ágyú lövése talált: tiszteletteljesen meghajlott, ha pedig pokolba veszett, akkor megcsóváltatott. Innen néztük a megrohanásokat, Buda város rombadóltét, Pest irtózatosan szép bombáztatását, melynél nagyobb és borzasztóbb jelenetet képzelni sem tudok, s melynek izzó lángja Hentzi babérait elperzselé.

Budavár bevétele volt utolsó örömünk, utolsó dicsőségünk, A mi azután következett, azt ne érje meg többé magyar honvéd, magyar ember soha!

Buda alól Komáromhoz még egyszer visszamentünk, mintha onnan-előnyomulni, az elmulasztottakat helyrepótolni, mintha az egy hónapja megsemmisített ellenséget az ország határaitól kiűzni akartuk volna.

Igen bizony! Átkeltünk a Duna balpartjára s erőtetett menetekben kezdtünk meg az úgynevezett egyesülési, valójában pedig fegyverlerakási utat. Bízunk a történetírásra annak kiderítését, hogy kiszámított dolog volt e ez, vagy végzetes szerencsétlenség? s haladjuk tovább az emlékezet e fellobbanó szikráinak összegyűjtésében.

A váci csata után, melynek legtöbb vesztesége az utcákon összetorlódott ágyúk, csapatok, társzekerek zűrzavara miatt esett, Nagy Sándor hadteste, s benne a mi ütegünk a visszavonulás fedezésére rendeltetett. Olyan volt pedig e visszavonulás, hogy nem egy honvédet láttunk az elől ment csapatokból éhség, szomj és

kimerültség miatt ledobanni s meghalni az útfélen. Képzelmünk aztán: milyen volt a mi sorsunk, hátul levőké, ha a sereg zöme túrhetlen nélkülözéseket szenvedett. A kozákok nyomban követték: ha pihenni vagy enni egy perezre megállapodtunk: rögtön nyakunkon voltak, s a ki kezökbe esett, azt irgalmatlanul ütötték, lötték, szúrták agyon. Vadkernél egy perezre megállottunk, — nem a vidám, erős honvédek többé, hanem agyon éhezettek, holtra fáradtak.

Én fel tudom fogni azt a dühöt, melylyel az oroszok e vidéke, később elárasztották. A farkas is legdühösebb, mikor éhes. Már pedig képzelmünk, hogy mi jutott nekik, ha mi Losonczon isten irgalmáért sem kaptunk jóra való ételt, mikor pedig a miskolci Búzavásáron kenyeret kértünk az üres kézzel ácsorgó kofáktól, azok nyakunkba borultak és zokogva mondták, hogy magok is csak isten kegyelméből tengődnek napok óta.

Vácztól Putnokon át Debreczenig tehát színét sem láttuk becsületes ételnek, — Debreczenben legalább láttuk a színét. Elláthatlan sorokban jött ki a város népe a tábor látogatására és egy sem jött üres kézzel. A kasornyákban terpeszkedő szilkéből jó paprikás gulyáshús párolgott ki, nagy tálakban túrós tepertős galuska úszott a zsírban, s hosszú kolbászok csavarodtak egymás fölibe, sáhos asztalkendőkből pedig gyönyörű kaczagós czipó duzzadozott kifelé. Ha étvágyunk nem lett volna is, megjött volna e látványra. Tarhonya, pogácsa, kalács, perecz, fonatos, bőrös pecsenye, töltött káposzta, — volt minden, ki mit szeretett.

Letelepedtünk s kinyújtottuk kezünket a rég nélkülözött eledel után ... Bumm! rögtön megdördült az ágyú, a vendégek riadozva futottak szét, s egy óra múlva a kakassói cserépvető történeti helyivé lőn.

Ha akkorra már végkép el nem fásulok, nagy fájdalmakat kellett volna kiállanom, mikor ama vidéken áthaladtunk, melynek minden bokrából gyermekkori emlékek, és minden lakából jól ismert arczok intettek felém; és én nem érinthetem a bokrokat, mert mögöttem kozákok hurrahja hangzott, és nem csókolhatám az arczokat, mert szégyeltem a Vámospircsről ránk mért gyalázatot.

Rokonok, jó barátok, ismerősek hívtak befelé, de nem volt időm a nyájas tűzhely mellett megpihenni, — Derecskén ősz esperes nagybátyám kinyitotta a nagy kaput, terített asztalt tétetett oda és egész családjával együtt szünet nélkül osztotta a kenyeret és bort. Egy intéssel üdvözlém őket és tova nyargaltam. Uradalmi ügyész keresztapám jóakarólag marasztgatott — hogy időzhettem volna, mikor ütegem haladék nélkül ment a ház előtt tovább! Újfaluban végre bementünk Lapinszkyvel egy unokatestvéremhez, ettünk a mi épen kéznél volt, aztán felültem szép tüzes paripámra, — szegény pára! nem tudott tovább menni a szomszédháznál, ott lerogyott és nem kelt fel többé. Az éjét Szentmárton alatt töltöttük, s én nem siethettem anyám és testvéreim karjaiba, kik egy órányira laktak onnan, s talán épen győzelmet álmodtak. . . .

Itt megálljunk! Nem vezetem tovább olvasóimat. Arad következne ezután, melyet Golgothává tőn gyáva hóhér szennyes keze, és Világos, melynek gyalázatos földét szét kellene szórni a világ-négy része felé. Nem vezetem ideig. Úgyis messze röpült már velem az emlékezet csattogó szárnya, úgy is említek már elég oly belyet, melyek fölött évszázadokig sírni fognak az utódok, úgy is sok szomorúságot előhoztam máv, holott ezéloom az volt, hogy apró vidor képecskéket rajzoljak a szabadságharcz világra szóló történetéből, s igénytelen töredékekben némi fogalmat nyújtsak olvasómnak arról, hogy mit ettünk és mit tettünk mi a táborba...

Egy honvédtizedes története.

Írta: dr. Sikor József honvédfőhadnagy.

Hogy a közösen átélt szenvedés annak részeseit épen oly nagy, vagy talán még nagyobb és erősebb kötelékekkel csatolja össze, mint az együtt átélvezett boldogság órái, példa erre az, hogy én meg nem tudnám mondani: mennyi boldogsággal érne az fel, ha most találkoznam csak egygyel is azon derék bajtársak közül, kikkel a viszontagságos 1848/9-ki évet mint honvéd átéltem.

Legyen szívemből üdvözölve különösen a ti emléktek, 38-ik zászlóaljbeli honvédek! és ha van még erősen megkritkított soraitokból néhány az életben, kik már a férfiaság napjának délutánját élitek, emlékezzetek meg szívesen barátotokról, ki éltetek legszebb korszakából mutat be édes-keserves emlékeket.

1848-ban orvostanuló voltam a pesti egyetemen. Az iskolai év régen nem végződött el oly hamar, mint akkor, mert az egyetemen is elhallgattatá a fegyverzörej a műzsákat. E műzsák papjai eretnekek lőnek, majdnem egytől egyig átpártolván Mars istenhez és annak áldozván oltfírán.

Valahányszor Jókai Mór kedves regényeit, Tallérosi Zebulonját, politikai vezércikkeit stb. olvasom, mindig eszembe jut azon jelenet, mikor ezen komoly férfiú ezelőtt 20 évvel Pest város terein nyilvánosan, tömérdek nép szemeláttára, tánczolta barna cigányok zenéje mellett a toborzót Petőfivel, Dobsával s több korbeliével. Dolmányukra piros kendő volt akasztva, kalapjukon nemzeti kokárda, nemzeti rózsza, nemzeti szalag, rozmaringszál s veres toll volt, kezükben boros palaczk, s csizmáikon pengő sarkantyú. Karban énekelték tánczközben Aranynek ez aranyos dalát:

Kalapomon nemzeti szín rózsza,
Ajakamon édes babám csókja,
Ne sírj rózsám, nem megyek világra.
Nemzetemnek leszek katonája.

Ilyen toborzás után aztán nem csoda, hogy az első tíz zászlóalj oly rögtön és oly jeles ifjakból állott együtt, hogy magt is büszke érzéssel emlékezünk rájuk. Hogy fájt szívünk, kiknek az az osztályrész jutott, hogy szülői tilalom miatt nem csaphattunk fel mindjárt honvédnek azon férfiak jobbáiba, kiket végtelenül szerettünk és nagyra becsültünk. Azonban 1848-ik év július havában, a mint bizonyítványainkat kikaptuk, az egyetemről egyenesen a hadfogadó parancsnokság elé siettünk egyezre nyolezan. Bevettek bennünket rögtön. Nem vizsgálták: van-e lúd-talpunk, macskahátunk, vastag-e a nyakunk; mert itt nem a testet, hanem inkább a lelket, a lelkesedést tekintették, annyira, hogy a katastropha befejezése után szörnyen csodálkozott sok honvéd felett a sorozó bizottmány: hogyan lehetett ezt katonának bevenni. Pedig biz az olyan minden viszontagságon velünk együtt hatolt keresztül és birta a nehéz munkát.

De térjünk már egyszer a dologra.

E sorok íróját besorozták a 38-ik honvéd zászlóaljba a 4-ik századba, melynek századosa Murányi (Markovics) Dénes, egy barna bőrű, talpig becsületes jó magyar ember vok. Jó messze Pest középpontjától: az úgynevezett tábori kórházban voltunk beszállásolva, ott szervezkedtünk. Engem az első szakaszba osztottak be, melynek káplárja volt Kovács Józsi, elbeszélé sünk hőse.

Sokat irtak már a kiszolgált katonák jellemzésére, de távolról sem merítették ki a tárgyat, s a ki tanulmányozni akarta az e fajta embereket, leginkább ífeshette azt azon korban, melyről elbeszélésünk szól.

Ha azon katonai talentum, szervező és vezéri hivatás, mit ekkor a cs. k. köztívétzből káplárságra promoveált s az ujenezok begyakorlására rendelt kiszolgált portentumok szvenvelegtek, mind való leendett, akkor nem csak a hazát mentettük volna meg, hanem békét dictáltunk volna az akkoriban forrongó egész világnak.

Kovács József egyike volt ezen nagyságoknak. Jó magyar fíú volt, természetes complexióval. A fenn elősorolt tulajdonokon kívül o magával hozott a sereghez egy jó adag lelkesedést is, és

egyéni bátorságot olyat, hogy az gyakran nem is bátorság volt, hanem vakmerőség, — szava menydörgött; azonban volt egy bizonyos nyelv hibája, mely abból állt, hogy a gondolatok sebes röptét nem bírta nála követni az anyag, mikor legjobb ízűen káromkodik vala, elbicsaklott a nyelve, és a szavak egybemosódván, ez nagy hátrányára szolgált különben jeles szónoki készült-ségének.

Fő jellemvonása az volt, hogy szeretni és gyűlölni egyiránt szenvedélylyel tudott.

Beosztatván mint közvitéz a Kovács Józsi szakászába, mindjárt első alkalommal figyelmeztetett, hogy ne gondoljam, mintha ő tekintettel lenne arra, hogy diák voltam; „akármí volt kend, én azt nem kérdem, — monda — csak azt tudom, hogy most komisz baka.”

Este a kaszárnyában kedélyes esténk volt. Ő mulattatá az egész szakaszt, katona életének ecsetelésével. Én a szalmazsákon fekvé pipálgattam; jól tudtam mikor füllent, de elhallgattam, hanem beszédében gyakran a szép hangzat miatt a helyesírás szabályain csúnya vágásokat tett, és azt el nem hallgathatván, egyszer, mikor azt mondotta, hogy: „a kapitány úrtól ki lett mondva” köz beszólék s a mondatot kijavítani. — Elhallgatott. — Méltóságos lépésekkel közeledett felém, s a földre terített szalmazsákomhoz érvén, rám kiáltott: „keljen föl kend!” Én fölegyenesedvén, megijedve láttam a mécs világánál, mint hánynak szikrát az én káplárom szemei. Iszonyú káromkodás között figyelmeztetett a felebbvalóm iránti tiszteletre, minden harmadik szavában „azt a tintanyaló üdvösségemet” emlegetvén, azt jövendölte, hogy az egész szakasz legénysége közzül én leszek az első, ki a mogyoró-fával ismeretségbe jutok. Nem volt soha többé egy csep becsülemet előtte. Oly érzékeny oldalát sértem meg, a hol tudománya, mivelt-sége és sokoldalú ismereteinek büszkeségét rejtegette.

Ez eset után is mindig ő vitte a szót, mert azt állásánál, negélyzett fölénynél és hajlamánál fogva másnak nem engedhette, hanem a tréfának czéltáblája mindig én voltam, a beszélgetésből pedig hiányzott ezután az a jóízűség, mi annak eddig annyí

érdeket kölcsönzött, ellenben a helyett bizonyos epésség volt rajta észrevehető.

De ez nem volt még elég, több kellett még ahhoz, hogy Kovács tizedes halálos ellenségemmé váljék. Eddig azon roppant térköznél fogva, melyet közöttem és maga közt látott, nem tartott érdemesnek arra, hogy ellenségéül tekintsen és azt bevallja. Az oroszlán nem szokott legyeket fogdosni.

Másnap reggel sorba állítá szakaszát az én tizedesem. Ott álltam én is az első sorban, mely kitüntetés azonban nem kegyelemnek, hanem magas testalkatomnak köszönhetek. Mikor a szemlének vége lett, képen szóló határozott erélyes hangon tizedes urunk: „minden ember szerezzen magának egy madzagot, mit a nyakába akasztván, azon a városból a Károly-kaszárnyából 5 komisz kenyeret ki fog ide hozni. Fél óra múlva indulunk.”

Ezekután mindenki elszéledt madzagot keresni, én pedig a tizedes úr előtt megállván, tisztelegtem és arra kértem, hogy ha lehet, mentsen fel engem azon szégyenletes szolgálattól, mert nekem a fél város ismerősöm, újjal mutogatnak majd reám, és a leányok egy pár hétig csak rólam fognak beszélni. Ő azonban kérelmemre határozott tagadással válaszolt és Szememre veté, hogy minden kellemetlen munka alól fel akarom magam mentetni, már pedig itt senkinek sem fognak külön kalácsot sütni.

Én akkor viszont határozottan kijelentém, hogy bármi történjék is velem, inkább eltűnök, de öt kenyeret a városon végig czipelni nem fogok, és ezennel itthon maradok.

Másnap a százados elé idézett, mint bűnöst reportra. Ott elpanaszolta engedetlenségemet és kérte a büntetést, melynek szerinte, és ezt hangsúlyozta is: „példásnak kell lenni, másként a szakaszban nem lesz ezután semmi rend.”

A százados példás elégtételt adott.

„Először is azt mondom magának, tizedes! hogy ezen úrral mindig úgy fog beszélni, hogy: az úr! nem pedig: kend. Másodszor pedig, minden szolgálai munkától ezennel fölmentem ezt az urat, de ha bármely más fegyelmi, vagy botrányos hibát követne

el ez az úr, meg fogja ön látni, hogy én őt tízszeres szigorral büntetem, mint a többi közhívt.”

Ezt monda a százados és mi eltávoztunk.

Jaj nekem, szegény tintanyalónak! Tapasztalhatom azontúl, hogy a kis basák még nagyobb zsarnokok lehetnek, mint a nagyok. Imádkoztam, hogy az isten ám fordítsa el tőlem őrnagyom és századosom becsülését, csak tizedesem hajlamát engedje még egyszer megnyernem. De imám sikertelen maradt. Azzal, ki atyját, anyját megölte, szívesen kibékül vala Kovács Józsi, de azzal, a ki tizedesi tekintélyét megcsorbítja, kezét nem szorít soha!

Soha sem intézett hozzám egy barátságos szót sem, de a tréfák és pedig durva tréfák üldözöttje mindig én voltam, ki nem szerepeltem más név alatt, mint tintanyaló. Sokszor monda tizedes uram, hogy ám meglássátok, mikor majd a ráczokra megyünk, hogy hitványabb katona nincs, mint a tintanyaló nép. Meglátjátok, hogy szaladnak szét az első ágyúlövés hallatára, és azt is meglátjátok, hogy a masírozást és koplalást nem tudják tűrni, hanem inkább betegé tevén magokat, a podgyász-kocsin ballagnak utánunk.

Mindezt a meggyőződés hangján mondta, s lehetlen volt azon kételkedni, hogy úgy is érez, a mint beszél, és mikor a gyakorlat az ő jövődöléseit meghazudtolta, midőn látta, hogy az őszi zivataros éjeket hogy töltém a szabad ég alatt, hogy áztam vele együtt, hogy koplaltam vele és beteg egy óráig sem voltam, s a roppant szenvedés és nélkülözés között még én öntöttem lelket a csüggedő szakaszba, akkor látszott arczáról, hogy nem örül ő mindezeknek, sőt sokat adott volna érette, ha legalább egyszer mondhatta volna a szakasznak, hogy „úgy-e megmondtam.” Jellem volt ez ember, szigorú, következetes, puritán jellem a maga nemében. Ő gyűlölni erősen tudott.

Nem értem azóta soha oly szigorú telet, minő az 1848/9-ki volt. Mintha a természet meggátolni akarta volna azon elkeseredett testvér harczot, mely a magyar és az elámított testvér nemzetek között folyt, oly kiállhatlanná tette a telet, hogy mai napon, midőn minden kis hideggel hatrétű téli gúnyát szedek magamra, és nagy dolog legyen az, hogy a városból kibúvjak, naponkint

eszembe jut és csodálkozom azon, hogyan tudtam én akkor e szörnyű telet szál honvéd atillában és egy szellős bakaköpenyben kiállani.

Csak félig felszerelt, leginkább kaszával fegyverzett zászlóaljunk a Bánságba indult a lázongó ráczok ellen. Az ottani hadjárat ez időben valódi guerilla harez és hadsapatunk örök mozgony volt. Azonban zászlóaljunk a tél nagyobb részét Vereeczcn töltötte, hol örkunyhóink a város körüli magaslatokon voltak fölállítva, melyek szerkezete volt: egy □ ölnyi gödör, betetőzve náddal, teteje meghordva földdel, s annak közepén egy a gödörben álló vaskályhának csöve pipázott folytonosan. Füst a kunyhóban akkora volt, hogy csak hason fekve lehetett benne kiállani a meleg lég gyönyörűségét. Oly nagy fokú volt a hideg, hogy az öröket minden fél órában fel kellett váltani. Azonban rajtam egy pár ízben megtörtént az, hogy kün feledtek egy, sőt másfél óráig is, és mikor végre felváltottak, akkor az én tizedesem nem győzött rajtam szánakodni, pedig jól tudtam, hogy a feledékenység egyenesen az ő utasításából történt.

Azonban ez nem tarthatott sokáig, mert csakhamar én is tizedessé neveztettem.

Ekkor ünnepélyesen felkértem Kovács Józsit, hogy engem pajtásának fogadjon el. Azonban rossz helyen kopogtattam, vén, rozsdás záruk nem nyílnak oly könnyen, soká kell azokat előbb olajozgatni.

Ha lehetett volna inkább gyűlölni, mint eddig, Kovács Józsi bizonyosan azt teendette.

Azonban a században sok derék, művelt ember találkozott, kiknek társasága tizedes társam megtagadott szeretetét kárpótolta.

A többi között egy derék albinus volt közöttünk, Kövér Károly, az 1863, évben elhalt Kövér Lajos írónak testvére. Ezen jeles, mívelt ifjú a természettől igen finom fehér átlátszó bőrrel, fehér hajzattal, vörös és rövidlátó szemekkel levén mindnyájunktól megkülönböztetve, Kovács Józsi tizedes soha sem tudott megbarátkozni az ő pofájával (miként ő ki szokta volt magát fejezni), pedig Kövér Károlynak jelleme még sokkal finomabb volt, mint

bőre és haja. E derék honvédet ő betegápolónak (szerinte kronfutternak) szánta és annak is nevezte, minthogy a hideg oly magast fokát, melyet mi kiálltunk, ő természeténél fogva kiállni képtelen levén, az éji előőrsön egy-egy kis pálinkát fizetett valamely honvéd pajtásának és úgy helyettesíté magát. De egyszersmind rövidlátó is volt, s e miatt alkalmatlan e szolgálatra, mert hiszen Cserszky György, a ritka jókedélyű fiú eléggé jól látott, és mégis midőn egyszer éjjeli őrsön volt, belelőtt a közeledő ellenséges csapatba, mire mi előrohanva, csatárláncban haladtunk feljők, s meglepetve láttuk, hogy szegény jó pálinkás asszonyunkat, kit minden hajnalban úgy vártunk, mint epedő a kedvesét, ellenségnek nézve, agyonlőtte. Mi a szegény asszony felett szívünk mélyéből sajnálkoztunk, azután megittuk pálinkáját, és a hullát az üres korsókkal együtt beküldtük Verseczre.

Ez esemény Kovács Józsira annyira hatott, hogy azután Kövér Károlynak elnézte a helyettesítést, mert sokkal jobb lelkű volt, sem hogy ne borzadt volna az ily módon szerzett ingyen pálinkától.

Művelt lelkű kedélyes ember volt Kövér Károly, s a természet, mely őt oly gyöngéd bőrrrel ruházta fel, adott neki hozzá egyszersmind érzékeny finom idegrendszer is, mely a hazáért, nemzetért, szabadságért rajongó lelkesülést tudott érezni.

Az ő és néhány művelt altiszt és közember társaságában lassan-lassan divatba jött az, hogy a borozás és pálinka ivás, meg az azzal járó sikamlós tréfák helyett, néha hazai költőinknek kézre keríthetett műveiből olvasánk fel egyes részeket. A felolvasó rendszeren én voltam. Elbeszélésünk hőségnek, Kovács Józsinak ebben újabb táplálék jutott, melylyel a tintanyaló nép iránti bosznkodásának már-már kialakuló tűzét lánggra lobbanthatá. E kis kört a legdurvább élecek ostorával támadta meg, a felolvasást nem főrfiúhoz illő, annál kevésbé katonához méltó szórakozásnak monda.

Verseczen igen nehéz volt a hadi szolgálat. Két napon át előőrsön voltunk a legnagyobb hidegben, e csak egy nap maradtunk félig-meddig nyugalomban, de akkor is tartalékban, a midőn

is a városban beszállásolva voltunk. E napokat a múzsáknak szenteltük.

Összejövetelünk rendszeren a Concordia kávéház egyik vendégszobája volt, a hol délutáni órákban kevés ember szokott leani.

Tudván, mily határozott ellenszenvet érez Kovács Józsi tizedes e felolvasások iránt, nagy dolog volt, hogy Nagy Bérezi barátunknak, kit a tintanyalók között egyedül becsült, sikerült ő kelmét borozás ürügye alatt oda csalni. Jól találta magát körünkben, mert azt az egy jó tulajdont soha sem tagadta meg a tintanyaló társaságtól, hogy átkozott fakturás, mi annyit jelentett, hogy tréfás, élcza.

Volt azonban egy más varázsa is e kis társaságnak, mi az én tizedesemet ellenállhatlan erővel tudta vonzani, s ez azon sziréni tulajdon volt, hogy a népdalokat karban szépen énekeltük. Jól ismertük e gyöngye oldalát, tudtuk, hogy csak egy pár sort kellett előtte eldalolni abból, hogy: „Jegenyefa tetejében”, és úgy ellágyult e pogány ember, hogy nyulat fogathattunk volna vele. Azért is jutalmul azt ígértük neki, hogy eldaloljuk kedves nótáját azon egy feltétel alatt, hogy egy fél óráig végig hallgatja a mi nótánkat, mely nem más, mint Petőfinek egy jeles verse Kukoricza Jancsiról.

A cím oly igen tetszett neki, hogy felfogadta, miszerint megbirkózik vele és megpróbálja, lesz-e elég erős azt végig hallgatni anélkül, hogy elaludjék.

Olvastam tehát a népköltészet e mutatóványát, de nem érhettem tovább az olvasásban azon helynél, hol szegény Jancsi a kertajtóban búcsúzik Juliskától, mert a jelenet oly erős hatást tett Kovács Józsi kemény idegrendszerére, hogy elalvás helyett hangos zokogásban tört ki annyira, hogy többször félbe kellett szakítani az olvasást, míg káplár urunk kisírta és a felett hogy sírni tud, kikáromkodta magát.

Egyszer szünetet kért, hogy jobban pityereghessen. Ez is megtörtént. De a jelenetet, mi e szünetben történt, életemben soha nem feledem el. Kért ő bennünket, hogy hallgassuk el, amit látunk, mert ő szégyenében meghal, ha a vénasszony társaság, ami-

nek ő nevezte körünket, azzal fog dicsekedni, hogy őt sírásra kényszerítette.

Eszembe jutott, hogy ha valaha, úgy most van itt a perc, melyben e kemény embert hozzám hajlíthatom. A kör nevében tehát én feleltem neki és pedig ily formán:

„Lehetetlen dolgokat kér ön mitőlünk káplár úr! mert mi mindnyájan becsületben járó dolognak tartjuk, hogy elmondjuk az egész századnak azonnal, hogy az a kegyetlen katona, ki Tománovácznál harmad magával védelmezte egyetlen már már elfoglalt ágyúnkat, s ki a puská boldog végéveli 4 embert leterített azon a helyen, az a kegyetlen katona ugyanaz, ki megtudván, hogy az elfogott ellenséges kocsin nehéz beteg vagy, maga állt mellette őrt, és egyetlen zsebkendőjét adta át a betegnek, bekötvén azzal annak vérző ezombját, s hogy végre az a kegyetlen katona ugyanaz, aki a költőnek kedélyes elbeszélésére sírni tudott. Dicsőségére válnak önnek e könyvek, mert azt jelentik, hogy bármily szigorú legyen is, nemcsak mint katona, de mint ember is becsülésre méltó.”

Nem végezhettem be szavaimat, mert ő nyakamba esett és úgy szorított magához, mint alligátor az ő martalékkát; zokogva kért bocsánatot, hogy engem és társaimat, mint tintanyalókáfc üldözött, kért, hogy vegyük be őt barátságunkba”, ő iparkodni fog azt kiérdemelni.

Úgy is lett. Jobb bajtárs, áldozatkészebb barát nem volt aztán a mi Kovácsunknál, csak az volt a baj, hogy mindig felolvasást szeretett volna ezután hallani. Ő volt oka, hogy felolvasásainkon azontúl az egész század apraja, nagyja jelen volt, minek következése az lett, hogy a század erkölcsén nagy változás történt és sokkal kevesebb büntetés fordult elő.

1849. febr. 8-án és 9-én voltunk az aradi csatán, 8-án reggel 4 órakor egy földdel tömött zsákokból alakított védművet tartottunk elfoglalva, mely a várral szemközt építettett úgy, hogy a várbeli ellenség kitörését és a Temesvár felől érkező császári hadakkal való csatlakozást meggátoljuk. Azonban bár a mi ágyúink erősen tüzeltek a vár útegeire, azoknak erős működése folytán

ami földvárunk délelőtti 11 órára semmivé téve, ágyúnk pedig mind leszerelve lőn. Parancs érkezett ott hagyni a védhetlen őrhelyet és a zászlóaljhoz csatlakozni. Ez csak úgy volt tehető, ha egyenkint 40—50 lépére távoznunk egymás után. Minden egyes emberünkre egy pár száz fegyvergolyó s néhány ágyúkartács vesztegettetett el, de nem találtak. Kovács Józsi természetesen az utolsó volt a menekvők között. Előtte azonban egy derék honvédek — Mihavecznek — karját találta a golyó, ki összerogyott rögtön. Kovács Józsi elvette fegyverét rögtön és elhozta, de azonnal maga mellé vett 3 bátor fiút és visszament elhozni a sebesült honvédet.

A másnapi harcz új-Arad birtokáért még elkeseredettebb lőn az előbbinél. Míg a Maros jegén keresztülmehettünk, iszonyú küzdelembe került. Egy a Maros partján álló vámház ablakaiból tömérdék fegyvercső szórta reánk a golyókat úgy, hogy ezen erőd volt a legveszélyesebb ellenünkben. Elhatároztuk azt rohammal bevenni. Rohantunk tehát, ön a jó Kovács Józsi mellett, de amint illő lőtávolságra jutottunk, az én jó barátom összerogyott. Egy fegyvergolyó balczombjának közepét találta s a csontot szétzúzta. Mi felvettük és a kórházba szállítottuk. Tréfált, nevetgélt az úton, amint a jegén keresztülvittük, de megdöbbenő volt az, hogy szegény Józsi közel érezvén magát Istenéhez, czipfrábnál czipfrább káromkodás helyett, melylyel előadását szokta fűszerezni, minden harmadik szónál azt az ártatlan kifejezést használta, hogy „a bagoly rúgja meg.”

Másnap a harcz heve után meglátogattuk. Már nem ismert reánk, ajkai alig érthető szavakat dadogtak, melyek között minden harmadik Isten neve volt. Harmad napra átpártolt azon hadseregbe, hol örök béke a jelszó.

Hány ily kömény vitéz esett áldozatul neked, te elérhetlen eszménykép: szent szabadság!

Bécs ostroma 1848-ban.

Írta: Bem tábornok.

Mint tanú Bécs városa ostrománál, kötelességemnek ismerem annak egyes részleteit szent részrehajlatlansággal tudatni.

A császár alig ment pár napja el. Lengyelhonból Bécsbe érkezvén, általános ingerültségre akadtam. A pártütő' katonaság a szent Marxi lineától egész Nuszdorfig feküdt, és így minden közlekedést gátoltak a Duna jobb partján.

Meg levén híva a város védelmében részt venni, ezt annál szivesebben tettem, mert egy monarchia alkotmányos szabadsága fentartásáról volt szó, melynek Lengyelország, a hazám, egy része.

Első indítványom volt a nemzetőrséget, melynek nagyobb része kétségtelen jeleit adá magasztos elszántságának, — két részre felosztani, t. i. mozgó nemzetőrségre, mely. a szolgálatot a védvonalakon és kívülről teendő, s álló seregre, családapákból összeszedve, kik a rend fentartására ügyeltek és a benső szolgálatra alkalmaztattak.

A város védelme tehát a mozgó nemzetőrségre volt hagyatva. Hihető volt, hogy 50.000 embert könnyen lehet összeszerezni, kik elégségesek voltak a várost megvédeni, ha azt az ellenség megtámadná.

A mozgó sereg kiállítása sehogy sem haladott, minden fertály nemzetőrei makacsul tulajdon fertályuk szolgálatát kívánták teljesíteni, s minden törekvésünk mellett nem voltunk képesek több sereget kimozdítani 4000-nél.

Leginkább vonakodtak rendeleteinket teljesíteni a nemzetőrség tüzérei, kik a kimozdítás ellen voltak s azok, kik a bástyán voltak s szolgálatra voltak rendelve, sokszor elhagyák, mielőtt mások által fel lettek volna váltva. S úgy a tüzérséget rögtönözni kellett, ezen főtényezőjét egy ostromlott város védel-

mének. Midőn régi tűzereket besoroztunk, alig volt lehetséges 50 hatfontos ágyúkat fõlszerelni, melyeket a bástyákon, és a fontosabb helyeken levő torlaszoknál felállítottunk.

Ezen elégtelen eszköz daczára is lehetséges lehetett az ellenség megrohanását megelőzni, mert a külső vonal oly falazattal volt ellátva, mely hágcso nélkül nem volt bevehető, míg a nemzetőrség, általában jó puskások, erős lövöldözés által az ostromlókát visszatartóztathatta volna.

Ezalatt minden perezben váratott a magyar hadsereg jövele. Ha ezen időkor jő egy megtámadó mozdulattal párosult kitérés, sikerülhetett volna Auersperget megverni, őtet Linz felé nyomni, ez után a Duna bal partjára átszállott Windischgrätzet is le lehetett volna győzni, ki Morvából benyomult. Mindez szerencsésen megtörténhetett volna.

Szerencsétlenségre Móga tábornok, ki a Parndorfnál egyesült magyar sereget vezérlé, semmi mozdulatot nem teve, ellenére a magyar kormánynak s ellenére aprovisorius bécsi kormány kérelmének. Hanyagság volt-e? vagy számítás? vagy a német tisztelet rós akaráta? kik még nagy számmal valának a magyar hadsereg-nél? az tény, hogy a provisorius kormány elnöke Kossuth, kényyszerítve érzé magát a parndorfi táborba jönni, a vezérletet Moga tábornoktól elvenni, ezt Görgeinek átadni s a német tiszteket elbocsátani, hogy a sereg Bécs felé nyomulhasson.

De már késő volt. Windischgrätz már Bécs falai alatt volt, a Dunán átment, az összes sereg vezényletét átvette, mely 80,000-re ment, több mint 200 jól felszerelt ágyával. S így a magyar seregnek képes volt helyt állni, és azalatt Bécs ostromát egész kiterjedésében folytatni.

A magyar sereg megérkezett, de főbb tisztjei ily nagy változása után, nem birt eredménynyel működni, s visszanyomatott.

A főváros fentartására semmi remény sem maradt. Mindenfelől körülvéve, ha magát védhette volna is, éhséggel vették volna be, s csak várakozni kellett, s a városnak magát megadni.

De Windischgrätz vandal kívánsága a dolgoknak más for-

dulatot adott. Ugyanaz, ki Prágában már tudományának oly tanúságát adá, midőn egy csendes várost összeágyúztata, — kapott az alkalmon, hogy vérszomjúhozó s romboló hajlama kielégíttessék. Gyűjtogató, e mindent feldúló barbár csoportját előre hajtván, a főváros elővárosai megsemmisítését megkezdé az által, hogy úgy tüzelt, hogy a házakat, melyeknek kapui el voltak torlaszozva, felgyújthassa, s miután a tűz nem terjedt hamar, sok helyen annyi tüzet rakatott, hogy a szél a város felé fúván, ezt könnyön hamuvá tehetete volna.

A császár ügyét képviselte ön Windischgrätz herczeg? kinek nevében működött. Az aristocratia érdekében tette-e ezt, melynek képviselője ön: tüzet és vért terjeszteni?

Méltó tanítványa Metternichnek, ki a népeket egymást megfojtani ingerli, embereket pusztít tiszta jó kedvből. S mi még borzasztóbb, hogy ön Bécsben minden különbség nélkül ellenei épen úgy mint barátai házait hamuvá égette.

Hasonlítsa össze vitéz tetteit a bécsi nép loyálisával s emberiségével, mely alkotmányos szabadsága védelmére a camarilla ellen fegyvert fogott, s melynek ön végrehajtója. Én láttam e népet, melyet ön rágalmaz, a legnagyobb meglepetéssel a véstüzet fen tartani, melyet ön rendelt. Láttam azon proletáriusokat, kik fáradság terhe alatt a lángokból, életüket veszélyeztetve, pénz, drágaságot, s házibútorokat megmentének, hogy azokat vagy tulajdonosainak, vagy a városi hatóságnak átadhassák, és kik azon tolvajokat befogták, kik a préda legkisebb részét meg akarák tartani, míg ön Windischgrätz herczeg! a házakat raboltatá, melyeket felgyújtata.

Oh Windischgrätz herczeg! Ön az ország fővárosa iránt nem volt kegyelemmel. Ön határtalan s feltétlen feladást követelt, csak hogy a nemes academiai legiot megkaphassa, mely a bécsi népben a szent szabadság tüzeit élteté, ön személyem kiadását is követelte, mert a mennyire lehetett, a szabadság védői megfeszítését tehetségem szerint gátoltam.

Törekvése ellenére sikerült Magyarhonba menekülnöm. Ott úgy hiszem, szerencsés leendek önnel éreztetni, mit szabad

polgár a legvérengzőbb despotismns művei irányukban tenni képes.

Épen e pillanatban jő értesemre egy tanuló által, kit ön elszalasztott, s épen Pestre érkezett, hogy miután a város minden részeinek ura lett ön, egy nagy részét a tanulóknak, s a legbátrabb védőket is felakasztatta és agyonlövete, s hogy Ön seregébe mindazokat besoroztatá, kik fegyvert fogtak.-----

TARTALOM.

A kétszázézer.....	1
Koosuth indulója.....	16
Rákóczy indulója.....	18
Vilmos huszárok hazajövele.....	20
Még sem lesz belőle tekintetes asszony.....	33
Tíz sor arról a bizonyos tíz esztendőről.....	76
Sárosy Gyula életéből.....	84
Bem tábornok emlékirata 1848-ban.....	89
A szelindeki éa a vízaknai csatából.....	98
Hazafi dal 1848 elejéről.....	107
Honvéd történetek:	
1. A debreczeni vörösszalagosok.....	108
2. Egy kis honvédkraval.....	117
Az első honvédek dala.....	128
Színészeink a szabadságharczban:	
1. Szerdahelyi Kálmán honvédkorából.....	129
2. Az első ágyúlövés.....	136
3. A tarka bornyú.....	189
Táncz vezényszóra.....	143
Mit ettünk és mit tettünk a táborban.....	147
Egy honvédtizedes története	161
Bécs ostroma 1848-ban.....	171